T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEVKÂNÎ'NİN İRŞÂDÜ'L-FUHÛL ADLI ESERİNDE EF'ÂLU'R-RASÛL

Ahmet BATUR
12911007

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ŞEVKÂNÎ'NİN İRŞÂDÜ'L-FUHÛL ADLI ESERİNDE EF'ÂLU'R-RASÛL

Ahmet BATUR
12911007

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Şevkânî'nin İrşâdü'l-fuhûl Adlı Eserinde Ef'âlu'r-Rasûl" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

.

20/06/2019

Ahmet BATUR

T.C

DİCLE UNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Ahmet BATUR tarafından yapılan "Şevkânî'nin İrşâdü'l-fuhûl Adlı Eserinde Ef'âlu'r-Rasûl" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. Aydın TAŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Rifat YILDIZ

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 20/06/2019

Yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu onaylarım.

.../...../20

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

(MÜHÜR)

ÖNSÖZ

بِسمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمْ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيّنَ وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولّنا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينْ

Kur'ân'dan sonra Hz. Peygamber'den sadır olan söz, fiil ve takrirlerden ibaret olan Sünnet, İslâmî hükümlerin aslî kaynaklarının arasında ikinci sırada yer alır. Sünnet, Kur'ân'ı beyân etme fonksiyonu yanında, onda zikredilmeyen hükümleri de vaz' eder. Hz. Peygamber ile ilgili "وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا" "*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının*." (**Kur'ân-ı Kerîm**, Haşr, 59/7.) ayetinde de ifade edildiği gibi esas şari olan Allah'ın (c.c.) izni ile şari konumundadır. Bu özelliğe sahip olan Sünnet, âlimlerce farklı tasniflere tabi tutulmuştur. O tasniflerden birisi de Sünnet'in kavlî, fiilî ve takrirî olarak tasnif edilmesidir. Bu tasnife göre Sünnet'in bir kısmı da ef'âlu'r-rasûldür yani Hz. Peygamber'in fiilleridir. Sünnet'in bu kısmı, İslâm fıkıh usûlünün temel konularından biridir. Bu konunun, usûl ve füru ilminin temelini oluşturması hasebiyle iyi bir şekilde anlaşılıp yorumlanması büyük bir önem arz etmektedir. Bunun için bazı usûl âlimleri sünnet bahsinde "ef'âlu'r-rasûl" adı altında özel bir başlık açarak konuyu işlemişlerdir. Tezimiz işte Sünnet'in önemli bir kısmını teşkil eden bu ef'âlu'r-rasûl üzerine olacaktır.

Tezimiz giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Girişte çalışmamızın konusu, sınırlandırılması, önemi-amacı ve yöntemi üzerine durduk. Birinci bölümde Şevkânî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, eserleri ve özellikle çalışmamızın kaynağı olan "*İrşâdu'l-fuhûl*" adlı eseri ile Şevkânî'nin yaşadığı dönemdeki siyasi, toplumsal, dini ve ilmi vaziyet ele alınmıştır.

İkinci bölümde ef'âlu'r-rasûl kavramı ve temel kavramlarla ilgili bilgi verildikten sonra *İrşâd-ı fuhûl* özelinde Şevkânî'nin bakış açısıyla ef'âlu'r-rasûl tahlil edilmiştir. Ayrıca bu bölümde ef'âlu'r-rasûlün kısımları ve ifade ettikleri hükümler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in işaretleri, yazılı ifadeleri (kitabet), terkleri, niyet edip de yapmadığı fiilleri, rüyadaki fiilleri ve nübüvvetten önceki fiilleri konu alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise Hz. Peygamber'in fiilerinin birbirleri arasında olan veya kavillerle olan teâruzuna değinilmiştir.

Sonuç kısmında da ef'âlu'r-rasûl ile ilgili varılan sonuç maddeler halinde sunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen, konunun belirlenip şekillenmesinde ve düzenlenmesinde kıymetli vaktini bize ayırıp, desteğini eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Nihat TOSUN'a, ders dönemi ve sonrasında üzerimde emeği olan bütün hocalarıma, tezi gözden geçirip, katkı sağlayan tüm dostlarıma, tez savunması esnasında yapmış oldukları düzeltme ve katkılarından dolayı değerli jüri üyeleri Doç. Dr. Aydın TAŞ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Rifat YILDIZ'a ve bizlerin yetişmesinde katkıda bulunan bütün hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Gayret bizden, tevfîk Yüce Allah'tandır.

Ahmet BATUR

Diyarbakır 2019

ÖZET

Müçtehitlerin genel olarak üzerinde ittifak ettikleri şer‘î kaynaklar kitap, sünnet, icma ve kıyas olmak üzere dörttür. Bu temel kaynaklardan birisi olan Sünnet’in bir kısmını teşkil eden ef‘âlu’r-rasûl de, fıkıh usûlünun önemli konularından biridir. Dinî hükümlerin Kitap’tan sonra ikinci sırada gelen Sünnet’ten istinbat edilmeleri, bu konunun bilinmesinin nedenli gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Şer‘î hükümlerde taklidi kabul etmeyip, içtihad yoluyla hükümleri belirlemeyi prensip edinen Şevkânî, diğer ilimlerde olduğu gibi fıkıh ve fıkıh usulü ilimlerinde de önemli bir farklılığa sahiptir. Bu farklılığı sergilediği alanlardan birisi de fıkıh usulü ile ilgili günümüze ulaşan “*İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkiki’l-hak min ‘ilmi’l-usûl”* adlı eseridir. Memzûc metodla yazılmış yani mütekellim ve fukahâ usulünün herbirinden istifade edilerek kÂleme alınmış usûl kitaplarındandır.

Tek cilt olarak basılan eserin 16 sayfası ef‘âlu’r-rasûl konusuna ayrılmıştır. Tezimizde Şevkânî’nin usulü ile ilgili genel kanaatin yanında onun ef‘âlü’r-rasûl hakkında görüşü verilmeye çalışılmıştır. Zira onun bu konudaki görüşleri günümüzde kendilerine selefi, neo selefi veya reformist diyen bazı anlayışlara ilham kaynağı olmaktadır.

Tezimizde, Şevkânî’nin usulde mütekellimun ve fukahâ metodunu mezc eden *“İrşâdü’l-fuhûl ilâ tahkiki’l-hak min ‘ilmi’l-usûl”* adlı eseri çerçevesinde ef‘âlu’r-rasûl konusu işlenmektedir. Bu çerçevede memzûc usulle ef‘âlu’r-rasûl kavramı, kısımları ve ilgili konular ele alınıp tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda, genelde kavramlara yüklenen anlamlar ile ilgili farklı ekoller arasındaki ayrılıklar ve tartışmalar Şevkânî’nin bakış açısı ile tahlil edilip sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler
Şevkânî, Rasûl, Nebi, Ef‘Âlu’r-Rasûl

ABSTRACT

The shari'a law sources that mujtahids confederated are consist of Quran, Sunnah, Ijma and Qiyas. Ef'âlu'r-rasûl which is a fundamental part of Sunnah, is a substantial topic of Usûlu'l-fıkıh. Obtaining religious provisions from the second source which is Sunnah, shows the importance of the subject.

Şevkânî, who does not accept taqlid/imitation in Sharia provisions and adopts the principle of determining judgments through ijtihad, sees a significant difference in fıkıh and Usûlu'l-fıkıh as in other sciences. One of the areas in which he exhibited this difference is his work "*İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl"* which is printed. The book is written by using Mazmuc method which is taking advantage of each of the Mutakallim and Fukahâ methods.

The book is published in one volume and 16 pages of the book are devoted to the topic of ef'âlu'r-rasûl. In our thesis, in addition to the general opinion about Şevkânî's method, his opinion about ef'âlu'r-rasûl is given. His views on this subject are the inspiration for some approaches that call themselves Salafi, Neo-Salafi or Reformists.

In our thesis, the subject of "efâlu'r-rasûl" is being discussed in regard to Şevkanî's book "*İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl"* where he combines Mutkallimun and fukahâ methods. In this context, the concept of ef'âlu'r-rasûl, its parts and related subjects are tried to be analyzed by using a mezmuc/combined method.

In our study, the differences and debates between various cults; generally related to the meanings attributed to the concepts are analyzed and presented from Şevkânî's point of view.

Keywords
Shawkani, Rasul, Nebı, Ef'âlu' Is-Rasul

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **XI**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU **1**
II. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI **2**
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI **3**
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ **4**

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEVKÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI **5**
1.1.1. İsmi, Nesebi, Künyesi ve Lakabı 5
1.1.2. Doğumu ve Yetişmesi 5
1.1.3. Vefatı 6
1.2. İLMİ KİŞİLİĞİ **6**
1.2.1. İlim Tahsili ve Seyahatleri 7
1.2.2. Hocaları 8
1.2.3. Talebeleri 10
1.2.4. Üstlendiği Görevler 12
1.3. MEZHEBİ **13**
1.3.1. İtikatta Mezhebi 13

1.3.2. Fıkıhta Mezhebi 14
1.4. ESERLERİ 15
1.4.1. İrşâdü'l-Fuhûl 15
1.4.1.1. Kitabın İsmi 15
1.4.1.2. Kaynakları 16
1.4.1.3. Şerhleri ve Muhtasarları 17
1.4.2. Belli Alanlarla İlgili Eserleri 17
1.4.2.1. Fıkıh Usûlü 17
1.4.2.2. Fıkıh 18
1.4.2.3. Akaid 19
1.4.2.4. Tefsir 20
1.4.2.5. Hadis 20
1.4.3. Diğer Eserleri 21
1.5. ŞEVKÂNÎ'NİN YAŞADIĞI YÜZYILDA SİYASİ, TOPLUMSAL, DİNİ VE İLMİ DURUM 23
1.5.1. Siyasi Durum 23
1.5.2. Toplumsal ve Dinî Durum 26
1.5.3. Şevkânî'nin Döneminde İlmi Vaziyet 29

İKİNCİ BÖLÜM

EF'ÂLU'R-RASÛL VE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1. TEMEL KAVRAMLAR 30
2.1.1. Rasûl ve Nebi 30
2.1.2. Sünnet 34
2.1.2.1. Yapısı Bakımından Sünnetin Kısımları 38
2.1.2.1.1. Kavlî Sünnet 38
2.1.2.1.2. Fiilî Sünnet 38
2.1.2.1.3. Takrirî Sünnet 39
2.1.2.2. Râvi Sayısı Açısından Sünnet 41
2.1.2.2.1. Mütevâtir 41

2.1.2.2.2. Âhâd 44
2.1.2.3. Sünnetin Hücciyeti 46
2.1.2.4. Sünnetin Kur'ân'a Göre Konumu 53
2.1.2.4.1. Kaynak Olması Açısından Sünnetin Kitab'a Göre Konumu 53
2.1.2.4.2. Kur'ân'da Yer Alan Hükümler Açısından Konumu 55
2.1.2.4.2.1. Tekid 55
2.1.2.4.2.2. Tebyin 56
2.1.2.4.2.3. Kur'ân'daki Hükümleri Neshetmesi 59
2.1.2.4.2.4. Teşrî' (Hüküm Koyma) 62
2.2. EF'ÂLU'R-RASÛL 63
2.2.1. Tanımı 63
2.2.2. Hücciyeti 64
2.2.3. Ef'âlu'r-Rasûl'ün Kısımları 65
2.2.3.1. Beşerî Haraketler 67
2.2.3.2. İbadetle Alakası Olmayan ve Yaratılıştan Kaynaklandıkları Açık Olan Fiiller 68
2.2.3.3. Teşrî' Olma İhtimali Olan Fiiller 70
2.2.3.4. Hz. Peygamber'e Has Olan Fiiller 71
2.2.3.5. Vahyi Beklemeden Dolayı Mübhem Bıraktığı Fiiller 73
2.2.3.6. Birilerine Ceza Olsun Diye Yaptığı Fiiller 74
2.2.3.7. Zikredilen Kayıtlardan Mücerred Olan Fiiller 76
2.2.3.7.1. Beyan Olan Mücerred Fiiller 76
2.2.3.7.2. Beyan Olmayıp Hz. Peygamber Hakkındaki Hükümleri (Sıfatları) Bilinen Mücerred Fiiller 77
2.2.3.7.3. Beyan Olmayıp Hz. Peygamber Hakkındaki Hükümleri (Sıfatları) Bilinmeyen Mücerred Fiiller 79
2.2.3.7.3.1. Hz. Peygamber Hakkında Hükmü Bilinmeyip Kurbet (İbadet) Kasdı Taşıyan Fiiller 79
2.2.3.7.3.1.1. Vücûb/Farz 79

2.2.3.7.3.1.2. Nedb 83
2.2.3.7.3.1.3. İbâha 85
2.2.3.7.3.1.4. Tavakkuf 86
2.2.3.7.3.2. Hz. Peygamber Hakkında Hükmü Bilinmeyip Kurbet (İbadet) Kasdı Taşımayan Fiiller 87
2.2.3.7.3.2.1. Vâcib/Farz 87
2.2.3.7.3.2.2. Mendûb 88
2.2.3.7.3.2.3. Mübâh 89
2.2.3.7.3.2.4. Tavakkuf 89
2.2.4. Fiilleri İspat Etme Yolları 91
2.2.5. Hz. Peygamber'in Fiillerinden Çıkarılabilecek Hükümler 92
2.2.5.1. Fiilî Sünnet'in Teklîfî Hükümlere Delâleti 92
2.2.5.1.1. Vücûb 93
2.2.5.1.2. Nedb 94
2.2.5.1.3. İbâha 95
2.2.5.1.4. Kerâhe 96
2.2.5.1.5. Tahrîm 96
2.2.5.2. Fiilî Sünnet'in Vaz'î Hükümlere Delâleti 96
2.2.5.2.1. Sebep 97
2.2.5.2.2. Şart 97
2.2.5.2.3. Mâni' 99
2.2.5.2.4. Ruhsat ve 'Azimet 100
2.2.5.2.5. Sıhhat ve Fesâd 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN İŞARETLERİ, YAZILARI, TERKLERİ, NİYET EDİP DE YAPMADIĞI FİİLLERİ, RÜYADAKİ VE NÜBÜVETTEN ÖNCEKİ FİİLLERİ

3.1. HZ. PEYGAMBER'İN İŞÂRETLERİ 104
3.2. HZ. PEYGAMBER'İN YAZILARI 105

3.3. HZ. PEYGAMBER'İN TERK ETTİKLERİ 106
3.4. HZ. PEYGAMBER'İN NİYET EDİP DE YAPMADIĞI FİİLLER....110
3.5. HZ. PEYGAMBER'İN RÜYADAKİ FİİLLERİ 111
3.6. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVETTEN ÖNCEKİ FİİLLERİ 112
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 114
HZ. PEYGAMBER'İN FİİLÎ VE KAVLÎ SÜNNETLERİNİN TEÂRUZU 114
4.1. FİİLLERİN TEÂRUZU (ÇELİŞMESİ) 114
4.2. KAVLÎ SÜNNET VE FİİLÎ SÜNNET ARASINDAKİ TEÂRUZ 117
4.2.1. Kavlin Hz. Peygamber'e Has Olması, Kendisinde Tekrarın ve Teessînin Olduğuna Delalet Eden Bir Delilin Bulunmaması ve Fiilden Sonra Olması Konumundaki Sünnet.....118
4.2.2. Hz. Peygamber'e Has Olan Kavlin Fiilden Önce Olması.....119
4.2.3. Kavlin Hz. Peygamber'e Has Olması ve Tarihinin Bilinmemesi 119
4.2.4. Kavlin Ümmete Has Olması 120
4.2.5. Kavlin Genel Olması.....121
4.2.6. Fiilin Tekrarına veya Teessînin Vâcib Olduğuna Bir Delilin Delalet Etmesi ve Kavilin de Hz. Peygamber'e Has Olması.....123
4.2.7. Kavlin Ümmete Has Olması ve Fiilde de Tekrar ile Teessînin Bulunduğuna Dair Delilin Olması 124
4.2.8. Tekrar ve Teessînin Bulunduğuna Dair Delilin Olmasıyla Beraber Kavlin 'Amm Olması.....126
4.2.9. Hz. Peygamber Hakkında Tekrarın Olduğuna Delâlet Eden Bir Delilin Olması ve Kavlin de Ümmete Has Olması 127
4.2.10. Fiilin Hz. Peygamber'e Has Olması 128
4.2.11. Kavlin 'Amm Olması ve Fiilde Teessînin Olduğuna Dair Delîlin Bulunmaması 129
4.2.12. Teessînin Olduğuna Delâlet Eden Delîlin Bulunması ve Kavlin Hz. Peygamber'e Has olması.....130

4.2.13. Teessînin Olduğuna Delâlet Eden Delîlin Bulunması ve Kavlin Ümmete Has Olması 131
4.2.14. Kavlin Amm Olması ve Teessînin Olduğuna Delâlet Eden Delilin Bulunması 132
SONUÇ 133
KAYNAKÇA 140

KISALTMALAR

b.	Bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
c.c	Celle Celaluhu
cz.	Cüz
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	Hadis
Hz.	Hazreti
İFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
M.E.B.	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜSBE	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü
ö.	Ölüm
r.a	Radiyallâhu anh
s.	Say
s.a.v	Salallâhu aleyhi ve's-selem
s.a	Salallâhu aleyhi ve's-selem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
ts	Tarihsiz
vb.	Ve benzer

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslam dini sadece bir inanç (itikad) sistemi değil, aynı zamanda hayatın bütün yönlerini kuşatan ve ona göre ahlâk ve amel ilkelerini de vaz‘ eden semâvî/ilâhî bir dindir. Yaygın olan sınıflamaya göre Cibril hadisindeki[1] ayırımdan hareketle İslâmdaki hükümler itikâdî, amelî ve ahlakî olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bu sınıflamaya göre İslâmî ilimler şekillenip gelişmiştir. Bugünkü düzenlemelere göre, bu hükümlerden itikâdla ilgili olanlar akâidin, ahlâkla ilgili olanlar tasavvufun, amelle ilgili olanlar da fıkıhın ilgi alanına girmektedir.

Fıkıh farklı ifadelerle tarif edilmekle birlikte kısaca amelle ilgili şer‘î hükümleri tafsili delilleriyle birlikte bilip kavramaktır.[2] Bu hükümler tesbit edilirken gelişi güzel tesbit edilmemiş bir yol ve yöntem izlenerek belirlenmiştir. Fıkhî mezhepler ve müçtehitler bu yöntemleri belirlemişlerdir. Söz konusu yöntem de delilleri, ictihâd ve istidlâl kurallarını işleyen fıkıh usûlü ilminin belirlediği yöntemdir. Fıkıh usulü

[1] Hz. Ömer (r.a) naklettiği, Cibril hadisi diye meşhur olan hadis, Cebrâil (a.s.), Hz. Peygamber’in de aralarında bulunduğu sahabe topluluğuna insan suretinde gelerek, iman, İslâm, ihsan ve kıyamet alâmetleri gibi bazı soruları Hz. Peygamber’e sorarak cevaplarını aldığı ve tasdik ettiği hususların kendisinde rivâyet edildiği hadistir. (Bkz. Müslîm, Ebû Huseyn Müslim b. Haccâc el- Kûşeyrî en-Neysâbûrî (ö.261/875), **el-Musnedu’s-sahîhu’l-muhtasar mine’s-sünen**, Thk. ‘İmâd Zekî el-Bârûdiyy, el-Mektebetu’t-Tevfîkiyye, Kahire 2010, “İmân”, 1/8.)

[2] Ebû Habîb Sa‘dî, **el-Kâmûsu’l-fıkhî luğaten ve’s-tilâhen,** “el-Fıkh”, Dâru’s-sıdîk li’l-ulûm ve Dâru nûru’s-sabâh, Lübnan 2011, s. 359, 360; Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), **Hukukı İslâmiyye ve ıstılahatı fıkhiyye kamusu,** Bilmen basım ve yayın evi, İstanbul ts., c. 1, s. 4.

mütekellimûn (Şafiî, Mâlikî), fukahâ (Hanefî) ve memzûc olmak üzere üç metoddan bahsedilmektedir. Her metoddan hareketle eserler kaleme alınmıştır.[3]

Tezimizde, memzûc metodla yani mütekellimûn (Şafiî) ve fukahâ (Hanefî) metodlarını birleştirilerek telif edilen, Zeydiyye mezhebine mensûb[4] Muhammed b. Alî eş-Şevkânî'nin *"İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakk min 'ilmi'l-usûl*" adlı eseri bazalınarak ef'âlu'r-rasûl mevzûsu ele alınacaktır. Bu konu hakkında usûl âlimlerinin görüşleri ve Şevkânî'nin konuya yaklaşımı ve değerlendirmesi irdelenecektir.

II. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI

Ef'âlu'r-rasûlün mahiyeti ve dini hükümlerdeki konumu genel olarak Şevkânî'nin *"İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakk min 'ilmi'l-usûl"* eseri özelinde incelenecektir. Bunun yanı sıra yeri geldikçe özellikle İrşâdu'l-fuhûl'a kaynaklık etmeleri ve mütekellim usûlü ile yazılmaları nedeniyle Gazâlî'nin (ö. 505/1111) *el-Müstasfâ'*sı; Râzî'nin (ö.606/1210), *el-Mahsûl'*u; İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Muhtasarü'l-Müntehâ'*sı ve Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Bahrü'l-muhît*'i gibi eserlerden, Şevkânî yanı sıra özellikle dört mezhep usûl âlimlerinin görüşleri esas alınacağı için fukahâ/Hanefî usûlünden de Cassâs'ın (ö. 370/981) *el-Fusûl fi'l-usûl;* Debbûsî'nin (ö. 430/1039) *Tekvîmu'l-Edille*'si ve Pezdevî'nin (ö. 482/1089) *Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl* gibi eserlerden ayrıca özel olarak

[3] Abdulvehhâb Hallâf (ö. 1956), **İlmu usûli'l-fıkıh**, Dâru'l-hadîs, Kahire 2003, s. 18, 19; Zekiyüddîn Şa'ban, **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh),** (çev.) İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 34, 40.

[4] Zeydiyye mezhebi, hicrî II. (VIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde Kûfe'de ortaya çıkmış, Irak, Taberistan ve özellikle Yemen'de varlığını sürdüren ılımlı bir Şiî fırkasıdır. İsmini Hz. Hüseyin'in Ali Zeynelâbidîn'den torunu olan Zeyd'den (ö. 122/740) alır. (Bkz. Yusuf Gökalp, "Zeydiyye", **Diyanet İslam ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s. 328; Muhammed Ebû Zehra(ö. 1974), **Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye,** Dâru'l-fikri'l-Arabiyy, Kahire 1996, s. 42; Muhammed İbrâhîm el-Feyyûmâ, **eş-Şîatu'l-A'rabiyye ve'z-Zeydiyye,** Dâru'l-fikr el-Arabiyy, Kahire 2002, s. 279.) Bu mezheb Zeyd b. Ali'ye nisbetle oluşan siyasî bir hareketin adı olduğu için onu diğer fıkhî mezheplerden farklı kılan en belirgin özelliği fıkhî ve kelâmî yönünden ziyade siyasî yönüdür. Buna rağmen Zeydiyye tabiri hem siyasî tavır hem fıkhî birlikteliğini ifade etmektedir.(Bkz. Fatih Yücel, "Zeydiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s. 331, 332; Ali b. Abdülkerîm el-Fadîl Şerefü'd-dîn, **ez-Zeydiyye nazariyye ve't-tatbîk,** Cemi'yyetu u'mmâli'l-metâbi'et-taâ'vuniyye, Umman 1985, s. 12.)

ef‘âlu’r-rasûl konusunu işleyen muâsır âlimlerden Muhammed b. Süleymân el-Aşkar’ın *Ef‘âlü’r-Rasûl* adlı eserinden yararlanılacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Ef‘âlu’r-rasûl konusu fıkıh usûli ilminde, İslam dininin temel kaynaklarından ikincisi olan Sünnet konusunun içerisinde işlenmektedir. Hz. Peygamber’in fiilleri ulema tarafından incelenmiş, araştırılmış, kısımlara ayrılmış ve her kısmın hükmü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Âlimler bu mevzuda ihtilaf etmiş ve faklı görüşler serd etmişlerdir. Bu bağlamda konu İslam hukuku usûlünün önemli konularından birini teşkil etmektedir. Zira Sünnet, ya Kur’ân’ı Kerim’deki hükümlere tamı tamına uygun hükümler ihtiva eder veya açıklanmaya muhtaç olan Kur’ân nasslarını açıklayıcı hükümler getirir ya da Kur’ân’da yer alan bazı hükümleri nesheder. Ayrıca Sünnet, Kur’ân’da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hükümler getirir.[5] Bu itibarla İslam dininindeki çoğu hükmün bilinmesi sünnetin bilinmesine bağlıdır. Ef‘âlu’r-rasûl de sünnetin bır kısmı olduğuna göre nedenli öneme sahip olduğu aşikâr olmasının yanı sıra, günümüzde sünnetsizliği savunan anlayışlara karşı önemi daha da artmaktadır.

Tezimizin amacı, Şevkânî’nin ef‘âlu’r-rasûl konusundaki değerlendirmelerini ve Cassâs, Debbûsî, Pezdevî, Gazâlî, Râzî, İbnü’l-Hâcib, Zerkeşî ve Muhammed b. Süleymân el-Aşkar’ın gibi bazı ulemanın konu hakkındaki görüşlerini Şevkânî’nin “İrşâdu’l-fuhûl ilâ tahkîki’l-hakkı min ‘ilmi’l-usûl” adlı eserinin bağlamında ele almaktır. Bu eseri tercih etmemizin sebebi, memzûc usulle yazılması, konuyu sistematik bir şekilde vermesi ve günümüzde kendilerine selefi, neo selefi veya reformist diyen bazı anlayışların Şevkânî’nin görüşlerinden ilham almalarıdır. Bu sebeplerin yanı sıra kendisinden usûl

[5] Hallâf, **İlmu Usûli’l-fıkıh,** s. 43, 44; **İslâm hukuk ilminin esasları, (çev.** Dönmez), s. 96, 97, 98.

dersi aldığımız çok değerli hocam sayın Mehmet SAVAŞ hocanın ef'âlu'r-rasûl konusu işlendiğinde *İrşâdu'l-fuhûl*'u yardımcı kaynak olarak tavsiye etmesidir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızda, Şevkânî'nin **"İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakkı min 'ilmi'l-usûl"** adlı eseri bağlamında efa'l'ur-rasûl mevzusu işlenecektir. Burada müellifin konuyu ele alırken izlemiş olduğu tertibe uyulmaya çalışılacaktır. Ancak farklılık arzeden konuları da uygun başlık ve sıralamayla vermeye çalışılacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEVKÂNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. İsmi, Nesebi, Künyesi ve Lakabı

Şevkânî olarak meşhur olan imâmın adı, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî es-San'ânî'dir.[6] Künyesi Ebû Abdillâh,[7] lakâbı ise Şevkânî ve es-San'â'nî'dir. Şevkânî, Havlân kabilelerinden Sehâmiyye köylerinden bir köy olan ve Sehâmiyye ile San'â arasında bir günlük mesefede bulunan Şevkân'e mensûbtur.[8] San'ânî ise babasının vatan edindiği ve kendisinin de orada yetiştiği San'â şehrine mensûbtur.[9]

Ailesi Yemen'nin köklü ailelerinden birisidir. Kendisi şeceresini anlatırken sunduğu bilgiye göre ailenin köklerini, Ali b. Muhammed b. Abdullah ile başlatıp Hz. Âdem'e kadar götürmektedir.[10] Onun nesebi de Yemen'li ve Arap'tır.[11]

1.1.2. Doğumu ve Yetişmesi

---

[6] Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh Şevkânî (ö. 1250/1834), **el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi',** Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, Kahire ts, c. 2, s. 214; Muhammed b. Muhammed el-Hasenî Zebâra, **Neylu'l-vatar min terâcimi ricâli'l-Yemen fi'l-karni's-sâlise 'aşar**, Merkezu'd-dirâsât ve'l-ebhâs el-Yemeniyye, Yemen ts., c. 2, s. 297.

[7] Eyüp Said Kaya, Nail Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 39, s. 22.

[8] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 480; Abdulğânî Kâsım Ğâlib eş-Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî hayâtuhu ve fikruhu,** Müessesetu'r-Risâle, Beyrut ts., s. 151.

[9] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 215; Hayreddin Ziriklî (ö. 1976), **el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-a'rab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müşrikîn**, Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, Beyrut 1986, c. 6, s. 298.

[10] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 478, 479; Nail Okuyucu, **Şevkânî'nin fıkıh tarihi anlayışı ve mezheblere bakışı**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008), s. 7.

[11] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 150; Ziriklî, **el-A'lâm,** c. 6, s. 298.

Hicrî 1173 yılında, 28 Zilkâde (12 Temmuz 1760) Pazartesi günü sonbahar mevsiminde doğmuştur. Doğum yeri San'a'nın güneydoğusunda bulunan Şevkân köyüdür.[12] San'â'da büyüyüp yetiştimiştir.[13] Anne ve babasının izin vermemesi ve ilimle iştiğal etmesi sebebiyle başkadılık görevinde bulunduğu yıllarda Zeydî imamları ile katıldığı seferler hariç San'â dışına çıkmamıştır.[14]

1.1.3. Vefatı

Kâsımi devletinin Yemen'de hâkim olduğu dönemde[15] yaşayan Şevkânî yetmiş altı yaşında hicri 26 Cemâziyelâhir 1250'de (30 Ekim 1834) vefat etti. San'â'nın Huzeyme kabristanına defnedildi. Ancak 1966 yılında bu kabristanın yıkılması üzerine mezarı Filayhî Camii'nin hazîresine[16] nakledildi.[17]

1.2. İLMİ KİŞİLİĞİ

Şevkânî, Yemen Hâdevî toplumu içinde özellikle IX. (XV.) yüzyıldan itibaren Sünnî kaynak anlayışını benimsemeye yönelik gelişen ve modernleşme sürecine kadar varlığını devam ettiren eğilimin en tanınmış simasıdır. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye'den etkilenen bu akımın yaklaşım ve iddialarının temelleri ehl-i hadîs Selefîliğidir. Bu akımın XII. (XIII.) yüzyılda Kâsımî devleti tarafından himaye edildiği görülmektedir. Bu politika, Şevkânî'yi akımın yaklaşımlarını benimsemesi

---

[12] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 214; Ziriklî, **el-A'lâm,** c. 6, s. 298; Kaya-Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 22.

[13] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 215; Zebâra, **Neylu'l-vatar**, c. 2, s. 297.

[14] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 218; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 22.

[15] "*27 muharrem 1006'da (9 Eylül 1597) Hucûr'un kuzeyinde bulunan Hadîdülkâre (Cedîdülkâre) adlı köyde imâmlığını ilan eden Kâsım b. Muhammed, 1006 yılı Safer ayının ilk günlerinde (Eylül 1597 ortaları) faaliyetlerini fiilen yürütmeye başladı. Bu tarihte İmâm Kâsım'ın kurduğu ve evlâtları vasıtasıyla devam eden Zeydî Kâsımi imâmeti 1962 yılında Yemen'de cumhuriyet ilan edilinceye kadar varlığını sürdürmüştür."* (Mustafa Öz, "Mansûr-Billâh, Kâsım b. Muhammed", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2003, c. 28, s. 14, 15.)

[16] Hazîre, "*Etrafı çitle çevrili ve girilmesi yasak olan yer; cami, türbe, tekke vb. yerlerde çevresi parmaklıklarla çevrili mezar yeri*." (Bkz. Türkçe Sözlük, "Hazire", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009).

[17] Zebâra, **Neylu'l-vatar**, c. 2, s. 302; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 23.

sayesinde genç bir hoca iken kâdıl-kudâtlığa getirerek ona kadılık ve müderrislik görevlerine kendi öğrencilerini tayin etme, böylece görüşlerini Hâdevî toplumu üzerinde uygulama imkânı sağlamıştır. Şevkânî, ilmî olduğu kadar içtimaî ve siyasî göndemlere de sahip tecdid hareketlerinden birini temsil etmektedir. İslâmî ilimlerdeki çalışmalarının yanı sıra gerek kendi anlayışını meşrulaştıran bir İslâm tarihi inşa etme teşebbüsü, gerek hedeflediği âlim tipini yetiştirmek için yeni bir müfredat hazırlaması, gerekse talebeleriyle Yemen toplumunda söz sahibi olacak teşebbüslerde bulunan bir çevre meydana getirmesi, onun sadece telif ve yargı işleriyle meşgul bir âlimden ziyade çok yönlü bir tecdid hareketinin önderi olduğunu gösterir. Ayrıca Şevkânî, telif ettiği eserleri ve görüşleri ile M. Reşîd Rızâ gibi şahsiyetleri de hayli etkilemiştir.[18] Bu denli bir ilmî kişiliğe sahip olan Şevkânî'nin ilmî şahsiyenin oluşmasında ilim tahsili, hocaları, talebeleri ve üstlendiği görevlerin etkisi göz ardı edilmez. Bu nedenle bu başlık altında onları da vermeği uygun gördük.

1.2.1. İlim Tahsili ve Seyahatleri

İmâm Şevkânî çocukluğundan itibaren ilimle iştigal etmeye başlamıştır. Öncelikle Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş, ardından lügat ve fıkıh ilmiyle ilgili bazı muhtasarlar ezberlemeye başlamıştır.[19] Kendi ifadesiyle o muhtasarlardan bir kısmını ilim talebine yani medrese hayatına başlamadan önce, bir kısmını da başladıktan sonra ezberlemiştir.[20] İlim talebine başlamadan önce ayrıca tarih kitapları ve edebiyat mecmualarıyla da yoğun bir şekilde ilgilenmiştir.[21] İlmi babasından ve o dönem San'a'da yaşayan âlimlerden almıştır.[22] Babasından *Şerhü'l-Ezhâr*'ı ve Nâzirî'nin *Muhtasarü'l-Usayfirî* şerhini

[18] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 23.
[19] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 215; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, 162.
[20] Ezberlediği muhtasarlar sırasıyla şunlardır: *el-Ezhâr*, İmâm Mehdi; *Muhtasaru'l-ferâiz*, 'Usayfirî; *el-Mülha*, *Harîrî; el-Kifâye ve eş-Şâfiye*, İbn Hâcib*; et-Tehzîb*, Teftâzânî; *et-Telhîs,* Kazvinî; *el-Ğâye*, İbnü'l-İmâm; *Muhtasaru'l-muntehâ'nın* bir kısmı, İbn Hâcib; *Manzûmetu'l-Cezerî;* 'Urûzla ilgili *Manzûmetu'l-Cezzâz*; *Adâbu'l-bahs ve Risâletu'l-vaz',* 'Adud. (Bkz. Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 215).
[21] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 215; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 162.
[22] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 162; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 22.

okumuştur. O dönemin âlimlerinden Abdurahman b. Kâsım el-Medânî (ö.1211/1796)[23] ve Ahmed b. Âmir el-Hadâî (ö. 1197/1782)[24] gibi zatlardan da benzer kitapları okumuştur.[25]

Başta anne ve babasının izin vermemesi gibi nedenler olmak üzere ve diğer bir takım manilerden/engellerden dolayı San'â şehrinin dışına çıkmadığından bütün eğitimini orada almıştır. Eğitimi sırasında okuduğu kitapların hepsini talebelerine ders olarak vermiştir. Günlük olarak okuduğu ve okuttuğu derslerin sayısı ise onüç civarındaydı. [26]

Eğitimini tamamladıktan sonra kendini talebe yetiştirmeye adamıştır. Talebelerine hergün tefsir, hadis, usûl, nahiv, sarf ve me'ânî gibi pek çok ilimde dersler verirken, bir taraftan da kendisine sorulan dini sorulara da fetva mahiyetinde cevaplar vermiştir. Öyle ki daha hocaları hayatta iken, henüz yirmili yaşlarında iken fetva vermeye başlamış ve daha sonraki yıllarda da bu vazifeyi sürdürmüştür. Allah rızası için yaptığı bu çalışmalarında *"Ben ilmi karşılıksız aldım"* diyerek karşılığında herhangi bir ücret almamıştır.[27]

1.2.2. Hocaları

Zeydî imamları ile katıldığı bazı seferler hariç San'â şehri dışına çıkmayan Şevkânî, o dönemde San'â'da bulunan âlimlerin neredeyse tamamından dersler almıştır. O arada pek çok talebe yetiştirmiştir. Bu talebeleri onun eserlerini ve fikirlerini Yemen içinde ve dışında yaymışlardır. İlmi çalışmalarını yaparken hangi hocalardan istifade ettiğini *"el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'di'l-karni's-sâbi'"* isimli eserinde ayrıntılı bir şekilde şöyle zikretmiştir.

---

[23] Abdurahman b. Kâsım el-Medânî es-San'ânî, Zimâr şehrinde fıkıh ilmi, San'â'da da fıkhın dışındaki ilimleri öğrenmiş ve orada fıkıh dersleri vermiştir. Doksanlı yaşlarda hicri 1211 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Zebâra, **Neylu'l-vatar,** c. 2, s. 35.)

[24] San'â'lı olan Ahmed b. Âmir el-Hadâî, San'â ulemasından fıkıh ilmi ve faraiz ilmi öğrenmiştir. Orada bu iki ilimde dersler vermeye başlamış ve ömrünün sonuna kadar da devam etmiştir. Yetmişli yaşlarda hicrî 1197 yılının Receb ya da Şaban ayında vefat etmiştir. (Bkz. Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c.1, s. 63).

[25] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c.1, s. 215; Zebâra, **Neylu'l-vatar**, c. 2, s. 297.

[26] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c.1, s. 218; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 164.

[27] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c.1, s. 219.

1. Babası Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1211/1796): Şevkânî ilk hocası olan babasının inâyeti/yardımı ve riayeti/gözetimi ile pek çok metin ezberlediği gibi Kur'ân'ı da ezberlemiştir.[28]

2. Abdurrahman b. Kâsım el-Medânî (ö. 1211/1796): Kendisinden füru ilmi öğrenmiştir.[29]

3. Ahmed b. Âmir el-Hadâî (ö. 1197/1782): Bu hocasından faraiz ve fıkıh öğrenmiştir.[30]

4. Ahmed b. Muhammed el-Herâzî (ö. 1227/1812): Kendisinden fıkıh öğrenmiş ve onüç yıl gibi uzun bir süre yanında talebelik yapmıştır.[31]

5. es-Seyyid İsmâîl b. Hasan b. Ahmed b. el-İmâm el-Kâsım b. Muhammed (ö. 1206/1791): Şevkânî füru ile ilgilendiği vakitte kendisinden nahiv ilmi de okumaya başlamıştır.[32]

6. Abdullah b. İsmâîl en-Nehmî (ö. 1228/1793): Şevkânî kendisinden nahiv, sarf, mantık ve hadis gibi ilimler okumuştur.[33]

7. Kâsım b. Yahyâ el-Havlânî (ö. 1209/1794): Şevkânî kendisinden nahiv, sarf ve mantık ilmini öğrenmiştir.[34]

---

[28] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 215; Zebâra, **Neylu'l-vatar**, c. 2, s. 297.
[29] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 215; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 174.
[30] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 215; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 172.
[31] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 215; Şa'bân Muhammed İsmâîl, **el-İmâmü'ş-Şevkânî ve ârâuhu'l-usûliyye,** Dâru ibnü'l-Hazm, Beyrut 2008, s. 37.
[32] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 215; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 172.
[33] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 216; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 37, 38.
[34] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 216; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 174.

8. Hasan b. İsmâîl el-Mağribî (ö. 1208/1793): Şevkânî bu hocasından tefsir, hadis ve mantık ilimlerini almakla kalmamış manevî yönden ve Selefî anlayışa yöneliş bakımından da kendisinden etkilenmiştir.[35]

9. Ali b. Hâdî ʻİrheb (ö. 1236/1820): Bu hocasından talebeliğinin başlarında belâğet ilmi okumuş ve ondan ibâdetler ve muamelat konularında içtihad etmeyi de öğrenmiştir.[36]

10. Abdülkâdir b. Ahmed el-Kevkebânî (ö. 1207/1792): Kendisinden kelâm, usulü fıkıh ve hadis gibi pek çok ilim öğrenmiştir.[37]

11. Hâdî b. Hüseyin el-Kârinî (ö. 1247/1831): Kendisinden kırâet ilmi almıştır.[38]

12. Abdurrahman b. Hasan el-Ekvaʻ (ö. 1206/1791): Kendisinden hadis öğrenmiştir.[39]

13. Ali b. İbrahim b. Ali (ö. 1207/1792): Kendisinden hadis öğrenmiştir.[40]

14. Ârif Yahyâ b. Muhammed el-Hevsî (ö. 1247/1831): Kendisinden feraiz ve matematik gibi ilimler öğrenmiştir.[41]

1.2.3. Talebeleri

Şevkânî pek çok talebe yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden önde gelen bazıları şunlardır:

---

[35] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ,** c. 1, s. 216; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 173,174.
[36] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ**, c. 1, s. 499, 500, Sıddîk b. Hasan el-Kannûcî (ö. 1307/1889), **Ebcedu'l-uʻlûm,** Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut ts., c. 3, s. 202.
[37] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ**, c. 1, s. 217; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 172, 173; Şaʻbân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 37.
[38] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ,** c. 2, s. 217; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 176.
[39] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ,** c. 2, s. 217; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 173.
[40] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ**, c. 2, s. 217; Kannûcî, **Ebcedu'l-uʻlûm,** c. 3, s. 202; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 174.
[41] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâliʻ,** c. 2, s. 218; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 175; Şaʻbân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 38.

1. Muhammed b. Muhammed Zebâra el-Hasenî (ö. 1281/1864): İkinci nesil talebelerindendir. Şevkânî'nin eserlerine hizmet etmiştir. "*Neylu'l-vatar min terâcimi ricâli'l-Yemen fi'l-karni's-sâlise a'şar"* isimli kitabında imamın biyografisini vermiştir.[42]

2. Muhammed b. Ahmed es-Sûdî (ö. 1236/1811): Hicri 1178 yılında San'â'da doğan Sûdî, uzun süre Şevkânî'ye talebelik yapmıştır. Ondan hadis, nahiv, sarf, lügat, meâ'nî, beyân ve mantık gibi ilimler öğrenmiştir.[43]

3. Muhammed b. Ahmed Meşham es-San'ânî (ö. 1223/1808): Hicri 1186 yılında San'â'da doğmuştur. Hocasından farâiz nahiv ve hadis öğrenmiş ve San'â'da kadılık mertebesine yükselmiştir.[44]

4. Ali b. Ahmed Hâcir es-San'ânî (ö. 1235/1819): Hicrî 1180 yılında doğdu. Çok zeki olan bu öğrenci, Şevkânî'den tefsir, hadis ve mantık gibi ilimler öğrenmiştir.[45]

5. Abdullah b. Muhsin el-Hıyemî (ö. 1240/1824): Hicrî 1170 yılı civarında doğdu. Hocasından usûle dair kitaplar okumuş ve risalelerinin pek çoğunu nakletmiştir.[46]

6. Kadı Muhammed b. Hasan eş-Şecenî ez-Zimârî (ö. 1286/1869): Şevkânî'den pek çok ilim öğrenmiş, icazetli öğrencilerindendir. Hocalarını anlattığı *Kitâbu't-tiksâr fî cîdi a'llâmeti'l-ekâlîm ve'l-emsâr* kitabını yazmıştır. Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünü hocası Şevkânî'nin bibyografyasına ayırmıştır.[47]

7. Kadı Ahmed b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1281/1864): Hicrî 1229 yılında doğan Ahmed, İmam Şevkânî'nin oğludur. Babasının ilminden ve eserlerinden çokça

---

[42] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 263; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 39.
[43] Zebâra, **Neylu'l-vatar,** c. 2, s. 221; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 255, 256.
[44] Zebâra, **Neylu'l-vatar,** c. 2, s. 235, 236; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 256.
[45] Zebâra, **Neylu'l-vatar,** c. 2, s. 122, 123; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 245.
[46] Zebâra, **Neylu'l-vatar,** c. 2, s. 95; Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 248.
[47] Şevkânî, **Katru'l-veliyyî a'lâ hadîsi'l-veliyyî,** thk. İbrâhîm İbrâhîm Hilâl, Dâru'l-kutubi'l-hadisiyye, Kahire 1979, s. 44; Zebâra, **Neylu'l-vatar,** c. 2, s. 257, 258.

istifade etmiştir. San‘â’da başkadılık mertebesine yükselmiş, babasından sonra Yemen’in büyük âlimlerinden biri sayılmıştır.[48]

8. Ahmed b. Ali b. Muhsin b. İmâm el-Mütevekkil a‘le’l-lâh (ö. 1223/1807): Hicrî 1150 yılı civarında doğdu. Ellili yaşlarında ilim talebiyle iştigal etmeye başladı. Yaklaşık on yıl gibi bir süre Şevkânî’yle birlikte olup ilim talebinde bulundu. Hocasından nahiv, sarf, mantık, beyân, meâ‘nî, tefsir ve hadis gibi ilimler tahsil etti.[49]

9. Muhammed b. Muhammed b. Hâşim b. Yahyâ eş-Şâmî sümme e’s-San‘ânî (ö. 1251/1835): Hicrî 1178 yılında doğan Muhammed, Şevkânî’nin önde gelen talebelerinden biridir. Uzun bir süre öğrencilik yapmıştır. Bu süre zarfında nahiv, sarf, mantık, me‘ânî, beyân, usûl ve hadis gibi pek çok ilim öğrenmiştir. Hocasının telifatlarını/eserlerini elde edip kendi elyazmasıyla çoğaltmıştır.[50]

1.2.4. Üstlendiği Görevler

Şevkânî döneminin büyük âlimlerindendi. Yemen’de hüküm süren İmâm Mansûr Ali b. Mehdî Abbas dönemi, 1189’dan 1224’de kadar sürmüştür.[51] İmâm Şevkânî de bu dönemde henüz otuzaltı yaşlarında hicrî 1209 (1795) yılında San‘â’da başkadılık görevine

[48] Zebâra, **Neylu’l-vatar**, c. 1, s. 215; Şa‘bân, **el-İmâmü’ş-Şevkânî,** s. 39.
[49] Zebâra, **Neylu’l-vatar,** c. 1, s. 163; Şercî, **el-İmâmu’ş-Şevkânî**, s. 239.
[50] Zebâra, **Neylu’l-vatar,** c. 2, s. 315; Şercî, **el-İmâmu’ş-Şevkânî**, s. 260.
[51] Hicrî 1151 yılında dünyaya gelen İmâm Mansûr Ali b. Mehdî Abbas’ın dönemi, 29 Recep 1189 (1775) yılında San‘â’da imâmlığını ilan edip avamın ve havasın kendisine biat etmesiyle başlayıp 1224 (1809) yılında vefat edinceye kadar 25 yıl sürmüştür. (Bkz. Lütfullâh b. Ahmed Cehhâf (ö. 1243/?), **Düreru nuhûri’l-huri’l-î‘n bi sîreti’l-İmâmi’l-Mansûr Alî,** Thk. İbrâhîm b. Ahmed el-Mukhifiyy, Mektebetü’l-irşâd, San‘â 2004, s. 21; Muhammed b. Ahmed el-Hacrî, **Hulâsa min târîhi’l-Yemen**, Mektebetü’l-irşâd, San‘â 2007, s. 29; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö.1250/1834), **el-Fethu’r-rabbânî min fetâva’l-İmâmı’ş-Şevkânî (mükaddime),** Thk. Ebû Musa‘b Muhammed Subhî b. Hasan Hellâk, Mektebetü’l-celîl el-cedîd, San‘â ts., c. 1, s. 27.)

getirilmiştir.[52] Bu görevi, İmâm Mansûr Ali ve oğlu İmâm Mütevekkil A'lallah Ahmed (ö. 1231/1816) döneminde de [53] devam etmiştir.[54]

Halife İmâm el-Mansûr Ali, başkadılık vazifesini Şevkânî'ye teklif ettiğinde ilk başta ilimle iştiğal etmeyi mazeret göstererek bu vazifeyi kabul etmeye yanaşmamıştır. Ancak çevresindeki âlimlerin, "*Eğer kabul etmezsen bu makama ehil olmayan birisi gelir*" şeklindeki telkinleri sonucunda vazifeyi kabul etmiş ve baş kadılığa başlamıştır.[55]

İmâm Şevkânî kadılık vazifesi yanı sıra imâmın divan kâtipliği görevini de yürütmüştür. Onun bu görevde bulunması kendisine siyasi bir nufuz kazandırmış, o dönemde cereyan eden bazı siyasi hadiselerde ara buluculuklar da yapmıştır. Ayrıca bu dönemde içtihadıyla kendilerine ulaştığı görüşlerini tatbik etme ve mezhebini/görüşlerini yayma fırsatı da elde etmiştir.[56]

1.3. MEZHEBİ

Mezhebi görüşleri, itikadi mezhebi ve fıkhi mezhebi olarak iki başlıkta değerlendirilmektedir.

1.3.1. İtikatta Mezhebi

Şevkanî, prensip olarak muhteva açısından kelâm ilmine karşıdır.[57] Zira ona göre kelâmcıların metodu kesin bilgiye/yakine götürmemektedir. Çünkü akla dayanması dışında hiçbir dayanağı olmayan zannî delillere dayanmaktadır. Ona göre kelâmın birçok meselesi hakkında akıl yürütmek mümkün olmadığı gibi bu meselelerin tartışılması da

---

[52] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 185; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 23.

[53] Hicrî 1170 yılında doğan Mütevekkil A'lallâh Ahmed'in dönemi, 1224 (1809) yılında babası İmâm Mansûr Ali b. Mehdî Abbas'ın vefat etmesiyle başlayıp hicrî 1231 yılında ölünceye kadar 7 yıl devam etmiştir. (Hacrî, **Hulâsa min târîhi'l-Yemen**, s. 29; Şevkânî, **Fethü'r-rabbânî (mükaddime),** c. 1**,** s. 27.)

[54] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 185.

[55] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 1, s. 461, 464, 465; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 32.

[56] Okuyucu, **Şevkânî'nin Fıkıh Tarihi**, s. 15, 16; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 32.

[57] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 290; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 25.

İslâm dini tarafından öngörülmemektedir.[58] Kelâma karşı olan Şevkanî, itikâdî konularda Selefîyye[59] diye ifade edilen anlayışa bağlı kalmıştır.[60] Bu anlayışa göre Kitap ve Sünnet'te vârid olan Allah'ın yüce sıfatları, hiçbir tevile tabi tutulmaksızın zahirî mânâlarına hamledilmektedir. Şevkânî bu hususstaki görüşlerini belirtmek için *"et-Tuhaf fi mezâhibi's-selef"*[61] adında bir risale de kaleme almıştır.[62] Selefî mezhebinin görüşlerini canlandırmaya çalışan İbni Teymiyye'den (ö. 728/1328) çokça etkilenen Şevkânî, onun tercümei ahvaline dair "*el-Bedrü't-tali'"*[63] adında bir risâle yazmıştır. Ayrıca eserlerinde onu övüp ve müdafaa etmiştir.[64]

1.3.2. Fıkıhta Mezhebi

[58] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 26; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 25.

[59] İtikatta mezhepler incelenince Maturidiyye ve Eşeriyye bilinmektedir. Ancak bazı kaynaklarda üçüncü bir mezhep olarak Selefiye mezhebi sayılmaktadır. *"Selefiyye denilince genel olarak sahabe, tâbiûn ve onların mezhebini benimseyip onlar gibi düşünen İslâm âlimleri anlaşılmaktadır. Ehl-i Sünnet olan Selefiyye, İman esaslarıyla ilgili konularda âyet ve hadislerde bildirilenler ile yetinip olduğu gibi kabul ederler. Teşbîh ve tecsîme düşmeyip, tevil yoluna da gitmezler. Bu mezhebin görüşleri yedi esasta toplanmıştır: 1. Takdîs: Allah'ı celâl ve azametine lâyık olmayan herşeyden tenzih etmek, lâyık olmadığı şeylerden münezzeh olduğuna inanmak. 2. Tasdik: Nasslarda zikredilen "el, parmak ve yüz" gibi isim ve sıfatların, Allah'ın şanına yakışan bir anlamda kullanıldığını şeksiz, şüphesiz kabul etmek ve yüce Allah kendi nefsini, Hz. peygamber de onu (c.c.) nasıl tavsif etmiş ise öylece iman etmektir. 3. Aczi itirâf: Nasslarda geçen müteşabihatın maksadını bilmemek ve bilemeyeceğini itiraf etmektir. 4. Sükût: Müteşabihatın manâsını sormamak, onlara dalmamak ve bu konuda soru sormayı bile yasaklamak. 5. İmsâk: Müteşabihatı te'vîl ve tefsir etmekten çekinmek. 6. Keff: Müteşabihatla kalben meşgul olmamak ve üzerlerinde düşünmemektir. 7. Marifet ehline teslim: Müteşabih nassların herkese kapalı olduğunu zannetmeyip, peygamberlerin, büyük din âlimlerinin, sıddîk ve velilerin zor görünen hususları bildiğini kabu etmektir. Dört mezhep imâmı, ilk Hanefîler, ilk Mâlikîler ve Şâfiîler Selefiyye olarak kabul edilmektedir*." (Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, **Kelam tarih ekoller problemler**, Tekin Kitabevi, Konya 2014, s. 50-53.) Hicrî dördüncü yüzyıla gelindiğinde Hanbelîlerden Selefi olduğunu ve bütün görüşlerinin Ahmed b. Hanbel'e dayandığını iddia eden bir zümre ortaya çıktı. Bu düşünce hicrî yedinci yüzyılda yeniden ortaya çıktı ve İbni Teymiyye tarafından bir takım yeni düşünceler eklenerek canlandırıldı. Bu düşünce daha sonraları hicrî onikinci yüzyılda ortaya çıktı, Muhammed b. Abdülvahhap tarafından Arabistan'da ihyâ edildi ve –günümüze kadar da varlığını sürdürmektedir. Bu Selefîlerin temel düşüncesi, akâid/inanç öğretilerini sahabe ve tâbiîn dönemindeki haline döndermek, onları sadece Kur'ân ve Sünnet'en almak ve Kur'ân'î deliller hususunda düşünmeyi de engellemektir. (Ebû Zehra, **Târîhu'l-mezâhib,** s. 190, 191.)

[60] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 290; Bilmen, **Kamus,** c. 1, s. 457; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 27;

[61] التحف في مذاهب السلف

[62] Bilmen, **Kamus,** c. 1, s. 457; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 27;

[63] البدر الطالع بمحاسن من بعد القرن السابع

[64] Bilmen, **Kamus,** c. 1, s. 457.

Fıkıh anlayışı, nasların zâhirine bağlı kalma, sahih senedli âhâd hadisi âyete denk bir delil değerinde sayma, içtihadın sürekliliğini ve taklidin reddini esas alma ve mezheplere karşı çıkma prensiplerine dayanan[65] Şevkânî, ilk dönemlerde Şia imâmlarından İmâm Zeyd b. Ali Zeynelabidîn b. Hüseyn'in fıkhına göre amel ediyor ve Zeydiyye mezhebini benimsiyordu. Fıkhî konularda da ona göre fetvâ veriyordu. Fakat bilâhere hadis ilmiyle uğraşmaya başlayınca kendisini müçtehit olarak görmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Zeydiyye mezhebini taklid etmeye son vermiş, farklı mezheplere ait bazı meseleleri tenkid etmiş ve bütün mezheplere karşı cephe almıştır. Kendi kanaatine binaen taklîdi haram görmüş ve bu görüşünü *"el-Kavlü'l-müfid fî edilleti'l-ictihâdi ve't-taklîd"* isimli eseriyle savunmuştur.[66]

1.4. ESERLERİ

Şevkânî kendi görüşlerini ifade eden, ilmi birikimini ve derinliğini gösteren pek çok eser bırakmıştır. Bu eserlerden, başta tezimizin konusunun yer aldığı *İrşâdü'l-Fuhûl* olmak üzere bazı eserlerini şöyle sıralayabiliriz.

1.4.1. İrşâdü'l-Fuhûl

1.4.1.1. Kitabın İsmi

Kitabın tam olarak adı "*İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl"*dur.[67] Müellifin bu eseri fıkıh usulünde yazdığı en önemli eseridir.[68]

---

[65] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 24.

[66] Bilmen, **Kamus**, c. 1, 457; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 28, 29; Muhammed ez-Zuheylî, **Merciu'l-u'lûmi'l-İslâmiyye,** Dâru'l-Mustafâ, Dimeşk 2010, s. 367.

[67] إرشاد الفحول إلى تحقيق الحق من علم الأصول

[68] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli**', c. 2, s. 223. Şevkânî bu kitabın bir ciltte tamamlandığını ifade eder. (Bkz. **el-Bedrü't-tâli**', c. 2, s. 223.)

Farklı alanlarda olduğu gibi fıkıh usulünde de bir kitap kÂleme alma ihtiyacı hisseden İmâm, İrşâdü'l-fuhûl'u yazmıştır. İrşâdü'l-fuhûl'ün tamamlandığı tarih olarak da 4 Muharrem 1231 (6 Aralık 1815) tarihini vermektedir.[69]

Şevkânî, bu eserinde fıkhî mezheplerin takip ettiği yöntemlerden bağımsız bir üslûp takip eder ve delilleri herhangi bir mezhep farkı gözetmeksizin nakleder, zaman zaman bazı görüşleri eleştirir ve en sonunda da kendi görüşünü belirtir.[70] Bu özelliğinden dolayı karşılaştırmalı bir fıkıh usûlü kitabı niteliği taşıyan *İrşâdu'l-fuhûl'*de fıkıh ve fıkıh usûlü yanında aynı zamanda hadis, kelâm ve Arap dili âlimlerinin görüşlerini bu yolla açıklama metodunu benimser. Eserde, usûl kitaplarının telifinde izlenen metodlardan mütekellimîn ve fukâha metotlarını birleştiren bir üslûp sergilediği anlaşılır.[71]

1.4.1.2. Kaynakları

Bazı âlimlerce Zerkeşî'ye ait olan *el-Bahrü'l-muhît*'in iyi bir özeti olarak kabul edilen *İrşâdu'l-fuhûl*'un temel kaynakları arasında Gazâlî'nin eserlerinin yanı sıra Râzî'nin *el-Mahsül*'ü, İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasarü'l-Müntehâ*'sı ve Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *el-Bahrü'l-muhît*'i gibi eserler sayılmaktadır.[72]

Hint yarımadası âlimlerinden Sıddîk Hasan Han'ın "İslâm'da benzeri yazılmayan bir eser olarak değerlendirdiği *İrşâdü'l-fuhûl,* fıkıh usulüne dair daha sonraki kitaplar için ilham kaynağı olmuş ve özellikle 19. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yenilikçi hareketlere ilmî ve fikrî zemin oluşturmuştur.[73]

İslam dünyasının farklı bölgelerinde ders kitabı olarak okutulan *İrşâdü'l-fuhûl*'ün çeşitli baskıları yapılmıştır. Mesela; Kâhire'de Matbaatu's-se'âde 1327; Matbaatu'l-

[69] Şevkânî, **İrşadu'l-fuhûl**, s. 930; Kâmil Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 22, s. 458.
[70] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458; Miflâh b. Avde, **İhtiyârâtu'l-İmâmı'ş-Şevkânî el-usûliyye,** Cezair 2012, s. 29.
[71] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458.
[72] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458; Miflâh b. Avde, **İhtiyârâtu'l-İmâmı'ş-Şevkânî,** s. 29.
[73] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458.

Münîriyye 1347, 1349; Matbaatu'l-Halebiyye 1356,[74] 1928, 1930, 1937 yıllarında; Beyrut'ta da nşr. Ebû Mus'ab Muhammed Sa'd el-Bedrî, 1412/1992 yılında neşredilmiştir. Bu son neşirde âyet, hadis, sahâbeye ait haberler, şiir ve atasözlerine dair indeksler bulunmaktadır.[75] Ayrıca İslâmi Araştırmalar ve etütler Merkezi yayını olan, Mekke 1997 tarihli baskısı da bulunmaktadır.[76] Elimizde bulunan baskısı da bir cilt halinde 1428/2007 yılında Beyrut'ta Dâru İbni Kesîr tarafından basılmıştır.[77]

1.4.1.3. Şerhleri ve Muhtasarları

Sıddık Hasen Han *İrşâdü'l-fuhûl*'ü önce *Husûlü'l-me'mûl min ilmi'l-usûl* ismiyle ihtisar etmiş, daha sonra bu ihtisarı *Muhtasaru Husûli'l-me'mûl min ilmi'il-usûl* isimli başka bir eserle özetlemiştir. Eser İstanbul'da 1296 yılında basılmıştır.[78] Eser üzerine şerh yapıldığına dair herhangi bir malumata ulaşılamadı.

1.4.2. Belli Alanlarla İlgili Eserleri

İrşâdü'l-fuhûl haricinde pek çok eser kaleme alan Şevkânî'nin belli alanlarla ilgili telif ettiği eserlerinin bazıları da şunlardır.

1.4.2.1. Fıkıh Usûlü

1. el-Kavlü'l-müfîd fî edilleti'l-ictihâd ve't-taklîd.[79] Şevkânî'nin ictihad ve taklid hakkındaki görüşlerini en geniş çerçevede ele aldığı eseridir. Eserde İbn Kayyim el-Cevziye'nin *İ'lâmü'l-muvakkı'în*'inden önemli ölçüde faydalanılmıştır. Birçok baskısı

[74] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 44.
[75] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458.
[76] Hacı Çiçek, "Şevkânî'nin Hayatı ve el-Fevâid Adlı Eserinin Metodolojik Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s. 111.
[77] Şevkânî, **İrşâdü'l-Fuhûl,** Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1428/2007.
[78] Yaşaroğlu, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, s. 458.
[79] Şevkânî**, el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 219. Eser *el-Bedrü't-tâli'*'da el-Kavlü'l-müfîd fî hükmi't-taklîd şeklinde geçer.

bulunan kitap, Kahire'de 1340, 1347, 1411(1991);[80] el-Münîriyye 1348; Kuveyt Dâru'l-kalem Thk. Abdurrahmân Abdülhâlik 1396 (1976) yıllarında basılmıştır.[81]

1.4.2.2. Fıkıh

1. es-Seylül-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-Ezhâr.[82] 1235 (1820) yılında tamamlanan eser Şevkânî'nin en önemli füru-i fıkıh çalışması olarak kabul edilmektedir.[83] Eser üzerine farklı çalışmalar yapılmış ve çeşitli defalar tahkik edilmiştir. Mesela: Eserin thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed, Mahmûd Emîn en-Nevâvî, Kâsım Ğalib, Besyûnî Raslân, Matbaatu'l-meclisi'l-a'lâ li'ş-şuûni'l-İslâmiyye 1403 (1971) Kahire'de;[84] thk. Mahmud İbrâhîm Zâyed 1405 (1985) Beyrut'ta;[85] thk. Abdülvehhâb b. İbrâhîm Ebû Süleyman, Kitabetü'l-bahsi'l-ilmi, Mekke 1983; Mektebetü't-turâsi'l-İslâmi, Kahire, ts.[86] ve dört cilt halinde thk. Muhammed b. Subhî b. Hasan Hallâk[87] gibi birçok baskısı bulunmaktadır.

2. ed-Dürerü'l-behiyye.[88] Fıkıh alanında muhtasar olan bu eser, 1217 (1802) yılında tamamlanmıştır.[89] Eserin, el-Hurre, Mısır 1928;[90] Tanta 1408 (1987), 1991; Riyad 1413 (1992) baskıları bulunmaktadır.[91]

---

[80] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26.
[81] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 46.
[82] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 223.
[83] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26.
[84] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 45; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26; Hacı Çiçek, "Şevkânî'nin Hayatı ve el-Fevâid Adlı Eserinin Metodolojik Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 111.
[85] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26; Hacı Çiçek, "Şevkânî'nin Hayatı ve el-Fevâid Adlı Eserinin Metodolojik Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 111.
[86] Hacı Çiçek, "Şevkânî'nin Hayatı ve el-Fevâid Adlı Eserinin Metodolojik Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s. 111.
[87] Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), **İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl (mükaddime),** Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hellâk, Dâru ibn. Kesîr, Beyrut 2007, s. 21.
[88] Şevkânî**, el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 219.
[89] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26.
[90] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 45
[91] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26.

3. ed-Derâru'l-mudiyye.[92] Şevkânî bu eserini *ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-mesâili'l-fıkhiyye* adlı füru-i fıkıh metnine şerh olarak yazmıştır.[93] İki cilt halinde Muhammed b. Subhî b. Hasan Hallâk tarafından tahkiki yapılan bu şerhin,[94] el-Hurre, Mısır 1928[95] tarihli baskısı bulunmaktadır.

1.4.2.3. Akaid

1. ed-Dürrü'n-nazîd fî ihlâsi't-tevhîd.[96] Şevkânî bu eseri, Kadı Muhammed b. Ahmed Meşham'ın peygamberler ve velîler gibi büyük insanlarla tevessülün hükmünü sorması üzerine 1214 (1799) yılında yazmıştır. Eserin Kahire 1340, 1343,[97] el-Münîriyye, 1348;[98] Dâru İbn Hüzeyme Riyad 1414 (1994)[99] baskıları bulunmaktadır.

2. et-Tuhaf fi'l-irşâd ilâ mezhebi's-Selef. Eser 1228 (1813) yılında yazılmış olup, Allah'ın zât ve sıfattları hakkında yapılan yorumların en isabetlisinin Selef'e ait görüşün olduğunu ispat etmeye yöneliktir.[100] Eserin el-Halebiyye 1350; el-Münîriyye Kahire 1383[101] ve el-Cemaatü'l-İslâmiyye, Medine 1980[102] baskıları bulunmaktadır.

3. İrşadü's-Sikat ilâ İttifâki'ş-Şerai' 'ale't-Tevhîd ve'n-Nübüvve ve'l-Me'âd. Şevkânî bu risâlede tevhid, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve âhiretin varlığını üç ilâhî dinin kaynaklarından hareketle ispat etmeye çalışmıştır. Yahudi düşünürü olan İbn Meymûn'u görüşleriden dolayı eleştirir ve İbn Sinâ'nın bu konuda onun görüşlerini

---

[92] Şevkânî**, el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 219.
[93] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 26.
[94] Şevkânî, **İrşâdu'l-Fuhûl (mükaddime),** s. 22.
[95] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 45.
[96] Şevkânî**, el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 222.
[97] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[98] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 45.
[99] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27; Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 111.
[100] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[101] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 45.
[102] Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 111.

benimsediğini iddia eder.[103] Eser 27 Rebî'u'l-âhir 1231 tarihinde telif edilmiş ve Dâru'n-nehda el-'Arabiyye tarafından 1390 yılında Kahire'de birinci baskısı yapılmıştır.[104]

1.4.2.4. Tefsir

1. Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr. Adından da anlaşılacağı üzere tefsirle ilgili olan eser, modern dönemin en yaygın tefsirleri arasında kabul edilir.[105]Dört cilt halinde eserin Kahire 1349, 1351;[106] el-Halebiyye 1383;[107] Mektebetü'r-Riyad el-Hadise, Riyad 1983; Darü'l-Marife, Beyrut 1985; Darü'l-Vefâ, Mısır 1997[108] baskıları bulunmaktadır.

1.4.2.5. Hadis

1. Neylul-evtâr şerhu'l-Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyyidi'l-ahyâr. 1793-1797 yılları arasında kaleme alınan eser, Mecdüddîn İbn Teymiyye'ye (ö. 652/1254) ait olan *Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyyidi'l-ahyâr* kitabının şerhidir. Dört cilt halindeki bu eser, ilk defa 1297 (1880)'de basılmıştır.[109] Ayrıca eserin, el-Halebiyye, Kahire 1347;[110] el-Osmaniyye, Kahire 1357;[111] Muhammed b. Raşid, *Tenvir-u evla'l-ebsâr bi tertîbi ehadîsi Neyli'l-evtâr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1993; Bulak, Kahire 1295; thk. Tahâ Abdurrauf Sa'd-Muhammed Mustafâ el-Herâvî, Mektebetü'l-külliyati'l-Ezheriyye, Kahire 1398; Dâru'l-fikr, Beyrut 1982; Dâru'l-ceyl, Beyrut 1393; el-Halebî, Kahire 1391;

---

[103] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[104] Şercî**, el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 194, 195.
[105] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[106] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[107] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 45.
[108] Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 112.
[109] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[110] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 46.
[111] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 46; Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 112.

Ensarü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Lahor 1400; Dâru'l-iftâ, Riyad 1402[112] baskıları da bulunmaktadır.

2. el-Fevâidü'l-mecmû'a fi'l-ehâdîsi'l-mevzû'a. Şevkânî, mevzu/uydurma hadis sahasında daha önce yazılan eserleri bir araya getirmek amacıyla 1248 (1832) yılında bu eseri kaleme almıştır. 1303; Kahire 1380/1960;[113] el-Hind, 1203; el-Muhammediyye, Mısır 1380[114] baskıları bulunan eser, Mehmet Emin Akın tarfından da *Mevzu Hadisler* ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir (Ankara 2006).[115]

3. İrşâdü'l-gabî ilâ mezheb-i Ehli'l-Beyt fî sahbi'n-nebî.[116] Sahâbeye beddua ve hakaret etmeye Ehl-i beyt âlimlerinin de karşı olduğunu göstermek maksadıyla kaleme alınmıştır.[117] Eserin thk. ve tahriç olarak Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Mahmûd, Dâru'l-Menâr, Riyad 1413[118] ve Amman 2006[119] baskıları bulunmaktadır.

4. Tuhfetü'z-zâkirîn bi 'uddeti'l-hısni'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-mürselîn. İbnü'l-Cezerî'nin zikir ve dua ile ilgili hadisleri derlediği eserinin tahrîc ağırlıklı şerhi olup, Kahire 1350, 1381; Beyrut 1988;[120] Mustafâ el-Halebî, Kahire 1350;[121] Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire 1403; Mektebetü Mustafâ el-Halebî, Kahire 1386; Dâru'l-kutübi'l-ilmiyye, Beyrut 1390; Dâru'l-kutübi'l-Arabî, Beyrut 1400[122] baskıları bulunmaktadır.

1.4.3. Diğer Eserleri

[112] Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s 112.
[113] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[114] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 46.
[115] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[116] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli',** c. 2, s. 221.
[117] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[118] Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s. 113.
[119] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[120] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 27.
[121] Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 44.
[122] Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s. 113.

1. el-Bedrü't-tâli‘ bi-mehâsini men ba‘di'l-karni'sâbi‘. Müctehid olarak nitelenebilecek âlimlerin 7. (13) yüzyıl ve sonrasında da yaşamış olduğunu göstermek için yazılmıştır. Eserin Kahire 1348;[123] es-Sea‘de, Kahire 1350[124] baskıları bulunmaktadır.

2. İthafü'l-ekâbir bi isnâdi'd-defâtir.[125] Eser Şevkânî'nin hocaları, talebeleri ve icâzet aldığı eserleri hakkında olup,[126] Haydarâbâd 1328;[127] Beyrut 1999;[128] baskıları bulunmaktadır.

3. Dîvânü'ş-Şevkânî eslâkü'l-cevher. Eser Şevkânî'nin oğlu Ali tarafından derlenen şiirlerinden oluşup, Dımaşk 1402/1982[129] baskısı bulunmaktadır.

4. Edebü't-taleb ve müntehe'l-ereb.[130] Eser Şevkânî'nin içtihad kapısının açık, taklidin haram ve taassubun önünün kapatılmasının gerekliliği gibi temel fikirleri alanında eğitimle ilgili pek çok fikrini kapsar. Eser Yemen Eğitim ve ilmi araştırmalar merkezi tarafından 01. 09. 1979 tarihinde Yemen'nin San‘â şehrinde basılmıştır.[131] Ayrıca eserin, Beyrut 1402/1982, 1421/2000;[132]thk. Muhammed Osman Hüseyin, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire 1997; Dâru'l-Avde, Beyrut 1979; Dâru'l-kutübi'l-ilmiyye Beyrut 1982; thk. ve tahriç: Yusuf Ali Bedevî-Hasan Semâhî Süveydân, Darü'l-Yemâme, Dımaşk 2000[133] baskıları da bulunmaktadır.

---

[123] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 27.
[124] Şa‘bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 44.
[125] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli‘,** c. 2, s. 222.
[126] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 27.
[127] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 27; Şa‘bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 46.
[128] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 27.
[129] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 27.
[130] Şevkânî, **el-Bedrü't-tâli‘,** c.2, s. 222.
[131] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 198.
[132] Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 27.
[133] Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, -www.e-sakiyat.com-ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018), s. 113.

1.5. ŞEVKÂNÎ'NİN YAŞADIĞI YÜZYILDA SİYASİ, TOPLUMSAL, DİNİ VE İLMİ DURUM

1.5.1. Siyasi Durum

İmâm Şevkânî 1173-1250 (1760-1834) yılları[134] arasında Yemen'e hâkim olan Zeydî Kasımî devletinin gölgesinde yaşamıştır.[135] O dönemde İslam âlemi doğusunda mezhepsel ayrışma ve çekişme durumu yaşıyordu. Doğusunda Sünnî olan Osmanlı devleti ve Şiî olan Safevîler bulunuyordu.[136]

Osmanlı devleti, gerçekleştirdiği fetihlerin Avrupa'ya ulaşmasından dolayı Müslümanlar nezdinde kabul görmüş bir konumdaydı. Hicrî onuncu (miladî onaltıncı) yüzyılda gücünün zirvesine ulaşmıştı.[137] Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda baş gösteren Portekiz tehlikesinin sonucu olarak Yemen'e ilgi duymaya başlayan Osmanlı,[138] 1872 ve 1918 yılları arasında orada hâkimiyet tesis etti.[139] Osmanlı devleti, dâhilî ve haricî bir takım faktörler sebebiyle yavaş yavaş gerilemeye başladı ve nihayet on sekizinci yüzyıla varıldığında kötü bir duruma geriledi.[140] Yemen'deki hâkimiyeti de Mondros Mütarekesi'nin[141] ardından filen son buldu ve Osmanlı askeri-sivil bürokrasisi

---

[134] Ziriklî, **el-A'lâm** c. 6, s. 298; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 22.
[135] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 49, 60; Kaya-Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, s. 23.
[136] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 39; Şevkânî, **el-Fethu'r-rabânî (mükaddime),** c. 1, s. 11.
[137] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 39.
[138] İdris Bostan, "Yemen", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 43, s. 406;
[139] Fârûk Osmân Abâza, **el-Hükmu'l-Osmânî fi'l-Yemen,** el-Mektebetü'l-Arabî, 1986, s. 11.
[140] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 40;
[141] "*Mondros Mütarekesi, birinci dünya savaşı sonunda Osmanlı devleti ile itilâf (anlaşma) devletleri (İngiltere, Fransa ve Rusya) arasında 30 Ekim 1918'de Osmanlı'nın harbden (savaş) çekilmesiyle yapılan ateşkes antlaşmasıdır. Antlaşmanın yedinci maddesi olan "Müttefikler, emniyetlerini tehdid edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevku'l-ceyş (askerî strateji) noktasını işgal hakkını hâiz olacaklardır." dayanılarak vatana karşı işgal ve istilâlar baş gösterdi. Mesela, 3 Kasım 1918'de İngilizler, Musul'u işgal etmekye yetinmeyip Urfa, Maraş va Antep civarına kadar işgal ve istilalarını yaydılar. İngilizlere rakip olan Fransızlar da, Adana dolaylarını işgal ettiler. Bu durumdan geri kalmak istemeyen İtalyanlar ise, Antalya'ya çıkarma yaparak Konya'ya kadar yayıldılar."* (Bkz. Cemil Öztürk, "Mondros Mütarekesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2005, c. 30, s. 271; Kadir Mısırlıoğlu, **Lozan zafer mi, hezimet mi**?, Sebil yayınevi, İstanbul 2014, c. 1, s. 244, 254.)

Hudeyde'de[142] İngilizler'e teslim oldu. Lozan Antlaşması'yla[143] da Yemen Osmanlı toprağı olmaktan çıktı.[144] Verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere Şevkânî, Osmanlı'nın Yemen'de hâkimiyet sürdüğü dönemde yaşamıştır.

Yine onun yaşadığı çağda bölgedeki Şiî olan Safevî devleti de, Sünni Osmanlı devletiyle mezhep çekişmelerine girmesiyle zayıfladı[145] ve 1135 (1722) yılında onun da hâkimiyeti son buldu.[146]

İmâm Şevkânî, Zeydî Kâsımî devleti döneminde yaşamıştır.[147] Bu dönemde el-Mehdî Abbâs (ö. 1189/1775), el-Mansûr Ali (ö. 1223/1809), el-Mütevekkil Ahmed (ö. 1231/1816) ve el-Mehdî Abdullâh (ö. 1251/1835) olmak üzere dört imâm sultanlıkta bulunmuştur. Önceleri idarecilerle fazla ilişkisi olmayan Şevkânî, 1209/1794 yılında başkadılık vazifesine tayin edilmesiyle devletle ilişkileri başlamış ve etkin bir rol üstlenmiştir.[148]

---

[142] *"Hudeyde (الحديدة) Yemen Cumhuriyeti'nin Kızıldeniz kıyısındaki en önemli liman şehri olup, Kızıl deniz yoluyla Avrupa'ya yapılan ticaret yollarının uğrak ve konaklama yerleriden biriydi."* (Bkz. Rıza Kurtuluş, "Hudeyde", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 18, s. 299; İhsan Süreyya Sırma, **Osmanlı devleti'nin yıkılışında Yemen isyanları,** Beyan yayınları, İstanbul 2008, s. 60.)

[143] "*Lozan antlaşması; Türk kurtuluş savaşı sonunda 20 Kasım 1922 yılında İsviçre'nin Lozan şehrinde başlayan konferansın yaklaşık sekiz ay sürmesinin ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanan antlaşmadır. Lozan'da alınan kararlar bir takım maddi ve manevi kayıplara sebep olmuştur. Maddi kayıplardan bazıları kısaca şöyle sayılabilir, 1. Musul, 2. Batı Trakya misak-ı milliye dahil olduğu halde kurtarılamamıştır. 3. Halep, 4. Batum, 5. Adalar ve Kıbrıs, 6. Harp (savaş) tazminatı, 7. Boğazlar meselei. Bazı manevi kayıplar da şunlatdır: 1. Azınlıklara tanınan imtiyazlar, 2. Patrikhane meselesi, 3. Hilafet meselesi."* (Bkz. Şerafettin Turan, "Lozan Antlaşması", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2003, c. 27, s. 214; Mısırlıoğlu, **Lozan**, c. 1, s. 301, 343-377.)

[144] Cengiz Tomar, "Yemen", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 43, s. 412, 413.

[145] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 40.

[146] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 40; Tufan Gündüz, "Safevîler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2008, c. 35, s. 455

[147] Zebâra, **Neylu'l-vatar**, c. 2, s. 302; Kaya- Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 23.

[148] Şercî**, el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 52-54; Nail Okuyucu, **Şevkânî'nin fıkıh tarihi anlayışı ve mezheblere bakışı**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008), s. 19.

Şevkânî'nin yaşadığı dönemdeki önemli siyasi gelişmelerden birisi de Suudi Arabistan'da ortaya çıkan Vehhâbî hareketinin[149] Yemen'le irtibata geçmesidir. Şevkânî bu hareketin temsilcisi Abdulaziz b. Suûd ile o dönem San'a'da Zeydî imamı olan el-Mansûr Ali ve oğlu el-Mütevekkil Ahmed arasında yazışmalara aracılık etmiştir. Bu yazışmaları imâm adına Şevkânî yürütmüştür. Yapılan ilk yazışmalar akâid konularına dair olmuştur. İmâmlar Vehhâbî hareketinin anlayışını yansıtan "tevhîd" yaklaşımına davet edilmiş, bu davetin gereği yüksek kabirlerin ve eşiklerin yıkılması istenmiştir. Bu daavete olumlu cevap verilerek başta San'â ve civarı olmak üzere Yemen'in merkezi bölgelerinde bulunan kubbe ve yüksek türbeler yıkılmıştır.[150] Vehhâbî hareketi A'sîr[151] bölgesini ele geçirip prensiplerini yaymak için üs edinince oradaki kabileler İmâm Mansûr Ali'ye isyan etmiş ve San'â'yı kuşatmışlardır. Bunun üzerine İmâm el-Mütevekkil Ahmed, Osmanlı sultanından ve Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiştir.[152] İstenilen yardıma olumlu karşılık verilerek, Vehhâbiler üzerine gönderilecek ordunun kumandanlığına Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Ahmet Tosun paşa tayin edildi. Tosun'un gerekli başarıyı sağlayamaması üzerine 1813 Eylül'ünde Mehmed Ali bizzat oğlunun yadımına gitti ve 1815'e kadar bölgede isyanın bastırılmasıyla ilgilendi. Daha sonra Vehhâbiler'in engellenmesi görevi Mehmed Ali Paşa'nın diğer oğlu İbrâhim Paşa'nın uhdesine verildi. 6 Nisan 1818'de Vehhâbiler'in merkezi olan Der'iye[153] kuşatılarak 9

[149] Vehhâbîlik, Muhammed b. Abdülvehhâb'a (ö. 1206/1792) nisbet edilen dinî-siyasî akıma verilen addır. (Bkz. Ebû Zehra, **Târîhu'l-mezâhib,** s. 212; Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbîlik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2012, c. 42, s. 611.)

[150] Şercî**, el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 52-54; Okuyucu, **Şevkânî,** s. 20, 21.

[151] "*A'sîr, Suudi Arabistan'ın güneybatısında yer alan idari bir bölgedir. Yüzölçümü 400.000 kilometre kare olan bölge, Hicaz ile Yemen arasındaki dağlık kesimi içine almaktadır. Necran ile Nimas arasındaki dağlık bölge Asîr adını alırken Yemen'den Kahme'ye kadar olan Kızıldeniz sahilindki ovalık saha da Tihâme Asîri olarak adlandırılmıştır."* (Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Asîr", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 3, s. 482.)

[152] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 55, 56.

[153] Deriyye/Dariye Suudi Arabistan'ın Necid bölgesinde olup, Riyad şehrinin yakınında bir yerleşim yeridir. Eskiden Basra ve Bahreyn taraflarından Mekke'ye doğru gelen kervanların dinlenme yeriydi. (Bkz. Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî (ö. 626/1228), **Mu'cemü'l-büldân,** Dâru Sâdır, Beyrut 1977, c. 3, s. 457, 458; Mustafa L. Bilge, "Dariye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1993, c. 8, s. 499.)

Eylül'de ele geçirildi[154]ve Vehhâbî nüfuzuna hâkim olunarak tekrar imâmın Osmanlı'ya bağlanması sağlandı.[155] Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere İmâm Şevkânî'nin hayatı, bu tür siyasi olayların yaşandığı çalkantılı bir dönemde geçmiştir.

1.5.2. Toplumsal ve Dinî Durum

Şevkânî'nin yaşadığı dönemde Yemen'de yaşanan siyasi çalkantılar toplumsal ve dinî durumun kötüleşmesine sebep olmuştu. Orada İslamî gruplar arasında pek çok mücadeleler yaşanmaktaydı. Bu da İslam toplumunun gücünün zayıflamasına ve dünyadaki konumunun küçülmesine neden olmuştu.[156]

Yemen'de İmam Şevkânî'nin yaşadığı dönemde birçok fikhî ve itikadî mezhep bulunmaktaydı. İtikadî açıdan Zeydîlik ve Sünnîliğin yanı sıra Rafizîlik[157] ve Mu'tezilîlik[158] gibi mezheplerin de taraftarları vardı. Fıkhî açıdan ise Zeydîliğin

---

[154] Muhammet Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2002, c. 25, s. 63; Zekeriya Kurşun, "Suûdiler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2009, c. 37, s. 586.

[155] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 55, 56.

[156] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 105; Şevkânî, **el-Fethu'r-rabbânî (mükaddime),** c. 1, s. 18**;** Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 13, 14.

[157] "*Râfizîlik, Zeyd b. Ali'nin Emeviler'e karşı başlattığı isyanda Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i meşru halife kabul etmesi gerekçesiyle kendisinden ayrılan ilk İmâmîler'i, ardından ilk üç halifenin hilâfetini reddettikleri için bütün Şiî grupları, daha sonra da Şiî unsurları taşıyan bazı bâtınî grupları ifade eder. Selçuklu kaynaklarında rastlanmayan terim Osmanlı tarih eserlerinde sıkça yer almıştır. "Râfizî, Revâfız, Râfiziyetü'l-mezheb, Revâfizü'l-mezheb" vb. biçimlerde kullanılan terimle daha çok Şiî unsurlar taşıyan bâtınî gruplar kastedilmiştir. Bu terim aynı şekilde Osmanlı'da Alevî yahut Bektaşî diye anılacak olan ve yaygın İslâmî anlayıştan uzak kalan muhtelif derviş zümreleri, Şîa'ya mensup olan Acemler, Kalenderî'ler, özellikle Safevî Devleti'nin kurulması esnasında ve sonraki dönemlerde Anadolu'da ve İran'da bulunan Osmanlı muhalifi kızılbaş zümreler için kullanılmıştır."* (Bkz. Mustafa Öz, "Râfizîler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1993, c. 34, s. 396, 397; Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, "Râfıza", **Kelâm terimleri sözlüğü**, İSAM yayınları, İstanbul 2015, s. s. 259.)

[158] Mu'tezile, itikadî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebi olup II. (VIII.) yüzyılın başlarında, büyük günah işleyen kişi hakkında Hâricîler'le Mürcie'nin ileri sürdüğü görüşlere karşı Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd'in farklı bir teori ortaya koymalarıyla Basra'da zuhur etmiştir. (Bkz. İlyas Çelebi, "Mu'tezile", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 31, s. 391, 392; Gölcük, Toprak, **Kelam,** s. 40, 42.) Mu'tezile'nin inançla ilgili ilkeleri beş esasta (el-Usûlu'l-Hamse) toplanmıştır. 1. Tevhîd: Allah'ı zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve tek olduğunu kabul etmek. 2. Adalet (el-Adl): Allah'ın iyi (hasan) fiilleri işlemesi, kötü (kabih) fiilerin meydana gelmesinde etkisinin bulunmamasıdır. 3. Va'd ve Va'id: Va'd, dünyada amelleri güzel olanların ahirette mükâfatlandırılması; va'îd de dünyada amelleri kötü olanların ahirette cezalandırılması demektir. Bu prensip adalet prensibinin bir sonucudur. 4. el-Menzile beyne'l-

Yemen'deki fıkhî bir kolu haline dünüşen Hâdevîliğin[159] yanı sıra ehlî sünnet mezheblerinden Şafiîlik ve az da olsa Hanefî mezhebi o dönemde bölgede var olan mezheblerdi.[160]

Yemen'de bulunan İmam İsmail b. Cafer es-Sadık'a tâbi olan İsmailî'ye mezhebi ise Salîhiyye devleti tarafından Herâz ve Necran dağlarında bulunan kuvvetli merkezlerde göçlendirilmeye çalışılmıştır. Eyyûbî'ler tarafından sona erdirilen Benî Zürey' devleti zamanında da Yemenin göneyinde varlığını korumuştur. Ayrıca Herâz dağı ve Necran bölgesinde Yâm Kabilesine nisbetle Yamiyye adıyla bilinen İsmailî bir azınlık, günümüze kadar Yemen'de varlığını sürdürmüştür.[161]

İmâm Şevkânî'nin yaşadığı dönemde Yemen'de birtakım sufî hareketler de mevcuttu. O dönemdeki sufî hareketlerin –hiçbir şey yapmadan- tevekkül, esbâbı terk, önderlerini takdis ve kabirlerini süsleme gibi birtakım yanlışlıklarını ifade etmek için Şevkânî, pek çok muâsırı ve talebesi onlara reddiye babından risaleler kaleme almışlardır. Şevkânî'nin "*es-Savârimu'l-hidâdi'l-kâti'a li'alâiki mekâlâti erbâbi'l-ittihâd*"[162] isimli risalesi onlardan biridir. Şevkânî o risalesinde şeriata, lafızların luğavî manalarına ve Arapçaya bağlı kalmış olan sufîlerin ve kalmayanların görüşlerini açıklamıştır. Birinci taifeyi överken ikinciyi de yermiştir.[163]

Şevkânî içinde yaşadığı toplumun insanlarını üç gruba ayırmaktadır. 1. Devletin emrettiğini yerine getiren, yasakladığı şeylerden kaçınan reaya. Şevkânî'ye göre bu

---

menzileteyn: Büyük günah işleyen kişinin iman ile küfür arasında bulunan fısk mertebesinde bulunması demektir. 5. el-Emru bi'l-ma'ruf ve'n-nehyu ani'l-münker: Mu'tezile'ye göre iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma her Müslümanın görevi olup farzdır. (Bkz. Ebû Zehra, **Târîhu'l-mezâhib,** s. 126-129; İlyas Çelebi, "Mu'tezile", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 31, s. 395, 396; Gölcük, Toprak, **Kelam,** s. 44, 45, 46.)

[159] Klasik dönem Zeydî fıkhının başlıca kollarından biri olan Hâdeviyye, Yemen'de Zeydîliği yayan ve yerleştiren kişi olarak tanınan Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin'e nisbetle bu adla anılır. (Bkz.Fatih Yücel, "Zeydiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s. 332, 333.)

[160] Okuyucu, **Şevkânî**, s. 24; Şevkânî, **el-Fethu'r-rabbânî (mükaddime),** c. 1, s. 15-17.

[161] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 66, 67; Okuyucu, **Şevkânî**, s. 24.

[162] الصوارم الحداد القاطعة لعلاءيق مقالات ارباب الاتحاد

[163] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 99, 100; Şevkânî, **el-Fethu'r-rabbânî (mükaddime),** c. 1, s. 16, 17; Okuyucu, **Şevkânî**, s. 25.

kısımda yer alan insanların çoğu namazı güzel kılmaz, bazıları makbul olmayacak şekilde kılar ve hatta bazıları da hiç kılmaz. Onlarda oruçta aynı şekildedir. Az kimseler dışında ramazan orucunu dahi tamamlamazlar. Onların çoğunluğu talakla yemin etme, dinden çıkmaya yemin etme ve Allah'ın dışında peygamberler ve ölülerle istiğasede bulunma gibi imanla bağdaşmayan kelâmlar eder. 2. Devletin hâkimiyeti altında olmayan Yemen'in kuzey ve doğu bölgelerinde bulunan insanlar. Bunların durumu birinci kısımda bulunan insanların durumundan da daha kötüdür. Çünkü bunlar İslâm'ın beş şartıyla ve diğer şeyler arasında ayrım yapmaksızın dinî sorumlulukları terk ederler. 3. Şehirde yaşayan insanlar. Şevkânî'ye göre bu kısımdaki insanlar ilk iki kısımdaki insanlara nazaran hayra daha yakın ve öğrenmeye daha yatkın olsalar da büyük çoğunluğu cahil olup İslâmî veciberin çoğunluğunu ihmal ederler.[164]

Bazı kaynaklarda toplumsal durumla ilgili tesbitler şöyle belirtiliyor. O dönemde Yemen toplumu şu kesimlerden oluşuyordu: 1. Hz. Peygamber'in soyunden gelen seyidler. Yemen'deki bütün emirlikler, önemli vazifeler onların elindeydi. 2. Âlim olan kadılar. Onlar, birinci tabakada bulunan kesimle idare ve kaza (yargı) görevlerini paylaşıyorlardı. 3. Ticaretin büyük bir kısmını ellerinde tutan büyük arazi sahipleri. 4. Toplumdaki konumlarını arazi mülkiyetinden alan çiftçiler. Toprağı olmayan kimselerin toplumdaki konumları ise yok gibidir. 5. Zanaatkâr ve kabileler. Bunlar da kendi içlerinde özel ve kapalı gruplar oluştururlardı. Onlar için sınırlı vazifeler vardı. Meslekler ise gelenekseldi, hatta bazı meslekler kazanç boyutlarına ve gerektirdikleri maharete bakılmaksızın küçümseniyorlardı. 6. Orada –sayılan tabakaların dışında- farklı toplumsal merkezlerde bulunan insan toplulukları da vardı. Bunlar kendilerine has mahallelerinde yaşayan, raks ve müzik gibi eğlence hizmetlerini gören hizmetçi kesimiydi. Bu tabaka, başkalarıyla olan ilişkilerinde adalet ve insanlıkla nitelendirilmeyecek muamelelere maruz kalıyordu.[165] Şevkânî bu denli çok kesimli bir toplumda yaşamıştır.

---

[164] Şevkânî, **ed-Devâü'l-acil fî def'i adüvvi's-sâil,** Merkezu şuûni'd-da've, Medine h. 1381, s. 52-67; Şa'bân, **el-İmâmü'ş-Şevkânî,** s. 17, 18.

[165] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî,** s. 109, 110; Okuyucu, **Şevkânî**, s. 21, 22.

1.5.3. Şevkânî'nin Döneminde İlmi Vaziyet

Şevkânî'nin dönemi olan XII. ve XIII. asır genel olarak her ne kadar duraklama ve taklid dönemi olsa da yine de Yemen'de o dönem ilmi bir hareketlilik yaşanıyordu. Telîf hareketleri canlılık kazanmıştı. Gözle görülür bir ilmi yükseliş mevcuttu. Zeydiyyenin bir kolu olan Hadeviyye mezhebi kitaplara ve telife büyük bir önem veriyordu. Neredeyse müçtehid olmayan ve telifleri olmayan imâm halifeliğe aday gösterilmiyordu. Belki de o dönemde kitapların telîf edilme faliyetinin canlı olma sebebi bir yönüyle mezhebler arasındaki çekişme diğer yönüyle de mezheb mutaassıbları ile özgürlükçü olan insaf ehlî arasındaki mücadelenin varlığıydı.[166]

Velhasıl Şevkânî'nin döneminde Yemen'de çekişmelerin yaşanmasına, duraklama, taklid ve avam tabakası arasında cahaletin baş göstermesine rağmen telîf hareketi yaygındı. Mescidler hâkimler (kadılar), âlimler, edipler ve fıkhî-içtihadî tartışmalar için canlı ve etkileyici bir alandı.[167]

[166] Şercî, **el-İmâmu'ş-Şevkânî**, s. 129; Abdullah Nûmsûk, **Menhecu'l-imâmi'ş-Şevkânî**, Dâru'l-kalem ve'l-kitab, Riyad 1994, s. 64.
[167] Nûmsûk, **Menhecu'l-imâmi'ş-Şevkânî**, s. 63; Okuyucu, **Şevkânî**, s. 21, 27.

İKİNCİ BÖLÜM

EF‘ÂLU’R-RASÛL VE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

2.1. TEMEL KAVRAMLAR

2.1.1. Rasûl ve Nebi

Rasûl sözlükte: risâlet (mesaj), gönderilen, kendisini gönderenin haberini bekleyen ve peşinden giden, gönderenin emriyle risâlet görevini yerine getiren, gönderileni teslim eden veya istenileni alan kişi gibi anlamlara gelmektedir.[168] Terim olarakta farklı şekillerde tarif edilmiştir. O tarfilerden biri şudur: *“Allah’ın, -dini- hükümleri insanlara teblîğ etmek üzere gönderdiği, kendisine kitap ve yeni bir şeriat verdiği ayrıca tebliğ ile görevlendirdiği kimsedir.”*[169] Başka bir tanıma göre de *“Allah’ın, kendisine Cebrâil vasıtasıyla vahiy gönderdiği kimsedir.*”[170]

Nebî de sözlükte, haber veren, mertebesi yüksek olan ve yol gibi anlamlara gelir.[171] Istılahta ise nebî için farklı tanımlar yapılmıştır. Bir tarife göre *“Allah’ın kendisine dini hükümler (şeriat) vahyettiği fakat tebliğ ile yükümlü kılmadığı, Allah ile kulları arasında dünya ve âhiret hayatıyla ilgili ihtiyaçların giderilmesi amacıyla elçilik görevini ifa eden*

---

[168] Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr (ö. 711/1311), **Lisânü’l-Arab**, “Rasûl”, Thk. Yasir Süleymân ve Mecdî Fethî, el-Mektebetü’t-Tevfîkıye, Kahire ts., c. 5, s. 251; Seyid Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413), **et-Ta‘rîfât**, “Rasûl”, Dâru’l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2003, s. 113, 114.

[169] Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390), **Şerhu’l-makâsıd,** thk. Abdurrahman **‘**Umeyre, **‘**Âlemu’l-kutub, Beyrut 1198, c. 5, s. 6, **Şerhu’l-akâ‘id el-mecmûa‘tu’s-seniye,** Dâru Nûru’s-sabâh, Lübnan 2012, s. 139; Muhammed Ali es-Sâbûnî, **en-Nübüvvetu ve’l-enbiyâ,** Âlemu’l-kutub, Beyrut 1985, s. 14.

[170] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), **Şerhu Fıkhı’l-ekber,** eş-Şuûni’d-diniyye, Katar ts., s. 39.

[171] İbn Manzûr, **Lisânü’l-Arab**, “Nebî”, c. 14, s. 7, 8.

kimsedir."[172] Başka bir tanıma göre ise nebî, *"Allah'ın kendisine Cebrâil dışında bir melek aracılığıyla, rüya ile veya ilhâm yoluyla vahiy gönderdiği kimsedir."*[173]

Bu iki kavram Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde geçmektedir. Kurân'da nebî[174] ve rasûl[175] şeklinde geçen bu iki kavramın yanı sıra, peygamber göndermeyi ifade etmek için de irsâl (göndermek);[176] ictibâ (erdemli davranışları birinin şahsında toplamak);[177] ıstıfâ (erdemli hareketleri seçip bir kişide yoğunlaştırmak)[178] ve ba'ṣ (göndermek)[179] kökünden türetilmiş fiiller de kullanılmıştır. Yukarıda anlamlarını verdiğimiz nebî ve rasûl kavramları Kur'ân'da *"Allah'ın buyruklarını ve öğütlerini muhataplara bildirmek üzere seçtiği elçi"* anlamında da kullanılmıştır. Rasûl ayrıca Allah ile peygamberleri veya diğer bazı yaratılmışlar arasında elçilik yapan melekler hakkında da kullanılmıştır.[180] Aynı şekilde bu iki kavram hadislerde[181] de geçer.

Nebî ile rasûlü birbirinden farklı iki kavram olarak kabul eden Ehl-i Sünnet kelâm âlimleri, konuyla ilgili değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. O görüşlerden bazıları şunlardır:

---

[172] Sâbûnî, **en-Nübüvvetu ve'l-enbiyâ,** s. 14; Topaloğlu, Çelebi, "Nebî", **Kelâm terimleri sözlüğü**, s. 251.
[173] Mâtürîdî, **Şerhu Fıkhı'l-ekber,** s. 39, 40.
[174] "وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ" *"(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki,"* (**Kur'ân-ı Kerîm**, Hac, 22/52.)
[175] "وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا" *"(Rasûlüm!) Kitap'ta Musa'yı da an. Gerçekten o ihlâs sahibi idi ve hem rasûl, hem de nebî idi."* **(Kur'ân-ı Kerîm**, Meryem, 19/51.)
[176] "وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُون" "*Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi.*" (**Kur'ân-ı Kerîm**, Ankebût, 29/14.)
[177] "شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ" *"Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti."* (**Kur'ân-ı Kerîm**, Nahl, 16/121.)
[178] "قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ" *"(Allah) Ey Musa! dedi, ben risaletlerimle (sana verdiğim görevlerle) ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol."* (**Kur'ân-ı Kerîm**, A'râf, 7/144.)
[179] "كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ" *"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi."* (**Kur'ân-ı Kerîm**, Bakara, 2/213.)
[180] Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2007, c. 34, s. 258
[181] "إِنَّ الرِّسَالَةَ وَالنُّبُوَّةَ قَدْ انْقَطَعَتْ فَلَا رَسُولَ بَعْدِي وَلَا نَبِيَّ" "*Risâlet ve nübüvvet kesildi. Benden sonra ne bir rasûl ne de bir nebî vardır.*" (Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892), **el-Câmi'u'l-muhtasar mine's-Sünen,** Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2011, er-Ru'yâ, 34/2272.)

1. Nebî ‘amm (genel) rasûl ise has (özel) bir anlam taşır.[182] Zira nebî Allah’ın belli bir konuya ilişkin bilgileri vahiy ile bildirdiği insandır ve aldığı bilgileri diğer insanlara tebliğ etmekle yükümlü olabileceği gibi olmayabilir de. Bu tür vahiyleri alan kadınlar da vardır. Rasûl ise daha has bir anlama sahiptir. Çünkü Allahı’n kendisine vahiy yoluyla bildirdiği bilgileri tebliğ etmekle yükümlü kıldığı kimsedir. Buna göre her rasûl nebidir fakat her nebî rasûl değildir.[183]

2. Nebî Allah’ın kendisine kitap ve şeriat göndermediği, fakat insanları kendi döneminde veya kendisinden önce gönderilmiş, kitap ve şeriat verilmiş bir peygamberin (rasûlün) dinine davet etmekle yükümlü kılınan kişidir. Rasûl ise Allah’ın yeni bir kitap ve şeriatla gönderdiği kişi olup önceki peygamberlerin kitap ve şeriatını tamamen ya da kısmen nesh (geçersiz) edendir.[184] Bu görüşe şu itirazlar yapılarak karşı çıkılmıştır. 1. Hadiste[185] geçen peygamber (rasûl) sayısının gönderilen kitap sayısından fazla olması.[186] 2. Hz. İsmail’den söz eden “وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا” *“O hem rasûl, hem de nebî idi”*[187] ayetinde de onun hem nebî hem de rasûl olduğu bildirilmiştir. Oysa Hz. İsmail, babası Hz. İbrâhîm’in dinine tabi olmuş ve kendisine ne yeni bir din ne de yeni bir kitap veya sahife gönderilmemiştir.[188] Birinci itiraza, yanında bir kitabın olması yeterli olup bizzat kendisine –yeni bir kitabın- indirilmesinin şart olmadığı şeklinde cevap verilmiştir.[189]

---

[182] Mâtürîdî, **Şerhu Fıkhı’l-ekber,** s. 40.

[183] İbrâhîm b. Muhammed el-Bâcûrî (ö. 1276/1860), **Tuhfetu’l-murîd ‘alâ Cevhereti’t-tevhîd,** Thk. Ali Cuma‘, Dâru’s-selâm, Kahire 2002, s. 33; Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2007, c. 34, s. 258; Gölcük, Toprak, **Kelam,** s. 308.

[184] Fahreddin Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö.606/1210), **Mefâtîhu’l-ğayb,** Thk. İ‘mâd Zekî el-Bârûdî, el-Mektebetu’t-tevfîkiyye, Kahire ts., c. 23, s. 45; Teftâzânî, **Şerhu’l-Makâsıd,** c. 5, s. 6; Yavuz, “Peygamber”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 34, s. 258.

[185] “قلت يا رسول الله كم الأنبياء قال مائة ألف وعشرون ألفاً قلت كم الرسل من ذلك قال ثلاثمائة وثلاثة عشر جما غفيرا” (İbn Hibbân Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî, **Sahih’i İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balebân**, Thk. Şu‘ayb Arnavut, Müessesetu’r-risâle, Beyrut 1993, c. 2, s. 76).

[186] Teftâzânî, **Şerhu’l-Makâsıd,** c. 5, s. 6.

[187] **Kur’ân-ı Kerîm**, Meryem, 19/51.

[188] Mustafâ b. Muhammed el-Kastalânî el-Kestellî (ö. 901/1496), **Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-akâ‘id el-Mecmûa‘tu’s-seniyye,** Dâru Nûru’s-sabâh, Lübnan 2012, s. 139, 140; Mes‘ûd b. Ömer et-Teftâzânî (ö. 792/1390), **Şerhu’l-akâ‘id,** Talha Hakan Alp, (Şerhu’l-Akâid Taftâzânî Tercüme ve İzâhât), Yasin yayın evi, İstanbul ts., s. 94.

[189] Ahmed b. Mûsâ el-Hayâlî (ö. 861/?), **Hâşiye ‘alâ Şerhi’l-akâ‘id el-Mecmûa‘tu’s-seniyye,** Dâru Nûru’s-sabâh, Lübnan 2012, s. 139.

3. Rasûl kendisine melek gelip insanları –doğru yola- davet etmesini emreden kimsedir. Nebî de meleğin bildirmesi olmaksızın, rüyada elçi olduğunu gören veyahut peygamberlerden bir peygamberin onun Allah'ın elçisi olduğunu kendisine haber verdiği kişidir. Bu da rasûl olmayan nebidir.[190]

Nebi ile rasûl arasında fark olduğunu öne sürenlerin getirdikleri delillerin başında Hac suresi elli ikinci ayet gelmektedir. Bu ayette rasûl ve nebiden bahsedilirken atıf yapılmıştır. Arapça kuralları gereği matuf ile matufun aleyh bir olamayacağından dolayı nebi ve rasûl farklı farklı şeylerdir.[191]

Mu'tezile mezhebine göreyse rasûl ve nebî kavramları aynı anlamda olup, aralarında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Onlara göre her nebî rasûl ve her rasûl de nebidir.[192] Hac suresi elli ikinci ayetten hareketle Kadı Abdulcebbar, bu iki kelimenin eşanlamlı olduklarını ifade etmekte ve şöyle demektedir: *"Nebi ve resul kelimelerinin aynı ayette kullanılması birbirlerinden farklı olduğunu göstermez. Allah bizim nebimizi diğer nebilerden ayırmıştır. Bu bizim nebimizin nebilerden biri olmadığı anlamına gelmez. Istılahta bu iki kavram arasında fark yoktur. Nebi ile resul kelimelerinin isimlendirme farklılıklarını dışarıda bırakmamak için nebi ve resul kelimelerinin peşpeşe zikredilmesi kuvvetle muhtemeldir. Hz. Muhammed'e "Ey nebi" diye hitap edilmiş olması da bunu göstermektedir."*[193]

Nebî ve rasûl kelimeleri her ne kadar bazı yerlerde eşanlamlı olarak kullanılmış ise de ancak bu iki sözcüğün arasında gerek lüğavî ve gerekse ıstılahî olarak delâlet ettikleri manalar yönünden aralarında fark vardır. Farkı belirtmek için şu ifade

[190] Râzî, **Mefâtîhu'l-ğayb,** c. 23, s. 45; Kestellî, **Hâşiye 'alâ Şerhi'l-akâ'id,** s. 139; Teftâzânî, **Şerhu'l-akâ'id,** Talha Hakan Alp, (Şerhu'l-Akâid Taftâzânî Tercüme ve İzâhât), s. 94.

[191] Muhittin Bahçeci, **Peygamberlik ve peygamberler**, İstanbul, 1977, s.76; Mürsel Ata, **Kur'ân-ı kerimde Hz. Peygamber'in risaleti**, Bdt, Konya, 1998, s. 23.

[192] Kadı Abdulcebbar, **Şerhu'l-Usûli'l-Hamse,** s. 567, 568.

[193] Kadı Abdulcebbar, **Şerhu usuli'l-hamse**, s.567, 568.

kullanılmıştır: *"Her rasûl nebidir, fakat her nebi rasûl değildir."*[194] Bu açıklamaya göre iki kelime arasında umum ve husus vardır. Buna göre rasûl has, nebi ise 'ammdir.

Türkçe'de de nebî ve nübüvvet kavramları yerine daha ziyade Farsça kökenli haber getiren anlamında olan peygamber ve peygamberlik sözcükleri yaygın olarak kullanılmaktadır.[195]

2.1.2. Sünnet

Hz. Peygamber'in fiilleri incelenirken değinilmesi gereken en önemli kavramlardan biri de sünnettir. Burada sünnetin tanımı, tasnifi ve hüccüyetine değinilecektir.

Sünnet sözlükte, iyi olsun kötü olsun izlenen *"yol, yöntem, övülen veya zemmedilen davranış, örf ve adet gibi mânalara gelmektedir."*[196]

Sünnet bir ıstılah olarak farklı ilim dallarında farklı şekillerde tarif edilmiştir. Mesela kelâm, hadis, fıkıh usûlü ve fıkıh ilimlerinde bu farklılığı görmek mümkündür. Biz de o tarifleri maddeler halinde vermeğe çalışacağız:

1. Kelâm ilminde âlimler sünneti, *"Hz. Peygamber ve ashabının itikad ve amelde takip ettikleri yol"* şeklinde tarif etmiş, bidatın karşıtı olarak kullanmışlardır.[197]

Bidat sözlükte, icat etmek, örneği olmaksızın bir şeyi yapıp meydan getirmek, inşa etmek anlamlarına gelen "bd'a" (بدع) kökünden türemiş olup, daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkarılan şey manasına gelir.[198] Istılahta ise biri dar diğeri geniş kapsamlı olmak üzere iki şekilde tarif edilmiştir. Dar anlamda bidat, *"Hz.*

---

[194] Kestellî, **Hâşiye 'alâ Şerhi'l-akâ'id,** s. 139; Gölcük, Toprak, **Kelam,** s. 310.
[195] Topaloğlu, Çelebi, "Nebî", **Kelâm terimleri sözlüğü**, s. 251.
[196] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "Snn", c. 6, s. 444, 446; Cürcânî, **Ta'rîfât**, "Sünnet", s. 125; **Mu'cemu'l-Vasît,** "Sünnet", c. 1, s. 456.
[197] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 146; İlyas Çelebi, "Sünnet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 153.
[198] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "Bd'a", c.1, s. 415.

Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şeydir."[199] Geniş anlamda ise *"Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şeydir*."[200] Bu şekilde tarif edilen bidat kavramıyla ne anlatılmak istendiğinin doğru anlaşılması gerekir. Zira tarihte ve günümüzde hiçbir Müslüman bidatı, yeni olan her şeye karşı çıkmak olarak anlamamıştır. Bidattan maksad, esas olarak dinin aslını bozup onu başka bir temele oturtmak demektir. Başka bir ifadeyle, Hz. Peygamber'in öğretttiği İslâm'ın yerine, kafamıza göre bir İslâm anlayışı geliştirip sonra da bunu İslâm olarak adlandırmaktır. Bu yönüyle bakıldığında, bidatın sünnetin karşıtı olarak kullanılması anlamlıdır. Zira sünnet, en genel anlamıyla Hz. Peygamber'in anladığı anlamda İslâm'ı temsil eder; bidat ise buna aykırı olan şeydir.[201] Sünnet ayrıca kelâm ulemasına göre bir asıldır. Yani bilgi, kültür ve medeniyete kaynaklık eden bir kaynaktır.[202]

2. Hadis âlimlerinin ıstılahında sünnet, baskın olan görüşe göre hadisin müradifi (eş anlamlısı) olup *"Hz. Peygamber'e nisbet edilen söz, fiil, onay (takrîr) ve sıfatlardan ibarettir."*[203] Aynı şekilde onun sîreti, mağazisi ve kendisine vahiy gelmeden önce ibâdet için çekildiği Hirâ mağarasındaki yaşayışı da sünnetten sayılır diyenler olmuştur.[204] Ayrıca Sünnet hadis ulemasına göre, bir de sahabenin işleyegeldikleri şeyler anlamına da

[199] Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî (ö. 790/1388), **el-İ'tisâm,** Mektebetu'l-asriyye, Beyrut 2005, c. 1, s. 30; Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), **'Umdetü'l-kârî,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 2001, c. 5,s. 336; Rahmi Yaran, "Bidat", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1992, c. 6, s. 129.

[200] İzzeddin Abdülaziz b. Abdisselam es-Sülemî (ö. 660/1262), **Kavâidu'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm,** Dâru'l-kÂlem, Dimeşk 2000, thk. Nezîh Hammâd, Osman Cum'a, c. 2, s. 337; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277), **Tehzîbu'l-esmâi ve'l-luğât,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut ts., c. 2/1, s. 22; Rahmi Yaran, "Bidat", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1992, c. 6, s. 129.

[201] Murtaza Bedir, **İslâm'ın yolu: Sünnet**, İSAM yayınları, İstanbul 2012, s. 97, 98, 101.

[202] Mehmet Görmez, **Sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanmasında metodoloji sorunu**, OTTU yayınları, Ankara 2014, s. 182.

[203] Subhî 's-Sâlih, **U'lûmu'l-hadîs ve mustalahuhu**, Dâru'l-ilim, s. 3; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 2.

[204] Muhammed A'câc el-Hatîb, **es-Sünnetü kable't-tedvîn,** Mektebetu Vehbe, Kahire 1988, s. 16; Mustafâ es-Sibâî', **es-Sünnetü ve mekânetuhâ fî teşrîi'l-İslâmî,** el-Mektebetu'l-islamî, s. 65; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 2; Abdullah Aydınlı, "Sünnet", **Hadis ıstılahları sözlüğü**, İFAV yayınları, İstanbul 2013, s. 284.

gelmektedir. Sünnet bu manada *"Sünnetime ve hidayete erdirilmiş râşid halifelerin sünnetine yapışın,"*[205] örneğinde olduğu gibi bizzat hadislerde de geçmektedir.[206]

3. Usûlcülere göre ise sünnet, *"Kur'ân'ın dışında Hz. Peygamber'den sadır olan söz, fiil ve takrirlerdir*."[207] Şevkânî de bu tarifi paylaşmıştır.[208] Ayrıca fıkıh usulü âlimlerine göre dinen yapılması kesin ve bağlayıcı bir delil olmaksızın istenen fiilleri belirten geniş anlamıyla mendubun önemli bir bölümünü sünnetler oluşturur.[209] Fıkıh usulünde sünnet, dini hükümlere kaynaklık eden müttefekun aleyh olan bir delil olarak ele alındığı için, Hz. Peygamber'in fiziksel ve ahlakî sıfatları sünnet kategorisinde sayılmamıştır.[210] Usûlde ayrıca Sünnet, Kur'ân'ı Kerîm gibi vahiy olarak değerlendirilmiştir.[211] Vahiy de metluvv (tilâvet olunan) ve gayrı metluvv (tilâvet olunmayan) vahiy olmak üzere iki kısma ayrılır.[212] Metluvv vahiy, nazmı ve tertibi bakımından mu'ciz olup ibadetlerde tilâvet (okunan) edilen vahiydir ki bu Kur'ân'ı Kerîm'dir. Gayrı metluvv vahiy ise rivayet edilen, nazmı itibariyle mu'ciz olmayan ve ibadetlerde tilâvet olunmayan vahiydir ki o da Sünnettir.[213] Her iki vahiy de Allahtan oldukları için itaat edilmeleri bakımından aralarında fark yoktur[214]ve birbirlerini de

---

[205] Tirmizî, İlim, 16/2676; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6/4597.

[206] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 146; Muhammed Muhammed es-Semâhî, **Ğeysu'l-musteğîs fî 'ilmi mustalehi'l-hadîs,** Dâru'l-'ahdı'l-cedîd, s. 8; Mehmet Erdoğan, **Vahiy-akıl dengesi açısından Sünnet,** İFAV yayınları, İstanbul 2014, s. 69.

[207] Ebu'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed el-Âmidî (ö.631/1233), **el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm**, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiye, Beyrut 2005, c. 1, s. 145; Bilmen, **Kamus,** c. 1, s. 16; Heysem Hilâl, "Sünnet", **Mu'cemu mustalahi'l-usûl**, Dâru'l-cîl, Beyrut 2004, s. 166;

[208]Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 146.

[209] Murteza Bedir, "Sünnet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 150.

[210] Muhammed Ramazan el-Bûtî, Mustafa Sa'îd el-Hın, Ali eş-Şerbecî, **Mustalehu'l-hadis**, el-Cumhuriyyetu'l-Arabiyye es-Suriyye Vezâretu'l-Evkâf, 1990, s. 8.

[211]Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî (ö. 790/1388), **el-Muvâfakât fî usûl'iş-şerîa**, Dâru'l-kitab el-Arebî, Beyrut 2008, s. 4/682; Abdül 'Alî Muhammed b. Nizâmiddîn es-Sihâlevî el-Leknevî (ö. 1225/1810), **Fevâtihu'r-rahamût bi şerhi Müsellemi's-sübût,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 2002, c. 2. 3; Şa'bân, **Usûl**, s. 402.

[212] Ali b. Ahmed b. Se'îd İbn Hazm (ö. 456/1064), **el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm,** Dâru'l-ifâk el-cedîd, Beyrut ts., c. 1, s. 97; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090), **Usûlu's-Serahsî**, Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, İhyâu'l-meârif en-Nu'mâniye, Haydar Abat, c. 2, s. 72; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 3.

[213] İbn Hazm, **el-İhkâm,** c. 1, s. 97.

[214] İbn Hazm, **el-İhkâm,** c. 1, s. 97; Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 82, 83.

neshedebilirler.[215] Şevkânî de Sünnet'in vahiy olduğu ve Kur'ân'ı neshettiği görüşünü savunmaktadır.[216]

4. Fukahaya göre de sünnet, Hz. Peygamber tarafından farz ve vacip olmaksızın bazen terk edilen ve yapılması terk edilmesinden daha evlâ olan fiil ve hareketlerdir.[217]

Ayrıca sünnet *"Hz. Peygamber'in uygulamaları" veya "onun din olarak tuttuğu yol (et-tarîkatü'l-meslûke fi'd-din)"* şeklinde de tarif edilmiştir.[218] Hz. Peygamber'in, sahabenin ve tabinin sözlerinde geçen sünnet bu manada olup, kendisinden vâcibin karşıtı olan fıkhî anlamı, usûl ve hadis âlimleri katındaki ıstılahî anlamı kastedilmez.[219]

Yukarıda tarifini verdiğimiz sünnet, konusu olduğu ilme göre her ne kadar farklı şekillerde tarif edilmişse de ancak bu tarifler sünneti Hz. Peygamber'e nisbet etme hususunda birleşmektedirler. Yukarıda verilen tariflerden bizi ilgilendiren Fıkıh usulündeki sünnetin tarifidir. Çünkü çalışmamız daha ziyâde sünnetin bir kısmı olan ef'âlu'r-rasûlün usuldeki yönüne yöneliktir.

---

[215] Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 83; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 92, 93.
[216] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 631.
[217] Bilmen, **Kamus,** c. 1, s. 16; Muhammed Alî et-Tehânevî, **Keşşâfu ıstılâhâtu'l-funûn ve'l-u'lûm,** Mektebetu Lübnan, Lübnan 1996, c. 1, 979, 980.
[218] Bedir, **Sünnet**, s. 24.
[219] Abdulfettâh Ebû Ğudde (ö. 1419/1997, **Lemehât min târîhi's-sünneti ve u'lûmi'l-hadîs,** Mektebu'l-matbû'âti'l-islâmiye, Halep, s. 14.

2.1.2.1. Yapısı Bakımından Sünnetin Kısımları

Yukarıda manâ ve mahiyetini beyan etmeye çalıştığımız Sünnet, yapısı ve Hz. Peygamber'den rivayeti gibi farklı itibarlarla taksime tabi tutulmuştur. Sünnet yapısı itibariyle: Kavlî Sünnet, fiilî Sünnet ve takrîrî Sünnet olmak üzere üç kısma ayrılır.

2.1.2.1.1. Kavlî Sünnet

Gerek usûl âlimlerinin[220]ve gerekse hadis âlimlerinin ıstılahında Kavlî (sözlü) Sünnet, Hz. Peygamber'in farklı münasebet ve amaçlarla herhangi bir mesele hakkında-ki sözlü (şifâhî) beyanından ibaret olup işitmeye (semâ'e) müteallık olması nedeniyle sahabeninقال رسول الله صلى الله عليه وسلم *"Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu"* veya سمعت النبي صلى الله عليه وسلم انه قال *"Nebiy (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittim"* gibi ibârelerle ondan (s.a.) naklettiği hadîslerdir.[221] Meselâ Hz. Peygamber'in "لا ضرر ولا ضرار" " *Zarar ve zarara zararla mukâbele etme yoktur",*[222] "هو الطهور ماؤه الحل ميتته" "*Denizin suyu temizleyicidir. Ölüsü de helâldir"*[223] gibi hadisler bu kısım Sünnet'lerdendir.

Rasûlullah (s.a.), pek çok konuda, pek çok münasebetle ve uzun bir zaman dilimi içinde neredeyse hemen her konu ile alakalı sözlü beyanlarda bulunmuştur. Elimizde bulunan hadis küllüyatına şöyle bir göz atmak bunun için yeterlidir.[224]

2.1.2.1.2. Fiilî Sünnet

Fiilî Sünnet, Hz. Peygamberden sadır olan, sahâbe tarafından görülüp nakledilen ve görmeye müteallık olması hasebiyle yine onlar tarafından رايت النبي صلى الله عليه وسلم فعل كذا *"Nebi'nin (s.a.) şöyle yaptığını gördüm*" ve benzeri ibârelerle nakledilen davranışlardır. Rasûlullahı'ın abdest, namaz ve hac ibadetiyle ilgili fiilleri, davada bir

---

[220] Burada usûl âlimlerinden kasıt fıkıh usûlü âlimleridir.
[221] A'câc el-Hatîb, **es-Sünnetü kable't-tedvîn,** s. 16; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 9; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 40.
[222] Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârakutnî (ö. 385/995), **es-Sünen**, Thk. Azîm Âbâdî, Dâru ibn Hazm, Beyrut 2011, "Buyû'", h: 288.
[223] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 40/83; Tirmizî, "Tahâret", 52/69.
[224] Erdoğan, **Sünnet**, s. 92.

şahitle ve davacının yeminiyle hüküm vermesi, hırsızın sağ elinin bilekten kesilmesini emretmesi ve bunlara benzeyen fiilleri Sünnet'in bu kısmındandır.[225] Tezimizin konusu ef'âlu'r-rasûl yani Rasûlullah (s.a.) fiilleri olduğu için, biz burada fiili sünnetin tanımı ve bazı örnekleri vermeyle yetindik. Konuyla ilgili detaylı bilgi ise yeri geldiğinde verilecektir.

2.1.2.1.3. Takrirî Sünnet

Takîrî Sünnet, *"Hz. Peygamber'in huzurunda veyahut kendi döneminde söylenen bir söz veya işlenen bir fiili bildiği veya gördüğü halde inkâr etmeyip sükût etmesidir."*[226] Zira Hz. Peygamber İslâm Dinini açıklamak, hükümlerini beyan etmek ve ona muhalif olan şeyleri ibtal etmek –veya ona uygun hale getirmek –için gönderilmiştir. Onun bulunduğu ortamda bazı müslümanların (sahabelerin) söylediği söz ve işlediği fiilleri bildiği halde sükût edip karşı çıkmıyorsa bu onun o söz ve fiilleri onayladığına ve onların meşru ve caiz olduğuna delâlet eder.[227]

Takrîri Sünnet iki nevidir. Birincisi, Hz. Peygamber'in bir söz veya fiili güzel karşıladığına veya rıza gösterdiğine delalet eden bir işaret bulunmaksızın sadece sükût etmesi ve karşı çıkmaması şeklinde gerçekleşen takriridir. Bunun misali şu hadisi şeriftir. Rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber, kabir başında ağlayan bir kadına rastlar, Ona "*Allah'tan kork ve sabret*" der. Kadın Hz. Peygamber'i tanımadığı için ona şöyle cevap verir: "*Benden uzak dur*! *Benim başıma gelen senin başına gelmiş değil ki*" der. Kendisine, konuşan kişinin Peygamber olduğu söylenince, kadın hemen Rasûlulah'ın evine gider. Kapıda ne kapıcı ne de bir engel bulur. Kadın Hz. Peygamber'e "*Ben sizi tanımamıştım*" der. Rasûlullah bunun üzerine şöyle buyurdu: "*Asıl sabır, olayla ilk karşılaşmada gösterilen sabırdır."*[228] İşte bu hadisi şerifte Hz. Peygamber'in, evinden çıkıp kabir ziyaretine giden kadının bu davranışına karşı çıkmaması kadınlar için kabir

---

[225] Şa'bân, **Usûl**, s. 56; A'câc el-Hatîb, **es-Sünnetü kable't-tedvîn,** s. 17; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 10.
[226] A'câc el-Hatîb, **es-Sünnetü kable't-tedvîn,** s. 17; Aydınlı, "Takrîr", **Hadis ıstılahları sözlüğü**, s. 304.
[227] Şa'bân, **Usûl,** s. 57.
[228] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/869), **el-Camiu'l-müsnedu's-sahihu'l-muhtasar,** Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2012, "Cenâiz", 31/1283.

ziyaretinin câiz olduğuna ve bu hükümde kadınların erkekler gibi olduğuna delâlet eden bir takrîr olmuş olur. Takrîrin ikinci kısmı ise Hz. Peygamber'in söylenen bir söz veya işlenen bir fiil karşısında sevinçli bir tarzda sükût edip karşı çıkmaması ve bu sırada söyleneni ve yapılanı hoş karşıladığına ve ona rıza gösterdiğine delalet eden bir takım işaretlerin ondan zuhur etmesidir. Bununla ilgili pek çok örnek vermek mümkünse de biz bir tanesiyle yetineceğiz. Bu kısma örnek de: rivayet edildiğine göre münafıklar, babasıyla arasında renk farklılığı sebebiyle Üsâme b. Zeyd'in nesebine dil uzatıyorlardı. Çünkü kendisi aşırı bir şekilde siyah, babası Zeyd ise beyaz tenliydi. Bir gün Üsâme ve babası üstleri bir örtüyle örtülü ve ayaklarından başka bir yerleri görünmediği halde mescitte uyuyurlerken onları gören bir kâif[229] şöyle dedi: *"Bu ayaklar, bir birinden olma (yani aynı soygen gelenlerin ayakları) "* dedi. Kâifin sözünü duyan Hz. Peygamber'in yüzünde sevinç belirtileri zuhur etti.[230] İşte bu, kıyâfetin nesebin belirlenme yollarından bir yol olduğuna takrîrdir. Nitekim İslam fukahâsının cumhuru da bu görüştedir. [231] Takririn bu kısmı, cevâze delâlet etme hususunda –diğer kısımdan- daha kuvvetlidir.[232]

Yukarda da açıkladığımız gibi Hz. Peygamber'in olaylar karşısındaki takrîri onun cevâzına delâlet eder. Fakat usûl âlimleri takrîrin -söylenenin ve yapılanın- günah (harec) olmadığına delâlet etmesi durumunda kendisine onay verilen kişiye has olup olmadığı, ya da diğer mükellefleri de kapsayıp kapsamadığı hususunda ihtilâf etmişlerdir. Kâdî Ebû Bekr el-Bâkıllânî (ö. 403/1013)[233] 'umumilik ifade eden bir sigası olmadığı için, takririn kendisine onay verilen kişiye has olduğunu savunmuştur.[234] İmâm Cüveynî (ö. 478/185)

---

[229] Kâif, firasetiyle ve çocuğun uzuvlarına bakarak nesep tayininde bulunan kimsedir. Cürcânî, **Ta'rîfât**, "Kâif", s. 172.

[230] Buhârî, "Ferâiz", 31/6770, 6771; Müslim, "Radâ'", 11/1459; Tirmizî, "Velâ ve Hibbe", 5/2129.

[231] Şa'bân, **Usûl**, s. 57,58.

[232] Şevkânî**, İrşâdu'l-fuhûl**, s. 176.

[233] Tam olarak adı Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkıllânî'dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 330 (941-42) yılı civarında doğduğu sanılmaktadır. Ukberâ ve Bağdat'ta kadılık Sağr'da kâdılkudatlık yaptığı için "Kâdî" unvanıyla meşhurdur. Ünlü Eş'arî kelâmcısı ve Mâlikî fakihi olan Bâkıllânî 403 (1013) yılında Bağdat'ta vefat etti. (Bkz. Ziriklî, **el-A'lâm**, c. 6, s. 176; Şerafettin Gölcük, "Bâkıllânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 4, s. 531.)

[234] Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), **el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkıh,** Vezâretu'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992, c. 4, s. 201; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 175.

ise, ikinci görüşü yani bu denli takririn bütün mükellefleri kapsadığı görüşünü benimsemiştir. Çünkü ona göre, takrîr kendisine onay verilen kimseye yönelik bir hitaptır. Bir kişi için olan hitap bütün ümmet için de geçerlidir.[235] Şevkâni de bu görüşün hak olduğunu ifade etmiştir.[236] Takrîr daha önce haram kılınmış bir şeyi yapmaya yönelik olursa o takdirde nâsih olmuş olur.[237] Yani onun haramlığını ortadan kaldırır.

2.1.2.2. Râvi Sayısı Açısından Sünnet

Hz. Peygamber'den nakledilmesi yönüyle de Sünnet, cumhur tarafından mütevâtir ve âhâd olarak ikili,[238] Hanefî âlimler tarafından da mütevâtir, meşhur ve âhâd olarak üçlü bir taksime tâbi tutulmuştur.[239]

2.1.2.2.1. Mütevâtir

Mütevatir (المتواتر) lugatta, vetr (الوتر) kökünden türetilmiş olup, arada fasıla olacak şekilde peşpeşe gelme anlamındadır.[240]

Istılahta ise mütevâtir için farklı tarifler yapılmıştır. Hanefî usûl âlimlerinden Pezdevî'ye (ö. 483/1090) göre mütevâtir, *"Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar sayılarının çokluğu ve mekânlarının farklılığı sebebiyle adeten yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun kendileri gibi bir topluluktan naklettiği ve başı, ortası ve sonu yani bütün râvi tabakaları sayının çokluğu bakımından aynı olan haberlerdir."*[241] Mütevâtir sünnette, yalan üzerine ittifak etmeleri aklen mümkün olmayacak sayıda topluluk şartı sahâbe, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn devirleri için söz konusudur. Hadisler

---

Zerkeşî ve Şevkânî'nin Bâkıllânî'ye nisbet ettikleri görüşe onun et-Tekrîb ve'l-irşâd adlı esrinde ulaşamadım.

235 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillâh el-Cüveynî (ö. 478/1085), **el-Burhân fî usûlu'l-fıkıh,** thk**.** Abdulazim Dîb, Katar h.1399, c. 1, s.499.

236 Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 175.

237 Zerkeşî, **Bahru'l-muhît,** c.4, s. 202; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 175.

238 Abdulkerîm Zeydân (ö. 2014), **el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh**, Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1996, s. 168.

239 Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Huseyn el-Pezdevî (ö. 493/1100), **Usûlu'l-Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl)**, Mir Muhammed Kütüphanesi, s. 149; Molla Hüsrev (ö. 885/1480), **Mirâtu'l-usûl fî şerhi Mirkâtu'l-usûl,** Dârusseadet, İstanbul 1321, s. 209.

240 İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, c. 15, s. 206.

241 Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 282.

kitaplarda yazıldığı için bu devirlerden sonra bu şart aranmaz.[242] Şâfiî usûlcülerden Zerkeşî'ye[243](ö. 794/1392) göre de mütevâtir, çok olmaları bakımından yalan üzerinde birleşmeleri mümteni olan bir toplululuğun duyularla hissedilen bir şey hakkındaki haberleridir.[244] Şevkânî ise mütevâtiri, sözleriyle bilgi (ilim) meydana gelecek çoğunluğa ulaşmış topluluğun haberi diye tarif eder.[245] Pezdevî ve Zerkeşî'nin yapmış olduğu tariflerde mütevâtirde bulunması gereken şartlara vurgu varken, Şevkânî'nin tarifinde ise daha ziyade tevâtürün sonucu olan ilim ifade etme yönüne vurgu yapılmıştır.

Mütevâtir lâfzî mütevâtir ve manevî mütevâtir olarak iki nevidir. Lâfzî mütevatir, râvî zincirinin başından sonuna kadar, yalan üzerine ittifâk etmeleri mümkün olmayan râviler tarafından aynı lafız ile rivayet edilen haberdir.[246] Manevî mütevâtir ise rivayetler farklı olsa da yalan üzerine birleşmeleri ihtimal dâhilinde olmayan topluluğun içeriği aynı olmakla beraber farklı lafızlarla rivayet ettiği hadistir.[247]

İslâm ulemasına göre mütevâtir haber ilim (kesin bilgi) ifade eder. Yani haber verenlerin doğru söylediklerini ve verilen haberin konusunun doğru olduğunu gösterir.[248] Fakat bu bilginin zarûrî mi yoksa nazarî mi olduğu hakkında usûl âlimleri ihtilâf etmiştir. Cumhura göre tevâtür ile hâsıl olan ilim zarurî ilimdir. Oluşan bilginin nazarî olduğu görüşü de Dekkâk (ö. 405/1015),[249] Cüveynî (ö. 478/185), ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi

---

[242] Şa'bân, **Usûl**, s. 59.

[243] Tam olarak adı Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî olan Zerkeşî, 745 (1344) yılında Kahire'de doğdu. Şâfiî âlimi olan Zerkeşî, velûd bir müellif olduğu için "musannif" lakabıyla anılmıştır. Daha çok el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân adlı eseriyle tanınmış olsa da eserlerinin yarıya yakını fıkıh ve fıkıh usulüne dair eserler teşkil eder. Hadis ve hadis usulü alınında telifler verdiği için bu alanda da söz sahibidir. İlimle dolu bir hayat süren Zerkeşî, 3 Receb 794 (26 Mayıs 1392) tarihinde kırk dokuz yaşında Kahire'de vefat etti. (Menderes Gürkan, "Zerkeşî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s. 289.)

[244] Zerkeşî, **Bahru'l-muhît,** c. 4, s. 231.

[245] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 188.

[246] Subhi's-Sâlih, **U'lûmu'l-hadîs**, s. 148; Aydınlı, "el-Mutevâtiru'l-lafzî", **Hadis ıstılahları sözlüğü**, s. 234.

[247] Subhî's-Sâlih, **U'lûmu'l-hadîs**, s. 148; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 21; Aydınlı, "el-Mutevâtiru'l-ma'nevî", **Hadis ıstılahları sözlüğü**, s. 237.

[248] Âmidî, **İhkâm,** c. 2, s. 259; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 190; H. Yunus Apaydın, "Mütevâtir", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s.210.

[249] Asıl adı Muhammed b. Muhammed b. Ca'fer el-Bağdadî olan Ebû Bekr ed-Dekkâk, hicrî 306 yılında doğdu. Şâfiî usûlcüsü ve fakihi olan Dekkâk Bağdat'ta bulunan Kerh'te kadılık vazifesini üstlendi.

âlimlere nisbet edilmiştir.[250] Cumhurun görüşünü tercih eden Şevkânî'ye göre mütevâtir haberin zarurî ilim ifade etmesi için, râviler ve işitenlerde bir takım şartların bulunması gerekir. Nakledenlerde bulunması gereken şartlar şunlardır:

1. Haber verdikleri şey hakkında bilinçli olmaları gerekir. Çünkü zan ile nakletmeleri durumunda naklettikleri kesinlik ifade etmez.

2. Nakilde bulundukları haberle ilgili bilgileri zorunlu olarak müşahede (görme) veya semâe (işitme) dayanmalıdır. Zira aksi durumda yanlış olma ihtimali söz konusudur.

3. Adeten yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir sayıda olmaları gerekir. Bu hususta cumhûr tarafından herhangi bir sayı tayin edilmemiştir. Onlara göre kendisiyle zarûrî bilgi hâsıl olacak bir sayı yeterlidir.

4. Bu sayının her tabakada[251] bulunması gerekir. Bu şartların dışında her ne kadar adaletin bulunması, nesep, din ve vatan farklılıkları ve masumiyet gibi şartlar ileri sürülmüşse de muteber olan görüşe göre bunların şart olmamasıdır.[252]

İşitenlerde bulunması gereken şartlar da şunlardır:

1- Akıllı olmaları gerekir. Çünkü akıllı olmayan kimseler için bilginin oluşması imkânsızdır.

2- Nakledilen haberin medlûlununu (anlamını) bilmeleri gerekir.

Hicrî 392 ylında da vefat etti. (Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), **Tabakâtü'ş-Şâfiiyye,** Thk. Hâfız Abdülalîm Hân, Âlemu'l-kutub, Beyrut h. 1987, c. 1, s. 167.)

[250] İmâmu'l-Haremeyn Ebû'l-Me'âlî Abdulmelîk b. Abdillah el-Cüveynî (ö. 478/185), **el-Burhân fî usûli'l-fıkhi**, Thk. Abdu'l-azîm ed-Dîb, c.1, s.579; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrudd'in er-Râzî (ö.606/1210), **el-Mahsûl fî 'ilmi'l-usûl,** Dâru'l-kutubi'l-'ilmiye, Beyrut 1999, c. 2, s. 102; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 175; Apaydın, "Mütevâtir", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 32, s.210.

[251] Yukarıda açıkladığımız üzere yalan üzerine ittifak etmeleri aklen mümkün olmayacak sayıda topluluk şartı Sahâbe, Tâbiûn ve Etbâu't-Tâbiîn devirleri için söz konusudur. (Bkz. Şa'bân, **Usûl**, s. 59).

[252] Âmidî, **İhkâm,** c. 2, s. 267; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 190-194. Yukarıda zikri geçen şartları, Âmidî mütevâtirin ilim ifade etme şartları olarak verir. Şevkânî ise aynı şartları mütevâtirin zarurî ilim ifade etme şartları olarak zikreder.

3- Nakledilen habere aykırı bir düşüncede olmamaları gerekir.[253]

Mütevâtir Sünnet'in hükmü, Hz. Peygamber'den naklinin kesin bir şekilde sabit olmasıdır. Buna göre, mütevâtir Sünnetle amel etmek farz ve onu inkâr eden ise kâfir olur. Mütevâtir Sünnet'te geçen lafızların delâleti zanni olmadıkça, delâlet ettiği hükümlerde ihtilâf olmaz.[254]

2.1.2.2.2. Âhâd

Âhâd hadis/sünnet, ister Hz. Peygamber'den rivayette bulunan râvilerinin sayısı, ister sonraki tabakalardaki râvilerinin sayısı itibariyle tevâtür seviyesine ulaşmayan Sünnettir. Sünnet'in büyük çoğunluğu Hz. Peygamberden âhâd tarikiyle nakledilmiştir.[255]

Sünnet Hanefilere göre mütevâtir, meşhur ve âhâd olarak tasnif edililirken Cumhûra (Hanefîlerin dışındaki âlimler) göre ise mütevâtir ve âhâd sünnet olarak tasnif edilmiştir.[256] Âhâd da ğarîb, azîz ve müstefîd (meşhur) olmak üzere üç kısma ayrılır.[257]

1. Ğarîb sünnet, sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn tabakalarının her üçünde veya bunlardan herhangi bir tabakada râvî sayası tek olan Sünnettir. Örneğin, hadisi sahabeyi kiramdan biri rivayet eder, ondan bir tâbiî, ondan da bir tebeu't-tâbiîn rivayette bulunur ya da hadisi iki sahabe rivayet eder, ondan bir tâbiî ondan ise iki tebeu't-tâbiînin rivayette bulunması gibi…[258] Burada değinmemiz gereken önemli bir hususta hadisin ğariblik vasfına sahip olması, onun sıhhatine veya zayıflığına aykırı bir durum değildir, başka bir ifadeyle, hadis ğarib olduğu halde sahih veyahut zayıfta olabilir.[259]

---

[253] Âmidî, **İhkâm,** c. 2, s. 267; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 194.
[254] Pezdevî, **Usûl**, s. 152; Şa'bân, **Usûl**, s. 61.
[255] Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), **el-Kifâye fî me'rifeti usûli i'lmi'r-rivâye,** Thk. İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyatî, Dâru'l-Hudâ, 2003, c. 1, s. 88; Şa'bân, **Usûl**, s. 62; Şeref el-Kuddat, **Minhâcu'l-hadîs fî u'lumu'l-hadis,** Ürdün 2003, c. 1, s. 111.
[256] Pezdevî, **Usûl,** s. 149; Molla Hüsrev, **Mirât,** s. 209; Zeydân, **Vecîz,** s. 168.
[257] Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-A'skalânî (ö. 852/1449), **Nüzhetu'n-nazar fî tevdîhi Nuhbeti'l-fiker,** Thk. Nureddin I'tır, Matbea'tu's-sabah, Dimeşk 2000, s. 52; Şa'bân, **Usûl**, s. 63.
[258] A'skalânî, **Nüzhetu'n-nazar,** s. 50, Şa'bân, **Usûl**, s. 63.
[259] Ebü'l-Fazl Abdurrahîm b. Hüseyn el-Irâkî (ö. 806/1404), **Fethu'l-Muğîs şerhu Elfiyyeti'l-hadis,** Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 308; A'skalânî, **Nüzhetu'n-nazar,** s. 51.

2. Azîz sünnet, her üç tabakada (sahabe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn) sadece iki râvî tarafından rivayet edilen ya da diğer tabaka yahut tabakalarda râvî sayısı ikiden çok olsa bile tabakaların birinde râvî sayısı iki olan hadistir.[260] Ğarib hadiste olduğu gibi, Aziz hadis de makbul veya merdud olabilir.[261]

3. Müstefid sünnet ise her üç tabakada üç veya daha çok râvî tarafından rivayet edilen fakat tevâtür derecesine ulaşmamış hadistir. Şöyle ki: Hadisin, farklı râvîlerden oluşan üç veya daha fazla senedi vardır ve onların hiçbir tabakasında râvî sayısı üçten aşağıya düşmemiştir.[262] Hanefilerin meşhur olarak nitelendirdiği hadis türüdür. Onlara göre meşhur, sahabe tabakasında âhâd olarak rivayet edilip, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn tabakalarında yalan üzerine birleşmeleri düşünülemeyen topluluk tarafından rivayet edilen sünnettir.[263]Müstefid/meşhur hadis de ğarib ve aziz hadislerde olduğu gibi sahih veya zayıf olabilir.[264]

Âhâd sünnet'in/hadisin ilm-i yakîn ifade edip etmediği, dolayısıyla dinde delil olup olmayacağı hususu mezhepler arasında tartışmalıdır. Hanefî usûl âlimlerine göre âhâd hadis yakin ilim ifade etmez. Fakat onlara göre mütevâtir ile âhâd arasında bulunan meşhur sünnet ilmi tume'nine ifade eder.[265] Mâlikî ve şâfiîlere göre de âhâd haber ilim ifade etmez.[266] Ahmed b. Hanbel'den yapılan bir rivayet de bu yöndedir. Hanbelîlerin çoğunluğu ve müteahhir âlimleri bu görüştedir.[267] Bu görüşte olan âlimlere göre âhâd

---

[260] A'skalânî, **Nüzhetu'n-nazar,** s. 47; Şa'bân, **Usûl**, s. 63.
[261] 'İrâkî, **Fethu'l-muğîs**, s. 308; A'skalânî, **Nüzhetu'n-nazar,** s. 51.
[262] A'skalânî, **Nüzhetu'n-nazar,** s. 46; Şa'bân, **Usûl**, s. 63.
[263] Pezdevî, **Usûl**, s. 152; Şa'bân**, Usûl**, s. 62.
[264] 'İrâkî, **Fethu'l-Muğîs,** s. 308; A'skalânî, **Nüzhetu'n-nazar,** s. 51.
[265] Pezdevî, **Usûl**, s. 152;
[266] Kâdî Ebû'l-Hasan Alî b. Ömer el-Bağdadî İbnu'l-Kassâr (ö. 397/1007), **Mukaddime fî usûli'l-fıkıh,** Thk. Mustafâ Mehdûm, Dâru'l-mu'lime, Riyad 1999, s. 212, 213; Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî (ö. 474/1081), **İhkâmu'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl**, Thk. Abdulmecid Türkî, Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1195, c. 1, s. 330; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali el-Firûzâbâdî (ö. 476/1082)**, et-Tebsire fî usûli'l-fıkıh**, Thk. Muhammed Hasan Heytû, Dâru'l-fikir, Dimeşk 1980, s. 298; Âmidî, **İhkâm**, c. 2, s. 274.
[267] Ebû'l-Hatâb Mahfûz b. Ahmed el-Kelvezânî el-Hanbelî (ö 510/1116), **et-Temhîd fî usûli'l-fıkıh**, Thk. Muhammed b. Alî b. İbrâhîm; Dâru'l-Medenî, Cidde 1985, c. 3, s. 78; Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed el-Ğezzî, **Keşfu's-sâtir şerhu Ğevâmıdi ravdati'n-nâzır,** Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2002, c. 1, s. 398;

haber zann ifade eder.[268] Ahmed b. Hanbel'den yapılan başka bir rivayete göre de karine varsa ilim ifade eder.[269] Âmidî (ö.631/1233),[270] İbn Hacib (ö. 646/1249)[271] ve Sübkî (ö.756/1355)[272] gibi bazı usûl âlimler de bu görüştedirler. Şevkânî bu hususta herhangi bir tercihte bulunmaz. Âhâd sünnet ilim ifade etmediği için itikadi konularda hüccet sayılmaz.[273]

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî usûl âlimlerine göre âhâd haber ile amel etmek vaciptir.[274] Şevkânî'ye göre de âhâd haber ile amel edilir. Ona göre bu hususta muhalefet edenlerin getirdiği deliller delil olmaya elverişli değildir. Ayrıca sahabenin, tâbiînin ve tebeu't-tâbiînin âhâd haberle amel etmeleri son derece fazladır. Bu konuda eğer bir tereddüt oluşmuşsa da bu sıhhattaki şüphe ve râvideki töhmet gibi dış faktörler sebebiyledir.[275] Âhâd haberle amel etme durumu mutlak olmayıp, gerekli şartları taşıması durumunda vaciptir.[276]

2.1.2.3. Sünnetin Hücciyeti

Hz. Peygamber'den vurûdu sabit ve makbûl olan sünnetin hüccüyeti, şerî' hükümlerin kaynağı olması ve onun gereğiyle amel etmenin vücûbluğu hususunda müctehidler ve ulema ittifak etmiştir.[277] Âlimler bu konudaki görüşlerini Kitap, Sünnet ve icmaa dayandırmışlardır. Sünnet hüccettir. Çünkü bütün peygamberler gibi Hz.

---

[268] Ğezzî, **Keşfu's-sâtir,** c. 1, s. 398.
[269] Kelvezânî, **et-Temhîd,** c. 3, s. 83; Ğezzî, **Keşfu's-sâtir,** c. 1, s. 399.
[270] Âmidî, **İhkâm**, c. 2, s. 274.
[271] Ebû A'mr Osman b. Ömer ibnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), **Müntehel usûl ve'l-emel fî ilmeyi'l-usûli ve'l-cedel**, Matbeatu's-seade, Mısır 1326, s. 51.
[272] Tâcüddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali b. Abdilkafî es-Sübkî (ö. 756/1355), **Cemu'l-cevâmi',** İlim Kitap evi, Diyarbakır ts., c. 2, s. 130.
[273] Şa'bân**, Usûl**, s. 62.
[274] Pezdevî, **Usûl**, s. 152; İbnu'l-Kassâr, **Mukaddime,** s. 112; Bâcî, **İhkâm,** c. 1, s. 340; Sübkî, **Cemu'l-cevâmi,** s. 131; Ğezzî, **Keşfu's-sâtir,** c. 1, s. 401.
[275] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 197.
[276] Sübkî, **Cemu'l-cevâmi,** s. 131; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 199. Konuyla ilgili mezheplerin görüşlerine değinmeden kısaca Şevkânî'nin verdiği şartları özet olarak vermeyle yetineceğiz. Ona göre o şartlardan bazısı râvîyle, bazısı nakledilen haberin manasıyla ilgilidir. Râvîyle ilgili şartlar: mükellef, müslüman, adil ve zâbıt olması ve tedlîs ehli olmaması. Mana ile ilgili şartlar: akla ve kati bir nassa ve icmaa ters olmaması. (Bkz. Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 199-215.)
[277] Şa'bân, **Usûl,** s. 64; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 163.

Peygamber de ismet sıfatıyla muttasıftır. İsmet Lugatta engelleme, durdurma, koruma ve himaye etme gibi manalara gelir.[278] İsmet dini bir terim olarak, *"Peygamberlerin Allah tarafından günah işlemekten ve tebliğ ile ilgili konularda hata etmekten korunmuş olmaları demektir."*[279]

Ehl-i Sünnet'e ve Mu'tezileye göre ismet vasfı sadece peygamberlere aittir.[280] Şiâ ise imâmların da bu vasfa sahip olduğuna inanmaktadır.[281] Peygamberlerin masumiyetinin başlama vakti ise âlimler arasında ihtilaflı bir konudur. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre nübüvvetle başlar.[282]Mu'tezile'nin çoğunluğuna göre de buluğa erme ile başlar.[283]Şia ise peygamberlerin masumiyetinin doğumdan itibaren başladığı görüşündedir.[284]

İslam âlimleri peygamberlerin tebliğde günahsız oldukları ve peygamberlikten önce ve sonra küfür ve şirk nevinden olan günahların kendilerinden sadır olmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir.[285]

Peygamberlerin fiil ve uygulamalarındaki masumiyetleri ise ihtilaflı bir mevzudur. İsmeti peygamberliğin verilmesiyle başlatan Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre nübüvvetten önce günah işlemeri mümkündür. Büyük günah olması da aklen imkân dâhilindedir. Zira bunu nefyeden naklî bir delil yoktur. Peygamberlikten önce günah işlemeleri durumunda ilâhî irade ile tavırlarını değiştirip doğru yola yönelir ve bu sayede

---

[278] Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Feyrûzâbâdî (ö. 817/1415), **"**A'same**", el-Kâmusu'l-muhît,** Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2005, s. 1138; Heyet/Komisyon, "I'smet", **Mu'cemu'l-vasît,** el-Mektebetu'l-İslâmiye, c. 2, s. 605.

[279] Sâbûnî, **en-Nübüvvetu,** s. 58; Topaloğlu, Çelebi, " Ismet", **Kelâm terimleri sözlüğü,** s. 63; Mehmet Erdoğan, " Ismet", **Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü**, Ensar yayınları, İstanbul 2013, s. 213.

[280] Sâbûnî, **en-Nübüvvetu,** s. 64; Ebu'l-Hasen el-Kâdî Abdülcebbâr b. Ahmed el-Esdi Âbâdî (ö. 415/1025)**, el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîdi ve'l-a'dli,** Thk. Mahmûd Muhammed Kâsım, c. 15, s. 279; Mehmet Bulut, "İsmet" **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 23, s. 135.

[281] Âyetullâh el-Hâc es-Seyyid İbrâhîm ez-Zencânî en-Necefî, **Akâidu'l-imâmiye el-isnâ a'şeriye,** Dâru'l-kitab, İran 1982, c. 1, s. 77; Bulut, "İsmet", **DİA**, c. 23, s. 135.

[282] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahruddîn er-Râzî (ö. 606/1210), **I'smetu'l-enbiyâ,** Mektebetu's-sekâfeti'd-diniye, Kahire 1986, s. 40; Bulut, "İsmet", **DİA**, c. 23, s. 135.

[283] Bulut, "İsmet", **DİA**, c. 23, s. 135.

[284] Bulut, "İsmet", **DİA**, c. 23, s. 135.

[285] Râzî, **I'smetu'l-enbiyâ,** s. 39; Teftâzânî, **Şerhu'l-Makâsıd,** c. 5, s. 49, 50; Bulut, "İsmet", **DİA**, c. 23, s. 135.

toplum içinde doğru olma niteliklerini korurlar. [286] Mu‘tezilenin çoğunluğuna göre peygamberler nübüvvetten önce ve sonra kasten veya yanılarak büyük günah işleme hususundu korunmuşlardır. Yüz kızartıcı günahlardan korunmakla bereber yanılarak veya unutarak diğer küçük günahları işlemeri mümkündür.[287]

Peygamberlerin ‘ısmet vasfı usûlu’l-fıkıhın konusu olmaktan ziyade kelâmi bir konu olduğu için,[288] Ehl-i Sünnet kelâmcılarının peygamberlerin ismet sıfatı hakkındaki görüşlerini kısaca maddeler halinde vermeyle yetineceğiz. O görüşler de şunlardır:

1. Dini hükümlerin tebliği ve ümmetin aydınlatılması ile ilgili mevzûlarda peygamberlerin yalandan korunmuş olduklarında ittifak vardır.[289]

2. Peygamberler hem nübüvetten önce hem sonra, küfür ve şirk günahından korundukları Ehl-i Sünnet’ten ziyade İslâm âlimlerinin ittifakıyla sabittir.[290]

3. Ehl-i Sünnet’in çoğunluğuna göre peygamberler nübüvvetten sonra büyük günah işlemekten korunmuşlardır. Peygamberlikten önce kasden büyük günah işlemeleri mümkündür.[291]

5. Peygamberlerin hem vahiyden önce, hem de vahiyden sonra, unutarak ve yanılarak (sehven ve hataen) büyük günah işlemeleri mümkündür. Bu durum ismet sıfatına zarar vermez.[292]

---

[286] Âmidî, **İhkâm,** c. 1, s. 145; Nûreddin es-Sâbûnî, **el-Kifaye fi’l-hidâye,** c. 1, s. 539-540; Bulut, “İsmet”, **DİA**, c. 23, s. 136.

[287] Kâdî Abdülcebbâr**, el-Muğnî,** c. 15, s. 309; **Şerhu usûli’l-hamse,** Thk. Abdulkerim Osman, Mektebetu Vehbe, Kahire 1996, s. 575; Bulut, “İsmet”, **DİA,** c. 23, s. 136.

[288] Arûsî**, Ef‘âlü’r-Rasûl**, s. 22.

[289] Bulut, “İsmet”, **DİA**, c. 23, s. 136; Kılavuz, **Ana hatlarıyla İslâm akâidi**, s. 229, 230.

[290] Râzî, **I‘smetu’l-enbiyâ,** s. 39; Teftâzânî, **Şerhu’l-Makâsıd,** c. 5, s. 49, Bulut, “İsmet”, **DİA**, c. 23, s. 136; Kılavuz, **Ana hatlarıyla İslâm akâidi**, s. 229, 230.

[291]Teftâzânî, **Şerhu’l-Makâsıd,** c. 5, s. 51; Nûreddin es-Sâbûnî, **el-Kifaye fi’l-hidâye,** c. 1, s. 539-540; Bulut, “İsmet”, **DİA**, c. 23, s. 136; Kılavuz, **Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi**, s. 229, 230.?

[292] Âmidî, **İhkâm,** c. 3, s. 13; Kılavuz, **Ana hatlarıyla İslâm akâidi**, s. 229, 230.

6. Peygamberlerin küçük günahları bütün ömür boyunca hem kasten, hem de sehven işlemeleri mümkündür.[293]

Hz. Peygamber'in sünnetinin hücciyet ve kaynak değeri taşıdığını pek çok ayeti kerimede bildirilmiştir. Mesela: " وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينَ " *" Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve (kötülüklerden) sakının. Eğer (itaatten yüz) çevirirseniz bilin ki Rasûlümüzün vazifesi apaçık duyurmak ve bildirmektir".*[294]

"مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ۖ وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا" " *Kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirenlere gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!"*[295]

"قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ" " (*Rasûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir".*[296]

"وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ" *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir".*[297]

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا *"Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar".*[298]

---

[293] Kılavuz, **Ana hatlarıyla İslâm akâidi**, s. 229, 230.
[294] **Kur'ân-ı Kerim,** Mâide, 5/92.
[295] **Kur'ân-ı Kerim,** Nisâ, 4/80.
[296] **Kur'ân-ı Kerim,** Âl-i İmran, 3/31.
[297] **Kur'ân-ı Kerim,** Haşr, 59/7.
[298] **Kur'ân-ı Kerim,** Nisâ, 4/65.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا *"Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur".*[299] Yukarıda verilen ayetler sünnetin hüccet olduğuna, kendisiyle amel etmenin vâcib olduğuna ve hüküm vaz' etmede müracaat edilecek kaynak olduğuna kesin delildirler.

Sünnetin hücciyet ve kaynak değerini gösteren bazı hadisler: " قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ، أَلَا يُوشِكُ رَجُلٌ يَنْثَنِي شَبْعَانًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ، فَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَحِلُّوهُ، وَمَا وَجَدْتُمْ فِيهِ مِن حَرَامٍ فَحَرِّمُوهُ" *Şunu iyi biliniz ki bana Kitap (Kur'ân-ı Kerim) ile birlikte onun bir benzeri de verilmiştir. Dikkatli olun koltuğuna kurulan tok bir adamın size: " Sadece şu Kur'ân lazımdır, onda bulduğunuz helali helal, haramı da haram kabul ediniz yeter" diyeceği günler yakındır..."*[300]

"قَالَ النبي صلى الله عليه وسلم تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ"

"Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uydugunuz müddetçe asla sapitmayacaksiniz: Allah'ın kitabı ve rasûlünün sünneti".[301] Bu hadisler de sünnetin hüccet olduğuna delâlet etmektedir. Birinci hadiste "*bana Kitap (Kur'ân-ı Kerim) ile birlikte onun bir benzeri de verilmiştir"* ifadesi Sünnetin de Kur'ân gibi olduğuna delâlet etmektedir. Öyleyse Kitap nasıl hüccet ise Sünnet'te dinî konularda bir hüccettir. İkinci hadiste ise doğru yoldan sapmamak için Kur'ân ve Sünnet'e tutunma tavsiye (emr) edilmiştir. Eğer Sünnet hüccet olmasaydı Kitap'la aynı kefeye konulmazdı.

İcma'dan delil ise dört halifenin, diğer sahabelerin ve ümmetin uygulamalarıdır. Onların katında Hz. Peygamber'in sünneti, Allah'ın kulları üzerinde bir hüccet ve onunla amel etme Allah'ın diniyle amel etme olarak kabul edilmiştir. Bu hususta icma' oluşmuş,

---

[299] **Kur'ân-ı Kerim,** Ahzâb, 33/36.
[300] Ebû Davûd, "Sünnet" 6/4604.
[301] Ebû Abdillah Malik b. Enes b. Mâlik el-Asbahi el-Medenî (ö.179/795), **el-Muvattâ**, Thk. Abdurrazzâk Mehdî, Dâru Nûru's-Sabâh, Dâru'l-Fecr ve Mektebetu'l-Emîn, Lübnan 2014, "el-Câmi'", 8/1636.

ümmetin âlimlerinden hiç kimse buna muhalefet etmemiştir.[302] Ancak son dönemde bazı çevreler Sünnet'e karşı olumsuz tavır sergilemektedirler.[303]

---

[302] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 29.

[303] İslamın ilk dönemlerinde Sünnet hakkında her ne kadar bir takım şüpler oluşmuşsa da bu bireysel düşünceninin ötesine geçememiştir. Mesela sahabe zamanında birinin İmrân b. Huseyn'den Sünnet yerine Kur'ân'la konuları anlatmasını istemesi, Ümeyye b. Hali'din bütün meseleleri Kur'ân'da arama çabasına girmesi gibi. Bireysel olarak başlayan bu şüpheler zamanla çoğalmıştır. Öyle ki problerin çözümü sadece Ku'ran'dan bulunmaya çalışılmıştır. Dikkat edilmesi gereken bir nokta, bu durumun İslam ülkelerinin bütününde olmayıp özellikle Basra'da olmasıdır. İkinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sünnet'i toptan reddeden ve mütevâtir dışındakileri reddeden olmak üzere iki zümre ortaya çıktı. Bu iki zümrenin kimler olduğu hakkında net bilgi bulunmamaktadır. (Muhammed Mustafa el-A'zâmî, **Dirâsâtun fi'l-hadisi'n-nebevî ve târihu tedvînihi,** el-Mektebetu'l-islâmî, Beyrut 1980, c. 1, s. 21, 22). İmâm Suyûtî, kendi döneminde Râfizî'lerden bu fikrin davetçileri olanlara reddiye olarak "Miftâhu'l-cenne fi'l-ihticâci bi's-sünne" isimli meşhur risâlesini yazmıştır.[303] Suyûtî konuyla ilgili şu açıklamayı yapar: " Gerek dört büyük mezhep imâmı döneminde ve gerekse daha soraki zamanlarda, sünneti reddedip yegâne delil kaynağının Kur'ân olduğunu iddia eden pek çok kimse çıkmışsa da mezhep imâmları ve talebeleri, derslerinde, tartışmalarında ve eserlerinde, bu kişilerin fikirlerini şidddetle reddetmişlerdir". (Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), **Miftâhu'l-cenne fi'l-ihticâci bi's-Sünne,** İdâretu't-tabâe'ti'l-munîre, Mısır ts, s. 3). Daha önce Sünnet'in hücüyeti hususunda zikri geçen ferdî düşünceler dışında klasik sünnet teorisi 18. yüzyıla kadar büyük ölçüde korunmuştur. Daha sonra İslâm dünyası sömürgeci güçlerin saldırılarına mâruz kalması sebebiyle geleneksel dinî düşünceler sorgulanmaya ve İslâm toplumunda ıslah çağrıları dile getirilmeye başlanmıştır. Modernizmin etkisiyle geleneği yanlışlardan arındırma söylemiyle birtakım yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunların en radikali, İslâm'ın Kur'ân dışında vahiy temelli bilgi kaynağı bulunmadığını iddia eden Kur'âncılık düşüncesidir. (Bkz. Bedir, "Sünnet", **DİA,** c. 38, s. 152). Mesela: Mısırda Muhammed Tevfîk Sıdikî İslâmın Kur'ân'dan ibaret olduğunu savunmuştur. Bu görüşünü Menar dergisinde " الاسلام هو القران وحده" "İslam sadece Kur'ân'dır" başlığı altında neşretmiştir. (Bkz. Abdulğenî Muhammed Abdulhâlik (ö. 1403/1983), **Hüccüyetu's-sünne,** Metâbiu'l-vefâ el-Mansûre, s. 383). Ayrıca İngilizler Hindistan'ı sömürgeleştirdiklerinde Müslümanlar orayı onların elinden kurtarmak için cihat ilan ettiler. Tehlikenin farkına varan sömürgeciler, cihadı inkâr eden Müslüman âlimlerden bir grup oluşturdular. Bu da cihat hadislerine inkârla oldu. Cerâğ Ali ve Mirza Ğulam Ahmed el-Kadiyanî bu ekolün reislerindendi. Aynı şekilde yenilgi ruhu Seyid Ahmed Han, Abdullah el-Cekrâlevî ve Ahmeduddîn el-Emrutserî gibi kimseleri yetiştirdi. Nihayet gözle görülür bir faaliyet gösteren Ğulâm Ahmed Perviz geldi ve aylık dergi çıkartmayla kalmayıp "Ehlu'l-Kur'ân" adıyla bir cemiyet kurdu. Perviz tam anlamıyla Tevfîk Sıdikî taklit ediyordu. (Bkz. A'zamî, **Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî**, c. 1, s. 28, 29). Bu düşüncede olanlar fikirlerini " مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ " "*Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık"* (**Kur'ân-ı Kerim,** En'am 6/38), " وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ " "*Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için müjde olarak indirdik"*(**Kur'ân-ı Kerim,** Nahl 16/89) gibi âyetlerin zahirine dayandırmaktadırlar. Birinci ayette geçen "kitab" lafzı tefsirlerde Levhu'l-mahfûz ve Kur'ân'ı Kerîm diye açıklanmıştır. (Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), **Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl,** Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hellâk, Mahmûd Ahmed el-Etraş, Dâru'r-Raşîd, Beyrut 2000, c. 1, s. 488; Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî (ö. 710/1310), **Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,** Dâru'l-Edâ', İstanbul 1993, c. 2, s. 333) Fakat bazı müfessirler ve usûl âlimleri âyetin bağlamından hareketle kitaptan kastın Levhu'l-mahfûz olduğunu tercih etmişlerdir. (Bkz. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammedm ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), **el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl**…, Dâru'l-

Şevkânî de ilim ehlinden kendisine itibar edilen kimselerin sünnetin hüküm teşrî‘ etmede müstâkil yani bağımsız olduğunu, helâl ve haram kılma hususunda da Kur’ân gibi olduğunu ifade etmiş ve konuyu şu şekilde özetlemiştir: “ *Sünnet’i Mutahherenin hüccüyetinin subûtu ve (dini) hükümleri teşrî‘ etmede bağımsız olduğu hususu dinî bir zarurettir. Buna ancak İslâm dininden payı olmayanlar muhalefet eder*”. [304]

Genel manada sünnetin hüccet oluşu, kendisiyle amel etme vücubluğu ve hükümler teşrî‘ etmede bir kaynak olmasına rağmen çeşitli senetlerle gelmesi, Hz. Peygamber’den subût yollarının farklılığı ve rivayet edilmesinde kendisine güvenilen ve güvenilmeyen kimselerin bulunması sebebiyle sünnetin çeşitleri arasında hükümler çıkarma (istinbât) hususunda itimad etmede bir ayrıştırmaya gidilmiştir. Tevâtur yoluyla nakledilenler ittifakla makbûldur.[305] Ayrıca Hanefî ulemasına göre, şöhret yoluyla nakledilenler de mütevâtir gibidir.[306] Ahâd tarikiyle nakledilenler ise mezhepler tarafından bir takım şartlarla kabul edilmiştir.[307]

---

kitâbi’l-Arâbî, Beyrut 2012, c. 1, s. 17; Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (ö. 310/923), **Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-kur’ân,** Thk Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Merkezu’l-buhûs ve’d-dirâsâti’l-arabiyye ve’l-islâmiyye, Kahire 2001, c. 9, s. 232, 233; Aşkar, **Ef‘âlü’r-Rasûl,** c. 1, s. 22.) İkinci âyetten de maksat, sünnet, icma‘ ve kıyâs gibi delillerle de Kur’ân herşey için bir beyandır. (Bkz. Beyzâvî, **Envârü’t-tenzîl,** c. 2, s. 276; Nesefî, **Medârikü’t-tenzîl,** c. 1, 619; Aşkar, **Ef‘âlü’r-Rasûl,** c. 1, s. 22) Bu manalara göre her iki ayet de Kur’âncılar için delil teşkil etmez.

[304] Şevkânî, **İrşâdu’l-fuhûl**, s. 147, 152.

[305] Şa‘bân, **Usûl,** s. 65; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 169.

[306] Pezdevî, **Usûl**, s. 152; Şa‘bân, **Usûl,** s. 65.

[307] Şa’bân, **Usûl,** s. 65; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 173. Mezhepler râvinin Müslüman, bâliğ, âkil (akıllı) ve zabta ehil olması şartları üzerinde ittifak etmiş bunların dışındaki bir takım şartlarda ise ihtilaf etmişlerdir. (Bkz. **İslâm hukıuk ilminin esasları (Usûlü’l-fıkh)**, (çev.), Dönmez s. 87.) Hanefî mezhebinin imâmları ittifakla kabul edilen şartlara ek olarak üç şart daha zikrederler. “*Onlar da şunlardır: 1. Râvi rivayet ettiği hadisin aksine amel etmiş ve fetvâ vermiş olmamalıdır. Aksi durumda ameli ve fetvâsı dikkate alınır, rivayeti dikkate alınmaz. 2. Hadis, sık sık tekerrür eden ve her mükellefin hükmünü bilme ihtiyacı hissettiği olaylar hakkında olmamalıdır. Başka bir ifade ile “umûmu’l-belvâ” türünden bir şey olmamalıdır. 3. Hadisin râvisi, fıkıh ilmi ve ictihâd ehliyeti ile tanınmış bir kimse değilse, rivayet ettiği hadis, kıyâsa ve şer’î esaslara aykırı olmamalıdır.”* (Bkz. Celâlüddîn Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed el-Habbâzî (ö. 691/1292), **el-Muğnî fî usûli’l-fıkıh,** Thk. Muhammed Mazher Bekâ, Merkezu bahsi’l-ilmi ve ihyâil turâsi’l-islâmî, Mekke h. 1403, s. 196, 198; Şa’bân, **Usûl,** s. 70, 71.) Mâlikîlere göre senedi sahih olan âhad haberin kabulü için zikri geçen şartlar dışında bir de Medine ehlinin ameline aykırı olmamasıdır. (Bkz. İbnu’l-Kassâr, **Mukaddime,** s. 230, 232; Bâcî, **İhkâm,** c. 1, s. 487.) Şâfiîlere göre de müttefekûn aleyh olan şartlar dışında senedin

2.1.2.4. Sünnetin Kur'ân'a Göre Konumu

2.1.2.4.1. Kaynak Olması Açısından Sünnetin Kitab'a Göre Konumu

İslâm hukukunun kaynaklarından biri olan Sünnet, sıralamada Kur'ân'dan sonra gelir. Bir meseleyle ilgili hükmü öğrenme ve delil getirme hususunda ikinci sırada yer alır. Sünnet'in delil olma bakımından Kitap'tan sonra yer almasının sebebi, onun sübûtunun genellikle zannî, Kitab'ın sübutunun ise tamamıyla kat'î oluşudur. Kat'înin zannîden önce oluşu ise açıktır.[308]

Bu konuyla ilgili delil, Hz. Muâz'ın hadisidir. Hz. Peygamber (s.a.) Muâz'ı (r.a.) Yemen'e, oranın halkına Kur'ân'ı ve dini hükümleri öğretmek ve aralarında kazâ (yargı) görevini yerine getirmek üzere gönderirken, aralarında geçen konuşmada kendisine şöyle sormuştu:

-*Sana bir uyuşmazlık getirildiğinde neye göre hüküm vereceksin?*

- *Allah'ın Kitab'ındakine göre hükmederim.*

- *Allah'ın Kitab'ında yoksa?*

- *O zaman Allah Rasûlü'nün Sünnet'ine göre hükmederim.*

- *Allah Rasûlü'nün Sünnet'inde de bulamazsan?*

-*Re'yimle ictihad ederim ve vazgeçmem.*

---

ittisâli ve sıhhati şart koşulmuştur. (Bkz. Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Semâ'nî (ö. 489/1096), **Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl**, Thk. Muhammed Hasan İsmâî'l, Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 1997, s. c. 1, 358; Şa'bân, **Usûl,** s. 75.) Bu konuda Hanbelîlerin görüşü, senedin ittisâli dışında Şâfiîlerin görüşü gibidir. Onlara göre senedin müttâsil olma şartı yoktur. Bunun için onların yanında bütün mürselller makbuldür. (Bkz. Kâdî Ebû Ya'lâ Muhammed b. Hüseyn el-Ferrâ' (ö.458/1066), **el-'Udde fî usûli'l-fıkh,** Thk. Ahmed b. Ali el-Mübârekî, Riyad 1990, c. 3, s. 917, 918; Şa'bân, **Usûl,** s. 76.)

[308] Şâtıbî, **el-Muvâfakât**, s. 4/673; Şa'bân, **Usûl**, s. 77.

Hz. Muâz bu karşılıklı konuşmayı naklettikten sonra şöyle demiştir: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) eliyle göğsüme vurdu ve *"Allah Rasûlü'nün elçisini, Allah'ın ve Rasûlü'nün hoşnut olduğu (cevaba) muvaffak kılan Allah'a hamdolsun"* dedi.[309]

Bir başka delil de Beğavî'nin rivayet ettiği Meymûn b. Mihrân'ın şu sözüdür: *"Hz. Ebû Bekir'e hasımlar geldiğinde Allah'ın Kitabı'na bakar, aralarındaki uyuşmazlığa orada bir çözüm bulursa onunla hükmederdi. Eğer Allah'ın Kitabı'nda yoksa ve konuyla ilgili Hz. Peygamber'den rivayet edilen bir Sünnet varsa onunla hükmederdi. Şayet Sünnet'te de konuyla ilgili bir çözüm bulamazsa toplumun ileri gelenlerini ve seçkinlerini toplar, onlara danışırdı. Onların görüşü bir noktada birleşince, o görüşe göre hükmederdi.[310]* Hz. Ömer de aynı şekilde davranır ve sahâbelerin büyükleri, Müslümanların ileri gelenleri onlara itiraz etmezlerdi. Sahabeden delillerin bu tertibine muhalefet eden herhangi bir kimse de bilinmiyor.[311]

Buna göre eğer bir mesele hakkında Kitap'ta yer alan bir hüküm ile haber-i vâhid olarak rivayet edilmiş Sünnet'in delâlet ettiği hüküm arasında zâhirî bir taarrûz görülürse, Kitap'takinin alınması ve bunun Sünnet'e tercih edilmesi gerekecektir. [312] Bu sıralamanın semeresi ile ilgili fıkıh kitaplarında pek çok örnek vardır. Mesela: Kur'ân'ı Kerîm'de: وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ ۖ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ " *Erkeklerinizden iki kişiyi, eğer iki erkek yoksa muvafakat edeceğiniz şahitlerden bir erkek, iki kadını şahit tutun. Ki kadınlardan biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın."[313]* buyurulmuştur. Hz. Peygamber ise bir davacıya: *"Ya senin getireceğin iki (erkek) şahit veya onun (davalının) yemini (ile dava hükme bağlanır)[314]* diye buyurmuştur. Bu hadis, haber-i vâhiddir ve ondan çıkan zâhir anlam bir erkekle birlikte iki kadının şahitliğinin kabul edilmeyeceği yönündedir. Bu da Kur'ân âyetinin bu konudaki hükmü

---

[309] Ebû Dâvud, "Akdiye", 11/3592; Tirmizî, "Ahkâm", 3/1327.
[310] Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân ed-Dârimî (ö. 255/869), **Sünen,** Thk. Hüseyn Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru'l-muğnî, Riyad 2000, "el-Fütyâ", 163. Mühakikin açıklamsına göre bu rivayetin bütün râvileri sıkka olup, Meymûn b. Mihrân Hz. Ebû Bekir'e ulaşmadığı için senedi münkatidir.
[311] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh,** s. 24.
[312] **İslâm hukıuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev.) İbrahim Kâfi Dönmez, s. 95, 96.
[313] **Kur'ân-ı Kerîm,** el-Bakâra, 2/282.
[314] Buhârî, "Rehn", 6/2515, 2516.

ile bağdaşmadığından, Kur'ân'daki hükmün esas alınması ve bir erkekle birlikte iki kadının şahitliğinin kabul edilmesi gerekir.[315]

2.1.2.4.2. Kur'ân'da Yer Alan Hükümler Açısından Konumu

Sünnet'in, kendisinde vârid olan hükümler açısından Kur'ân'la münasebeti dört şekilde gerçekleşir. [316]

2.1.2.4.2.1. Tekid

Sünnet'in, Kur'ân'ın delâlet ettiği hükümlere uygun olması durumunda ona tekîd olur. Bu durumda da ilgili hüküm için iki kaynak ve iki delil olmuş olur. Biri hüküm teşrî' eden Kur'ân ayeti, diğeri de destekleyici olan Sünnet. Meselâ, namaz kılma,[317] zekât verme,[318] oruç tutma,[319] hac farizâsını ifâ etmeyle ilgili emirler,[320] şirki,[321] yalan yere

---

[315] Şa'bân, **Usûl**, s. 78.

[316] Şa'bân, **Usûl**, s. 79.

[317] "وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ" " *Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin*.", (**Kur'ân-ı Kerîm,** Bakara 2/43.); قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " بُنِيَ الإِسْلامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لا إِلَهَ إِلا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَصَوْمِ رَمَضَانَ " *"İslâm beş temel üzerine bina kılınmıştır: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik etmek. Namazı dosdoğru kılmak, zekâtı hakkıyla vermek, Allah'ın evi Kâbe'yi haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak*". (Buhârî, "Îmân", 2/8.)

[318] "وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ""*Namazı tam kılın, zekâtı kakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin*." (**Kur'ân-ı Kerîm,** Bakara 2/43.); *"İslâm beş temel üzerine bina kılınmıştır: ...zekâtı hakkıyla vermek...*". (Buhârî, "Îmân", 2/8.)

[319] " يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" "*Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz."* (**Kur'ân-ı Kerîm,** Bakara 2/183). *"İslâm beş temel üzerine bina kılınmıştır: ...Ramazan orucunu tutmak*". (Buhârî, "Îmân", 2/8)

[320] "وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ" "*Haccı ve umreyi Allah için tam yapın."* (**Kur'ân-ı Kerîm,** Bakara 2/196.); *"İslâm beş temel üzerine bina kılınmıştır:... Allah'ın evi Kâbe'yi haccetmek...*". (Buhârî, "Îmân", 2/8)

[321] " وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللهِ اِلٰهاً اٰخَرَ اِنَّنِي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ." "*Allah ile beraber başka bir tanrı edinmeyin*." (**Kur'ân-ı Kerîm,** Zâriyât 51/51.); "أكبر الكبائر الإشراك بالله وقتل النفس وعقوق الوالدين وقول الزور أو قال وشهادة الزور" *"Büyük günahlar şunlardır: Allah'a ortak koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek, haksız yere adam öldürmek ve yalan yere şahitlik yapmaktır."* (Buhârî, "Diyât", 87/6871.)

şahitliği,[322] anne babaya iyi davranmamayı[323] ve haksız yere cana kıymayı[324] yasaklayan hükümleri ihtiva eden sünnet bu kabildendir.[325]

2.1.2.4.2.2. Tebyin

Kur'ân'ı Kerim'in ilk mübelliği ve ilk müfessiri Hz. Peygamber'dir. O bu vazifeleri bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'ân'ı muhataplarına okuyarak, diğer taraftan da manası kapalı olup anlaşılmayan hususları da beyân ederek ifâ ediyordu[326]. İşte Hz. Peygamber'in bu beyânı mücmeli tefsir, mutlakı takyîd ve âmmı tahsis şeklinde gerçekleşmiştir.[327]

1. Mücmeli Tefsîr. Mücmel lügatta kapalı (mübhem) ve özet (mücez) gibi anlamlarına gelir.[328] Istılahta ise mücmel için farklı tarifler yapılmıştır. Hanefîlerden İmâm Serahsî (ö. 4830/1091), beyanı hususunda mücmile (lafzı mübhem bırakan) müracaat etmeden sırf lafzın sigasını düşünerek kendisiyle ne kastedildiği anlaşılamayan lâfızlardır diye tarif eder.[329] Âmidî ise *"İki manadan birine delâleti olup, kendisine nisbetle iki anlamdan birinin diğerine üstünlüğü olmayan lafızdır"* der.[330] Şevkânî de evlâ olan mücmelin tarifi hakkında: *"-Mücmel- ancak bir belli edici (mü'ayyin) ile kendisinden maksadın ne olduğuna bir delâletle delâlet eden lafızdır. İster belirsizliği lügatın vaz'ıdan*

---

[322] "وَلاَ تَلْبِسُواْ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُواْ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ" "*Bilerek hakkı bâtıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin."* (**Kur'ân-ı Kerîm,** Bakara 2/42). *"Büyük günahlar şunlardır:...yalan yere şahitlik yapmaktır."* (Buhârî, "Diyât", 87/6871.)

[323] "وَقَضَى رَبُّكَ أَلاَّ تَعْبُدُواْ إِلاَّ إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا فَلاَ تَقُل لَّهُمَآ أُفٍّ وَلاَ تَنْهَرْهُمَا" *"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine "of!" bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle."* (**Kur'ân-ı Kerîm,** İsrâ 17/23.); *"Büyük günahlar şunlardır: ...ana babaya itaatsizlik etmek..."* (Buhârî, "Diyât", 87/6871.)

[324] "وَلاَ تَقْتُلُواْ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ" " *Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın*." (**Kur'ân-ı Kerîm,** İsrâ 17/23); *"Büyük günahlar şunlardır: ...haksız yere adam öldürmek ..."*(Buhârî, "Diyât", 87/6871.)

[325] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 194.

[326] Muhsin Demirci, **Tefsir usûlü,** İFAV yayınları, İstanbul 2009, s. 325.

[327] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh,** s. 43; Şa'bân, **Usûl,** s. 79-81.

[328] Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, **Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa,** thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikir, Kahire 1979, c. 1, s. 481; Mu'cemu'l-vesît, "Mücmel", el-Mektebetu'l-islâmiye. Kahire 1972.

[329] Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 126.

[330] Âmidî, **İhkâm,** c. 3, s. 13.

veya şer'î örften yahutta kullanımdan (isti'mâl) kaynaklansın fark etmez" der.[331] Mücmel her ne kadar farklı şekillerde tarif edilmişse de yapılan tarifler onun delâlet ettiği mananın belirsizliği ve bir belirleyiciye ihtiyaç duyma hususunda birleşmektedir.

Mücmel lâfızlar hem Kur'ân'ı Kerim'de hem de Sünet'te bulunur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân'da mücmel lafızların kalıp kalmadığı hususu tartışılmıştır. Tercih edilen (muhtâr) görüşe göre teklifi mevzularla ilgili olan ayetlerde icmâlın olmamasıdır. Zira belirsiz (mücmel) olan bir şey hakkında sorumluluk yüklemek muhaldir. Teklifi konularla alakası olmayan âyetlerde ise kendilerinde Hz. Peygamber'in vefatından sonra da icmâlın devam etmesi mümkündür.[332] Kur'ân'da bulunan mücmel nassların tefsirini bazen kendisi yapmış bazen de Sünnet'e bırakmıştır. Meselâ, namaz vakitlerini ve rekâtlarını, namazda neyin okunacağını, nasıl kılınacağını, zekâta tâbi olan ve olmayan malları, zekât nisâbını belirleyen hadisler Kitab'ın mücmelini tefsir eden türden Sünnet'lerdir. Bu nevi sünnet Kitâbın tekmîlesi ve mülhakı olarak itibar edilir.[333]

2. Mutlâkı Takyîd. Mutlak, *"belirsiz bir ferdi veya fertleri gösteren ve kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlandığına dair delil bulunmayan lâfızdır*."[334] Bu tür lâfızlar Kitâb'ta da bulunur - ya kendisi takyîd eder- veya Sünnet onları mükayyed yani gayrı muayyen bir ferdi veya fertleri göstermekle birlikte, kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlandığına dair delil bulunan lâfız durumuna getirir. Örneğin, *"hırsızlık yapan erkek ve hırsızlık yapan kadının ellerini kesin"* [335] meâlindeki âyette sağ elin mi yoksa sol elin mi kesileceği ve elin nereden kesileceği hususu belirtilmemiştir. İşte Sünnet mutlak olarak âyette yer alan bu hükmü, sağ elin kesilmesi ve bilekten kesme şeklini beyan ederek takyîd etmiştir.[336]

---

[331] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 551.
[332] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 425; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 551.
[333] Şa'bân, **Usûl,** s. 80; Hallâ **İlmu usûli'l-fıkıh** f**,** s. 44.
[334] Şa'bân, **Usûl,** s. 300; Zeydân, **Vecîz**, s. 284.
[335] **Kur'ân-ı Kerîm,** Mâide, 5/38.
[336] Şa'bân, **Usûl,** s. 81; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh,** s. 44.

3. ‘Âmmı Tahsîs. ‘Âmm lugatta bir şeyin-lafız olsun ya da olmasın- birden fazla şeyi kapsaması demektir.[337] Istılahta ise *‘’-delaletinin kapsamına-girme salahiyeti olan birçok ferde, tek bir vaz’la delalet eden lafza*” denir. Meselâ, er- Rical (الرجال)=adamlar sözü, amm bir lafız olup bu sözün vaz’ına uygun olan (yani kendisine adam denilen) herkese delalet eder. Buna göre racul (رجل) (adam) gibi belirsiz (nekre) lafızlar tarifin içine girmez. Çünkü dünyadaki bütün adamları ifade salahiyeti vardır fakat hepsini kapsamaz. Aynı şekilde tesni, cemi ve sayılar da ‘âmmdan sayılmaz. Tanımdaki “tek bir vaz” sözü müşterek ve kendisi için hakiki ve mecâzi anlamı olan lafızları tanım dışı bırakmak içindir.[338] Örneğin müşterek olan ‘ayn (عين) kelimesi göze, pınara ve casusa delalet eder. Ancak bu anlamlara bir vaz’ ile değil, ayrı ayrı zamanlarda farklı konuluşlarla ve tebâdül (her bir seferinde başka şeyi kastederek) suretiyle delalet etmektedir.[339]

Hanefiler de ‘âmmı; gerek lafız gerekse de mana itibariyle olsun bütüne delalet eden lafızdır, diye tarif etmişlerdir. Örnek olarakta şey (شيء), rical (رجال), ins (انس), cin (جن) gibi lafızlar vermişlerdir.[340]

Yukarıda ‘âmmın tarifi yapıldığı için, onun mukâbili olan hassın da tarifinin yapılması yerinde olacaktır. Âmmın tarifinden hareket edilirse tanım ortaya çıkar. Buna göre hass, “*tek bir manaya veya sınırlı çokluğa delâlet etmesi için vaz’ edilen lafız ve belli bir müsemmâ için olan her isim demektir*.”[341]

Tahsîs yani ‘âmm olan bir lafzı hassa dünüştürme ise ulemâ tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Cumhura (çoğunluğu teşkil eden Şâfiîler ve onlarla aynı görüşü paylaşan âlimler) göre, ‘âmmın umum manasından çıkarılıp bazı fertlerine hasredilmesi –

[337] **Lisânu’l-Arab,** “‘Âmm”, c. 9, s. 483.
[338] Râzî, **el-Mahsûl**, c. 1, s. 294, 295; Zeydân, **Vecîz**, s. 305.
[339] Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 126; Hallâf, **İlmu usûli’l-fıkıh,** s. 206.
[340] Debbûsî, **Usûl**, s. 94; Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 125.
[341] Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 124, 125; Şa‘bân, **Usûl,** s. 295.

kayıtsız şartsız- tahsis kabul edilir.[342] Hanefîler göre de tahsîs, müstakil ve âmma mukarin bir delil ile âmmın kapsamına giren bazı fertlerin kastedilmesidir.[343]

Kitab'ın Kitabla, Sünnetin Sünnetle, Sünnetin 'âmmının Kur'ân'ın hassı ile ve Kur'ân 'âmmının mütevâtir sünnet ile tahsîsi câizdir. Ahâd Sünnetin Kur'ân'daki âmmları tahsîs etmesi ise dört mezhebe göre câizdir.[344] Ancak hanefîlere göre Kur'ân'daki 'âmm, sübutu ve delâleti katî (kesin) bir delil ile tahsis edilmiş olması durumunda ahâd sünnetle tahsîs edilebilir.[345] Tezimizin konusu olan Hz. Peygamber'in fiilleri ise dört mezhebe ve Şevkânî'ye göre 'âmmı tahsîs eder.[346]

2.1.2.4.2.3. Kur'ân'daki Hükümleri Neshetmesi

Nesh (نسخ) lugatta kopyasını alma, bir şeyi iptal edip yerine başka bir şey getirme, izale etme ve ortandan kaldırma gibi anlamlara gelir.[347] Istılahta ise *''Şer'î bir hükmün, o hükmün hilâfını gerektiren şer'î bir delil ile kaldırma yahut mukaddem (önce olan) tarihli bir nassın hükmünü, muahhar (sonradan gelen) tarihli bir nass ile değiştirme demektir. Sonra gelen nassa nâsih (ناسخ), hükmü kaldırılan nassa da mensûh (منسوخ) denir.''*[348]

Neshi kabul eden âlimler[349] Kitâb'ın Kitâb'ı, mütevâtir sünetin mütevâtir sünneti, mütevâtir sünnetin âhâd sünneti ve âhâd sünnetin âhad sünneti neshetmesi hususunda

---

[342] Râzî, **el-Mahsûl,** c. 1, s**.** 329, 330; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 349.

[343] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh,** s. 215, 216; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 349.

[344] Âmidî, **İhkâm,** c. 1, s. 520, 523, 525; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 1, s. 359, 364; İbnu'l-Kassâr, **Mukaddime,** s. 249, 259, 260; Ferrâ', **el-'Udde,** c. 2, s. 550.

[345] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 1, s. 255, 256; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût** c. 1, s. 364;

[346] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût** c. 1, s. 370; Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249), **Muhtasaru Müntehe's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel**, Thk. Nezîr Hammâd, Dâru İbnü'l-Hazm, Beyrut 2006, c. 2, s. 841; Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 3, s. 387; Ferrâ', **el-'Udde,** c. 2, s. 573; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 525.

[347] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "Nesh", c. 14, s. 131; **Mu'cemu'l-vasît,** "Nesehe", el-Mektebetu'l-islâmiye, Kahire 1972.

[348] Ta'rîfât, "Nesh", Dâru'l-kutubi'l-'ilmiye, Beyrut 2003; **Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü**, "Nesh", Ensar Neşriyat, İstanbul 2013; **Tefsir terimleri sözlüğü**, "Nesh", İFAV, İstanbul 2015.

[349] "*Kur'ân'da neshin olduğunu söyleyenler İslâm bilginlerinin çoğunluğunu oluştursa da, hemen hemen her asırda savunucusu olmakla beraber, özellikle sonraki dönemlerde neshin varlığına yönelik delilleri çürüterek anti tez oluşturma gayretine giren ilim adamlarıda vardır. Bunlar içerisinde Ebû Müslim el-Esfehânî'den başka (kendisi Allah'ın indirdiği Kur'ân'î bir hükmü iptal etmekten*

ittifak etmişlerdir.[350] Fakat Sünnet'in Kitâbla, Kitâbın da Sünnet ile neshedilmesi mevzusunda ihtilâf etmişlerdir. Sünnet'in Kitâbla, Kitâbın da Sünnet'le neshi cumhûra göre câizdir. Kitâb'ın Sünnet'i neshetmesinin pek çok örneği vardır. Onlardan biri de namazda Beyti'l-Makdis'e dönmenin Kâbe'ye dönmeyle neshedilmesi meselesidir. Bilinmektedir ki Müslümanlar ve Hz. Peygamber (s.a.) Medine'ye hicret ettiklerinde, Kur'ân'ı Kerim'in herhangi bir nassında bulunmamasına rağmen on küsür yıl boyunca Beytü'l-Makdise yönelerek namaz kılmışlardır. Bu da daha sonra, " قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" "*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kıbleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir*"[351] âyeti kerimesiyle neshedilmiştir.[352]

Sünnet'in Kitab'ı neshetmesinin örneği de " كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ" "*Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur"*[353] âyetinde vârid olan vârislere vasiyetin vâcibliği hükmünün meşhur olan "لا وصية لوارث" *"Vârise vasiyet yoktur"*[354] hadisiyle neshedilmesidir.[355]

İmâm Şâfiî'ye göreyse Kitâb Kitâb'la, Sünnet de ancak Sünnet ile neshedilir. Biri diğeriyle neshedilemez.[356] İmâm Şâfiî Sünnet'in Kitâb'ı neshetmeyeceği görüşünü şu âyeti kerîmelere dayandırmaktadır: " وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ

korunmak için neshin yerine tahsisi tercih etmiştir), eş-Şehristanî, Muhammed Abduh, Seyid Ahmed Han, Muhammed el-Hudarî, Muhammed Tevfîk Sıdkı, Eslem Cayrapûrî, Ömer Rıza Doğrul, Süleyman Ateş ve Sait Şimşek gibi zatları saymak mümkündür." (Subhî's-Sâlih, **Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân,** Dâru'l-ilim, Beyrut 2014, s. 262; Demirci, **Tefsir usûlü**, s. 245.)

[350] Âmidî, **İhkâm**, c. 2, s. 132; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 627

[351] **Kur'ân-ı Kerîm,** Bakâra 2/144.

[352] Âmidî, **İhkâm**, c. 2, s. 135; Râzî, **el-Mahsûl,** c. 1, s**.** 454, 455.

[353] **Kur'ân-ı Kerîm,** Bakâra, 2/180.

[354] Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892), **el-Câmi'u'l-muhtasar min's-Sünen,** Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2011, el-Vesâyâ, 5/2120.

[355] Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 67-69; Cassâs, **el-Fusûl,** c. 1, 345.

[356] Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî**, er-Risâle**, thk. Abdu'l-Fettâh Kebbâre, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1999, s. 85.

غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ" *"Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, "Ya (bize) bundan başka bir Kur'ân getir veya onu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım."*[357] Bu âyette yüce Allah peygamberine vahyedilene ittibâ' etmesini farz kılıyor. Ona vahyi değiştirme yetkisini de vermiyor diyen İmâm Şâfi'î, yukarda verdiğimiz âyetin "مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي" *"Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir"* kısmını getirip *" Bunda benim, Allah'ın Kitâbını ancak onun Kitâbı nesheder dememin beyânı vardır. İlk olarak farz kılan nasıl ki o ise, yine dilediğini kaldıran ve dilediğini sabit kılan da odur. Böyle bir şey hiçbir kulu için yoktur*" açıklamasında bulunuyor. Ayrıca, " مَا نَنسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" *"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"*[358] âyetini de delil olarak zikreden İmâm Şâfiî, onun hakkında da şu açıklamayı yapar: *" Allah (c.c.) Kur'ân'ın neshinin ve indirilmesinin ertelenmesini ancak kendisi gibi Kur'ân'la olacağını haber veriyor*."[359]

Bu konuda cumhurun görüşü tercihe daha şayandır. Zira verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Sünnet'in Kitâbla, Kitâbın da Sünnet ile neshedilmesi fiilî olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Kitab'ın Sünnet'i neshetmesi, nesh edici (nâsih) delilin neshedilen (mensûh) delilin kuvvetinde ya da ondan daha kuvvetli olması kuralına[360] da uygundur. Sünnet'in Kitâb'ı neshetmesi görüşü de tercihe uygundur çünkü Sünnet de Kur'ân gibi vahiy kaynaklıdır. Zira Rasûlullah'ın (s.a) Sünnet'in vahiy olduğunu gösteren beyanları vardır. Meselâ bir Yahudi gelip ona (s.a) çeşitli sorular sormuş ve Hz. Peygamber'i verdiği cevaplarda tasdik edip gitmişti. Onun arkasından Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

[357] **Kur'ân-ı Kerîm,** Yûnus, 10/15.
[358] **Kur'ân-ı Kerîm,** Bakâra, 2/106.
[359] Şâfiî, **er-Risâle,** s. 84,85.
[360] Şa'bân, **Usûl,** s. 401.

"*Hakikaten bu adam bana soracağını sordu. Aslında ben onun sordukları hakkında bir şey bilmiyordum. Ama Allah onları bana bildirdi."*[361] Başka bir münasebetle de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allah bana sizin alçak gönüllü olmanızı vahyetti…"*[362]

2.1.2.4.2.4. Teşrî' (Hüküm Koyma)

Sünnet, Kur'ân'da hükmü açıklanmayan meseleler hakkında da hükümler getirir.[363] Sünnetin bu fonksiyonu, Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği elçilik yetkisinin bir sonucudur. Esasen mutlak anlamda şâri' vasfının yegâne sahibi Allah'tır. Ancak Allah'ın verdiği yetkiye dayanarak Hz. Peygamber de Kur'ân'ın boş bıraktığı alanlarda hükümler koymuştur. Buna göre Allah mutlak manada şâri', Hz. Peygamber de mecâzî anlamda şâri'dir.[364] Hz. Peygamber'in bu sıfatla (mecâzî şâri') teşrî' ettiği hükümler, bir kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmasının haram kılınması,[365] ehlî eşekler,[366] köpek dişli parçalayıcı hayvanların yenilmesinin haram oluşu,[367] erkeklere ipek kullanmanın haram olması[368] gibi hükümlerdir. Bu hükümler müstakil olarak sünnetle sabit olmuştur.

İmâm Şâfiî de Risâle'de sünnetin fonksiyonu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*Hz. Peygamber'in sünnetinin üç kısım (vecih) olduğu hususunda ilim ehlinden muhalefet eden birini bilmiyorum. Birincisi, hakkında Allah'ın Kitâb nassı indirdiği. Hz. Peygamber de Kitâb'ın nassına uygun hüküm koymuştur. İkincisi, Allah'ın genel olarak (cümle) indirdiği. Hz. Peygamber de Allah'ın irade ettiği anlamı beyân etmiştir. Bu iki kısım hakkında (ulemâ) ihtilaf etmemiştir. Üçüncü kısım ise hakkında Kitâb nassı olmayıp, Hz. Peygamber'in koyduğu hüküm.*[369] *Şâfiî'nin bu değerlendirmesinden, üçüncü kısım hakkında ihtilafın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim değerlendirmesinin*

---

[361] Müslim, "Hayz", 8/34.
[362] Müslim, "Cennet", 16/64.
[363] Şa'bân, **Usûl,** s. 81; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh,** s. 44.
[364] Şâfiî, **er-Risâle,** s. 84, 85; Demirci, **Tefsir tarih,** s. 64, 65.
[365] "لا يجمع بين المرأة وعمتها ولابين المرأة وخالتها", (Buhârî, "Nikâh", 27/5109).
[366] "نهى النبي عن لحوم الحمر الأهلية يوم خيبر ", (Buhârî, "Zebâih", 28/5521).
[367] "نهى النبي عن أكل كل ذي ناب من السبع" (Buhârî, "Tıb", 57/5780).
[368] "أن النبي نهى لبس الحرير " (Buhârî, "Libâs", 25/5829).
[369] Şâfiî, **er-Risâle,** s. 80.

devamında şu açıklamayı yapar: "Onlardan (ulemâ) kimisi, Sünnetin Kitâb'ta aslı olmayan bir hükmü koymayacağını söylemiştir".[370] Bu görüş sahiplerine göre Hz. Peygamber tarafından teşrî' edilen hükümlerin Kur'ân'dan bir asla dayanmaları gerekir.

Şatıbî ise İmâm Şâfiî'nin mutlak olarak yani herhangi bir ayrım yapmadan zikrettiği, Sünnetin Kitâb'ta aslı olmayan bir hükmü koymayacağı meselesini teklifî hükümlerle ilgili olan ve olmayan olarak değerlendirmiştir. Ona göre emir, nehiy ve izin gibi mükelleflerin fiilleriyle ilgili olan teşriî' sünnetin Kur'ân'dan bir aslının bulunması gerekir. Kıssa ve benzeri şeylerle alakalı olup Kur'ân'ın tefsiri olmayan gayrı teşriî' sünnetin ise Kur'ân'dan bir aslının bulunması gerekli değildir.[371] Yukarıda yapılan açıklama ve verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Sünnet, teşrî' vazifesi görmektedir. Bu durumda ef'âlü'r-Rasûlün konumu nedir şimdi o hususa değineceğiz.

2.2. EF'ÂLU'R-RASÛL

2.2.1. Tanımı

Ef'âlu'r-rasûl kavramı bir izafet terkibi olması bakımından öncelikle cüzlerinin tarifinin yapılması uygun olur. Daha önce "Rasûl" kelimesinin tarifi geçtiği için, burada ef'âl *(أفعال)* kelimesinin tarifine bakmamız gerekecektir.

Ef'âl (أفعال) Arapçada fi'lin (فعل) çoğulu olup sözlükte, İnsan hareketi, fiil geçişli olsun ya da olmasın bütün eylemler[372]ve önceden te'sîri sebebiyle müessir (eylemi yapan) için başkasında ortaya çıkan durum diye tarif edilmiştir.[373]

Fiil bazı âlimlerin tasnifine göre, kendi bünyesinde 'ilâcî ve gayrı 'ilâcî kısımlarına ayrılır. 'İlâcî fiil, dayak (darb) ve küfür (şetm) gibi meydana gelmesi bir organın hareket

---

[370] Şâfiî, **er-Risâle,** s. 81.
[371] Şâtıbî, **el-Muvâfakât,** s. 4/706.
[372] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "el-fi'l", c. 10, s. 324; Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil İbn Sîde el-Mürsî (ö. 458/1066), **el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zâm**, Thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 2000, c. 2, s. 163.
[373] Cürcânî, **Ta'rîfât**, "el-fi'l", s. 170; Butrus el-Bustânî, **Muhîtü'l-muhît**, "el-fi'l", Mektebetu Lübnan, Beyrut 1987, s. 696.

ettirilmesine muhtaç olan fiil, gayrı ‘ilâcî ise, ilim ve zan gibi bir uzvun hareket ettirilmesine muhtaç olmayan fiildir.[374]

Ef‘âlu’r-rasûlün bir izâfet tekîbi olarak ıstılahî anlamı ise *“Hz. Peygamber’den sadır olan bütün ameller, sahâbe tarafından görülüp nakledilen ve görmeye müteallık olması hasebiyle yine onlar tarafından* رايت النبي صلى الله عليه وسلم فعل كذا *(Nebiy (s.a.)’in şöyle yaptığını gördüm) ve benzeri ibârelerle nakledilen –Peygamberî- davranışlar demektir*.”[375]

2.2.2. Hücciyeti

Hz. Peygamber’den vurûdu sabit ve makbûl olan sünnetin hüccüyeti, şerî‘ hükümlerin kaynağı olması ve onun gereğiyle amel etmenin vücûbluğu hususunda müctehidler ve ulema ittifak etmiştir.[376]Sünnet hakkında genel değerlendirme daha önce yapıldığı için burada tekrar etmeye gerek duymuyoruz. Hz. Peygamber’den sadır olan bütün ameller, sahâbe tarafından görülüp nakledilen ve görmeye müteallık olması hasebiyle yine onlar tarafından Nebi (s.a.v.)’in şöyle yaptığını gördüm ve benzeri ibârelerle nakledilen Peygamberî davranışlar demek olan ef‘âlu’r-rasûl de[377] Sünnet’in bir kısmı olması bakımından genel olarak hüccet kabul edilmiştir.[378] Fakat Şâfiîlerin çoğunluğu ve Hanefîlerden Kerhî (ö. 340/952)[379]gibi bazı âlimler Hz. Peygamber’in fiilleri, delil bulunmadığı sürece ümmet hakkında ibâha ifade ettiklerini dolasıyla hüccet olmadıklarını savunmuşlardır.[380]

---

[374] Cürcânî, **Ta‘rîfât**, “el-fi‘l”, s. 170.

[375] Muhammed Abdülkâdir el-Arûsî, **Ef‘âlü’r-Rasûl ve delâletuhâ ‘ale’l-ahkâm,** Dâru’l-Muctema‘, Cidde 1991, s. 38; Şa‘bân, **Usûl**, s. 56; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 10.

[376] Şa‘bân, **Usûl,** s. 64; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 163.

[377] Arûsî, **Ef‘âlü’r-Rasûl,** s. 38; Şa‘bân, **Usûl**, s. 56; Koçyiğit, **Hadîs usûlü,** s. 10.

[378] Aşkar, **Ef‘âlü’r-Rasûl**, c. 1, s. 185.

[379] Asıl adı Ebü’l-Hasen Ubeydullâh b. el-Hüseyn olan Kerhî, 260 (874) yılında Irak’ta bulunan Kerh’te doğdu. Hanefî mezhebinin sistemleştirilmesinde önemli katkıları bulunan, Irak Hanefîliği çizgisinin önde gelen temsilcisi, usûlcü ve fakih olan Kerhî, 340 yılı Şâban ayının ortasında (Ocak 952 ortaları) Bağdat’ta vefat etti. (Ziriklî, **el-A‘lâm,** c. 4, s.193; H. Yunus Apaydın, “Kerhî”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1994, c, 25, s. 285.)

[380] Zerkeşî, **Bahrü’l-muhît,** c. 4, 183; Pezdevî, **Usûl**, s. 228.

Şevkânî' de Sünnet'in hüccüyetinin sübutu ve hükümleri teşrî' etmede müstakil olmasının dinî bir zorunluluk[381] ve Kur'ân gibi vahiy olduğunu[382]kabul etmiş fakat fiillerin hüccüyeti konusuna özel başlık açmadan fiillerin hüccüyetine ve ifade ettikleri hükme, fiillerin kısımlarını zikrederken değinmiştir.

2.2.3. Ef'âlu'r-Rasûl'ün Kısımları

Hz. Peygamber'den sadır olan davranışlar/fiiller, usul âlimleri tarafından farklı açılardan kısımlandırmalara tabi tutulmuştur.

Hanefî usulcülerden Cassâs, ittiba bakımından Hz. Peygamber'in fiillerinin şer'î hükümlerini mübâh, müstahâb, vâcib olarak üçlü taksime,[383] Debbûsî (ö. 430/1039), vâcib, müstahâb, mübâh ve zelle[384] olarak dörtlü bir taksime,[385] Pezdevî (ö. 482/1089) de mübâh, müstahâb, vâcib ve farz olarak aynı şekilde dörtlü bir taksime tabi tutmuştur.[386] Üsmendî (ö. 552/1157)[387] ise Hz. Peygamber'e has olan ve onun dışındakilerle ilgi olan fiiler olarak peygamberî davranışları iki kısma ayırmıştır.[388]

Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) Hz. Peygamber'in fiillerini, kendisinde yaratılıştan (cibilliyyet) kaynaklı olma durumu açık olan, Hz. Peygamber'e has olan ve bunların dışında beyan olan ve olmayan, beyan olmayıpta sıfatı bilinen ve bilinmeyen

---

[381] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 152.
[382] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 631.
[383] Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs (ö. 370/981), **el-Fusûl fi'l-usûl,** Thk. 'Acîl Câsim en-Neşemî, Vezâretu'l-avkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1994, c. 3, s. 215.
[384] Sözlükte düşük ve hata gibi anlamlara gelen (Bkz. Mu'cemu'l-vesît, "Zelle", el-Mektebetu'l-islâmiye. Kahire 1972.) zelle, terim olarak "mükelleften kasıtsız olarak vuku bulan gayri meşrû davranış" demektir. Peygamberlerden sâdır olan hatalar genel olarak zelle diye vasıflandırılır. (Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, "Zelle", **Kelâm terimleri sözlüğü**, İSAM yayınları, İstanbul 2015, s. 353.) Bu tür fiillerde Hz. Peygamber'e tabi olma yoktur. (Pezdevî, **Usûl**, s. 227; Debbûsî, **Tekvîmu'l-edille,** s. 247.)
[385] Debbûsî, **Tekvîmu'l-edille,** s. 247.
[386] Pezdevî, **Usûl**, s. 227.
[387] Tam olarak adı Ebü'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyn es-Semerkandî olan Üsmendî, 488 (1095) yılında doğdu. Münazaracı yönüyle meşhur olan Hanefî fakihi ve kelâm âlimi olan Üsmendî, 552/1157 yılında vefat etmiştir. (Davut İltaş, "Üsmendî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2012, c. 42, s. 388.)
[388] Muhammed b. Abdilhamîd el-Üsmendî (ö. 552/1157), **Bezlü'n-nazar fi'l-usûl,** Thk. Mummed Zekî Abdilber, Mektebetu Dâru't-turâs, Kahire 1992, s. 513

şeklinde tasnif etmiştir.[389] Ayrıca Mâlikî âlimlerden Abdürrahmân b. Abdillâh eş-Şe'lân ef'âlu'r-rasûlü, Hz. Peygamber'e has olan, kendisine ve ümmetine emredilen bir şeye uymak (imtisâl) için kendisinden sadır olan fiil, mücmel olan bir durumu beyan için olan fiil, kurbetle ilgili olan ihtiyârî cibillî fiil, kurbetle ilgili olmayan ihtiyârî cibillî fiil, diğer kısımlarda zikri geçen has, imtisâl, beyan ve cibilliyet sıfatlarından mücerred olan fiil olarak altı kısımda açıklamıştır.[390]

Şâfiîlerden Zerkeşî Hz. Peygamber'in fiillerini, beşerî haraketler, ibadetle ilgisi olmayıp yaratılış gereği olması açık olan, özel olarak devam edilmesinden dolayı teşrî' olma ihtimali olan, Hz. Peygamber'e has olan, vahyi beklemeden dolayı sadır olan fiil, başkasına ceza olsun diye yaptığı fiil, iyilik (i'ta) olsun diye yaptığı fiil ve bahsi geçen kayıtlardan soyutlanmış olan fiil olarak sekiz kısma taksim etmiştir.[391]

Hanbelîlerden de Ferrâ (ö.458/1066) ef'âlu'r-rasûlü, kurbet yoluyla olmayan, kurbet, taat ve ibadet yoluyla olan fiil olarak önce iki kısma ayırmış ondan sonrada son kısmı beyan, bir emre uyma (imtisâl) ve herhangi bir sebep olmaksızın meydana gelen fiiiler olarak üç kısma ayırarak açıklamıştır.[392]

Şevkânî ise ef'âlu'r-rasûlü, Hz. Peygamber'den sadır olan beşerî haraketler, ibadetle alakası olmayan fiiller, cibiliyetten (yaratılış) çıkıp teşrî'e yakın olan fiiller, Hz. Peygambere has (özel) olan fiiller, vahyi beklemeden dolayı mübhem (belirsiz) bıraktığı fiiller, birilerine ceza olsun diye yaptığı fiiller ve zikredilen kayıtlardan mücerred (soyutlanmış) olan fiiller olmak üzere yedi kısımda ele almıştır.[393]

Çalışmamızda Şevkânî'nin "İrşâdu'l-fuhûl" adlı eseri özelinde ef'âlu'r-rasûlü incelediğimiz için Şevkânî'nin taksimini bazalıp, Hz. Peygamber'in fiillerinin kısımlarını,

[389] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 398-405.
[390] Abdürrahmân b. Abdillâh eş-Şe'lân, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** Mektebetu Melik Fehd, Riyad 2003, s. 887-920.
[391] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 176-180.
[392] Ferrâ', **el-'Udde,** c. 2, s. 734.
[393] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157-160.

hüccet olma durumlarını, ifade ettikleri hükümleri ve konuyla ilgili diğer bazı usûl âlimlerinin görüşlerini şöyle ifade edebiliriz.

2.2.3.1. Beşerî Haraketler

Kendisine peygamberlik görevi verilen Hz. Peygamber bir beşerdi. Bir beşer olması hasebiyle diğer insanlardan olduğu gibi, ondan da yaratılış gereği bir takım davranışlar sadır oluyordu.

Hz. Peygamber'den, içe doğarak meydana gelen fikirler ve uzuvların tasarrufları, vücudun hareketleri gibi kasıt olmadan[394] sadır olan beşeri davranışlar bu kısımdan sayılmıştır.[395] Yaratılış (et-tabîe') gereği Hz. Peygamber'den sadır olan bu fiiller, teklifî (hitâb) konulara girmediğinden ve kasıtlı olarak sadır olmadıklarından dolayı usûlcülere göre hüccet olmayıp kendilerine itibar edilmez ve iktida için salahiyetleri de yoktur.[396]

Bu fiillerin ibâha ifade ettiği görüşünde olan İmâm Şevkânî de bu tür fiiller hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bu fiillerde Hz. Peygamber'e, uymayla alakalı ne bir emir, ne de muhalefet etmeyi yasaklayan bir nehiy bulunmaktadır. Ayrıca onlarda Rasûlullah'ı örnek (üsve)397alma da yoktur. Hz. Peygaber'in beşeri olan bu

---

394 Yaratılıştan kaynaklanan bu fiiller, cibillî (yaratılış gereği) davranışların kasıt olmadan zorunlu (iztirâr) olarak meydana gelen fiiller olduğu kanaatimce Şevkânî'nin: *"içe doğarak meydana gelen fikirler ve uzuvların tasarrufları, vücudun hareketleri gibi beşeri davranışlar*" ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu kısım hakkında Muhammed Süleymân Aşkar şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bu kısım herhangi bir kasıt olmadan Hz. Peygamber'den sadır olduğu için herhangi bir Şer'î hükmü yoktur. Bunun için, teklîf alanın dışında olup, kendisinden hiçbir hüküm elde edilmez. Ona uymaya taalluk eden ne bir emir, ne de onu yapmayı yasaklayan bir nehiy bulunmaktadır. (Bkz. Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 220).

395 Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157.

396 Debbûsî, **Tekvîmu'l-edille,** s. 247; Hüsâmuddîn Muhammed b. Muhammed el-İhsîketî, **el-Mezheb fî usûli'l-mezheb a'lâ Müntahab,** Mektebetu Dâru Ferfûr, **c**. 1, 613.Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 220.

397 Teessî, *"-Arapça bir kelime olarak- "esâ" kökünden türemiş bir mastar olup hüzn (özüntü) ve tedâvi manasına gelir. Usûlcülere göre de, Hz. Peygamber bir fiili niçin ve ne sıfatla yaptı ise, onun yaptığı gibi yapmak ya da bir fiili niçin terk etti ise o şekilde terk etmektir. Teessînin gerçekleşmesi şu şarlara bağlıdır: 1. Fiilin sûretinde muvâfakat. Bu hususta, fiilin belli bir zaman ve mekâna tahsis edildiğine dair bir delil bulunmadıkça, teessîde –fiilin işlendiği- zaman ve bizzat fiilin işlendiği mekâna muvâfakat şart değildir. Ayrıca fiilin zatında şeklin bir etkisi yok ise, teessî'de fiilin şekline uygunluk şartı koşulmaz. Mesela, Hz. Peygamber'in belli bir şahsa tasaddukta bulunması gibi... 2. Fiilin sıfatı ve cihetinde muvâfekat. Buna göre, Hz. Peygamber bir fiili vâcib olarak yapmışsa, biz de Onun gibi*

hareketleri, yapılan fiilin sadece mübâh olduğunu ifade etmektedir."398 Şevkânî'nin yapmış olduğu değerlendirmeden anlaşıldığı üzere ona göre de bu tür fiiller hüccet olmayıp kendilerinden herhangi bir dinî hüküm istinbât edilmez.

2.2.3.2. İbadetle Alakası Olmayan ve Yaratılıştan Kaynaklandıkları Açık Olan Fiiller

Bu kısım, ibadetle alakası olmayan ve yaratılıştan (cibilliyet) kaynaklandıkları açık olan yeme, içme, kalkma (kıyâm), oturma (ku'ûd) ve uyku gibi Hz. Peygamber'in bir beşer olarak yaptığı fiillerdir.[399]

Hz. Peygamber'in kast ve irade ederek yaptığı, yaratılış (cibilliyet) gereği ve kendi iradesiyle (ihtiyâri) yaptığı bu fiiller, bir insan olması hasebiyle kendisinden zorunlu olarak sadır olmuşlardır. Bu fiillerin zorunlu oldukları halde kast ve iradeye tabi olmaları demek, Hz. Peygamberin bazı vakitlerde onlardan imtina edebilmesi ve bazen de edememesi anlamındadır.[400]

Hz. Peygamber'den kalkma ve oturma gibi ibadetlerle hiçbir alakası olmayan ve yaratılışın gereği olduğu açık olan bu tür fiillerde, Hz. Peygamber'e iktidâ edilip edilemeyeceği hususunda usûl âlimlerinin farklı görüşleri bulunmaktadır.

Hanefîlerden Cassâs'a göre bu nevi fiiller, herkes için zorunlu olup kendilerinde Hz. Peygamber'e iktida yoktur. Fakat evine girdiğinde ayakkabısını tamir etmesi ve elbiselerini dikmesi gibi fiillerin zahirinden anlaşıldığı gibi hakkımızda vücûb ifade etmeyen beşerî fiiller ise sevap kazanmak ve başkasının kendisine iktidâ etmesi için

---

vâcib olarak yaparız, mendûb olarak yapmışsa biz de mendûb olarak yaparız. 3. Fiil ve terkte Hz. Peygamber'e muvâfekat. Bu şarta göre, sadece Hz. Peygamber'in fiilinin sûretine ve cihetine muvâfekat yeterli değildir. Fiilin yerine getirilmesi ya da terk edilmesi, Hz. Peygamber'e tâbi olmak için yapılmalıdır." (Bkz. Erdoğan Sarıtepe, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15:1**, 2010, isamveri.org/pdfdrg/D02364/2010_1/2010_1_SARITEPEE2.pdf, (11.10.2018), s. 345, 346.)

398 Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157.

399 Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 232; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157.

400 Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 222, 223.

tevazu ve kibri terk etme, aile fertleriyle eşit olma niyetiyle yaptığı fiillerinin kurbet olmaları câizdir. [401]

Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib, bu tür fiillerin durumunun açık olduğunu aktarmaktadır.[402] Bu nevi fiillerin, hem Hz. Peygamber hem de ümmeti için ibâha ifede ettiğini kastetmektedir.[403]

Şâfiî usulcülerden Âmidî (ö. 631/1233) de bu tür fiillerin tartışmasız olarak Hz. Peygamber ve ümmeti hakkında ibâha ifade etttiğini belirtmektedir.[404]

İsimleri geçen âlimlerin de aralarında bulunduğu cumhura göre, bu fiillerde iktidâ olmayıp sadece ibâhaye delâlet etme vardır.[405]

Bazı muhaddisler[406] ve Şâfiîlerden Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267)[407]gibi bazı âlimlere göre bu tür davranışlarda Rasûlullah'a uymak mendûbtur. Nakledildiğine göre Abdullah b. Ömer (r. a), Hz. Peygamberden sadır olan bu tür fiilleri araştırıp onlara uymaya çalışırdı.[408]

Cumhurun görüşünü paylaşan Şevkânî'ye göre de bu tür fiilerde Hz. Peygamber'e iktida yoktur.[409] Dolasıyla ona göre de bu fiiller hüccet olmayıp kişi onları yapıp yapmama da serbesttir.

---

[401] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 232.
[402] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 398-401.
[403] Ebü's-Senâ' Mahmûd b. Abdirrahmân b. Ahmed el-Asfehânî (ö.749/ ?), **Beyânü'l-muhtasâr şerhu Muhtasari İbni'l-Hâcib,** Thk. Muhammed Mazher Bekâ, et-Turâsi'l-islâmî, Mekke ts., c.1, s. 482.
[404] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 148.
[405] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157.
[406] Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), **el-Menhûl min te'lîkâti'l-usûl**, thk. Muhammed Hasan Heytû, Dâru'l-fikr, s. 226; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 225.
[407] Hâfız Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Mekdisî (ö. 665/1267), **el-Muhakkak min 'ilmi'l-usûl fîmâ yete'alleku bi ef'âlı'r-rasûl,** thk. Mahmûd Sâlih Câbir, Medine 2015, s. 270, 271; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 225.
[408] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 228.
[409] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157

2.2.3.3. Teşrî' Olma İhtimali Olan Fiiller

Hz. Peygamber'in yeme, içme, giyinme ve uyku gibi fiilleri, bilinen bir şekil ve özel bir durumla kendilerine devam etmesi sebebiyle cibillî fiillerden çıkıp teşrî' olma ihtimali yüksek olan fiilleridir. Bu kısım, mücerred (Hz. Peygamberin yönlendirmelerini ve teşviklerini içermeyen) fiil olması hasebiyle kurbet ifade eden fiillerin altında ve yaratılış gereği beşeri olan fiillerin üstünde bir konumda yer almaktadır.[410]

Hanefîlerin, Hz. Peygamber'in beyaz elbise giymesi, kına ile saç ve sakalını buyamış olması, yemesinde, içmesinde ve giyinmesinde takip ettiği alışkanlıklar gibi[411] "sünnetü'z-zevâid" dedikleri sünnetler[412] kanaatimce bu kısma girmektedir. Bu sünnetlerin hükmü şudur: Kişi bu tür fiilleri, Hz. Peygamber'e olan sevgisi ve bağlılığından dolayı ve onun (s.a.) yoluna uyma niyetiyle yaparsa sevabı hak eder. Bu fiilleri terk eden ise kötü bir davranışta bulunmuş sayılmaz, kınanmaya ve azarlanmaya müstahak olmaz.[413] Bunun için bu sünnetlerin yapılması güzel olup terk edilmesinde herhangi bir mahzur/sakınca bulunmamaktadır.[414]

Şâfiîlerden Zerkeşî, fıkıh âlimlerinin sözlerinden anlaşıldığına göre bu kısımdan olan fiilleri, üç kısma ayırmak gerektiğini söylemektedir. 1. Vücûb derecesine çıkan fiil. Meselâ, Hz. Peygamber iki hutbe arasında oturduğu için İmâm Şâfiî'nin iki hutbe arsında oturmanın vacip olduğunu kabul etmesi gibi. 2. Nedbe yükselen yani mendûb olan fiil. Örneğin, Şâfiîlerin sabah namazıyla sünneti arasında sağ taraf üzere uzanmanın müstahap saymaları gibi. 3. Hükmü hususunda ihtilâf bulunan fiil. Meselâ, Mekke'ye Kudâ tepesinden giriş yapıp ordan çıkma, binek üzerinde hacc ibadetini ifâ etme ve bayram

[410] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 179; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 158.
[411] Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 114; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 245, 246.
[412] **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 245.
[413] **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 246.
[414] Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 114; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 246.

namazına bir yoldan gidip başka bir yoldan dönmenin hükmü gibi. Hz. Peygamber'in bu fiilerinin müstehap olup olmamaları hakkında ihtilaf vardır.[415]

Şevkânî'ye göre de bu tür fiiller teşrî' ifade edip hükümleri de mendûbtur.[416] Yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere bu tür filler hüccet olup kendilerinden şerî' hükümler istinbât edilebilir.

2.2.3.4. Hz. Peygamber'e Has Olan Fiiller

Bu kısım, Hz. Peygambere has olduğu herhangi bir şekilde bilinen fiillerden ibarettir. Mesela; Hz. Peygamber'in Ramazan ayında "savm-i visâl" şeklinde oruç tutması,[417] dörtten fazla hanımla evlenmesi gibi fiiller bu kısımdan sayılmıştır.[418]

Hanefî usûlcülerden Serahsî Hz. Peygamber'e has oldukları hususunda delil bulunan fiillerin dışındaki fiillerde asıl olan iktidanın caiz olması olduğunu söylemiştir.[419] Ayrıca Leknevî de (ö. 1225/1810) bu tür fiilerde, ümmetin Hz. Peygamber'e ortak olmadığı hususunda ittifakın olduğunu söylemiştir.[420]

Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib, bu tür fiillerin durumunun açık olduğunu aktarmaktadır.[421] Yani bu nevi fiiller Hz. Peygamber'e has olup, ümmet bu tür Peygamamber'e has olan fiillerle amel etmez.[422]

Bu kısımda Hz. Peygamber'in örnek alınmasının menedilmesi veya edilmemesi mevzûsunda tavakkuf eden Cüveynî şu değerlendirmede bulunmuştur: " Bizde sahabenin bu tür fiillerde Hz. Peygamber'e uyduklarına dair lafzî ya da manevî bir nakil

---

[415] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 178.
[416] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 157.
[417] Sıyâmu'l-visâl, "*İki ya da daha fazla günün orucunu, arada iftar etmeden yani gece bir şey yemeden içmeden birbirine ulamak demektir*." (Sa'dî Ebû Habîb, **el-Kâmûsu'l-fıkhî luğaten ve's-tilâhen,** "Savmu'l-visâl", Dâru's-sıdîk li'l-ulum ve Dâru nûru's-sabâh, Lübnan 2011, s. 273; Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, "Visâl", Ensar, İstanbul 2013).
[418] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 158.
[419] Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 89, 90.
[420] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 224.
[421] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru müntehe's-sûl,** c. 1, s. 398-401.
[422] Asfehânî, **Beyânü'l-muhtasâr,** c.1, s. 482.

bulunmadığından ve bizde bunun tahakkuk etmesini gerektirecek bir delil ve gerekçe olmadığından bu konu tavakkuf (herhangi bir görüş beyan etmeme) etme yeridir."[423]

Ebû Şâme el-Mekdisî[424] ise Hz. Peygamber'in fiilleri hakkında yazdığı kitabında mübâh olan fiillerle vacip/farz olanları birbirinden ayırmıştır. Dörtten fazla bayanla evlenme gibi kendisine mübâh olan fiillerde iktidânın olmadığını, çünkü iktidânın olması durumunda husûsîyetin (özel olma) ortadan kalkacağını söyler. Duhâ ve vitir namazları gibi kendisine vacip/farz olan ve kötü kokulu şeylerin yenmesi gibi kendisine haram olan fiillerde ise Rasûlullah'a uymanın müstahap[425] olduğunu söylemiştir.[426]

İmâm Şevkânî'ye göre bu konuda doğru olan, Hz. Peygamberin kendisine has olduğunu saraheten açıkladığı ve bize de has olduğuna dair şerî' bir delil bulunmayan fiillerde ona iktida edilmeyeceğidir. Mesela, Hz. Peygamber: "*Bu bana vacip, size ise, mendûbtur*" dese bu takdirde bizim o fiili yapmamız, Hz. Peygamber'in onun bize mendûb olduğunu bildirmesi sebebiyledir. Ona (s.a.) vacip olduğu için değildir. Kendisine (s.a.) mübâh olan bir fiil hakkında, "*Bu bana mübâh veya helâldir*" dese ve başka bir açıklama yapmazsa, biz o fiil bize de mübâhtır veya helâldir diyemeyiz. Fakat, "*Bu sadece bana haramdır*" dese ve size helâldir demese o durumda kendisine (s.a.) haram olan fiilden sakınmakta hiçbir beis yoktuk. Ancak, "*Bana haram, size ise helâdir"* dese o durumda fiilden sakınmak meşrû' olmaz zira helâli terk etme vera' değildir.[427]

---

[423] Cüveynî, **el-Burhân**, c. 1, s. 495; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 158.

[424] Ebü'1-Kāsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267) Kıraat âlimi, Şâfiî fakihi ve tarihçi. 23 Rebîülâhir 599'da (9 Ocak 1203) Dımaşk'ta doğdu. 19 Ramazan 665'te (13 Haziran 1267) vefat etti ve ertesi gün Bâbülferâdis Mezarlığı'na defnedildi. (Bkz. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1994, c, 10, s. 233).

[425] Haram fiiller hususnda Hz. Peygamber'e benzeme (teşebbüh)'nin müstahap olması demek, o haramlardan mümkün mertebe sakınma (tenezzüh)'nın müstahap olması demektir. (bkz. Hâfız Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî (ö. 665/1267), **el-Muhakkak min 'ilmi'l-usûl fîmâ yete'alleku bi ef'âlı'r-rasûl,** thk. Mahmûd Sâlih Câbir, Medine 2015, s. 208).

[426] Makdisî, **el-Muhakkak,** s. 204-208; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 158, 159.

[427] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 159.

Hz. Peygamber'e has olan fiillerin kendisine farz veya haram olanların genelinin ümmet hakkındaki hükümleri, fiillerin dışındaki delillerle belirlenmiştir.[428] Bunun için Hz. Peygamber'e has olan fiillerde, ümmet hakkındaki hükümlerini gösterecek bir delil olmadıkça iktidanın caiz olmaması görüşü tercihe daha uygundur.

2.2.3.5. Vahyi Beklemeden Dolayı Mübhem Bıraktığı Fiiller

Hz. Peygamber'in vahyin gelişini beklemeden dolayı belirsiz bırakıp açıklamadığı fiilleridir. Buna örnek olarak Hz. Peygamber'in ihrama girerken, hac çeşidini yani haccın ifrâd,[429] temmettu'[430] veya kırân[431] haccı olacağını ta'yîn etmemesini gösterebiliriz.[432]

Hac çeşitlerinin fazilet bakımından Hanefîlere göre kırân, temettu', ifrâd;[433] Malikîlere göre ifrâd, kırân, temettu';[434] Şafiîlere göre ifrâd, temettu', kırân;[435] Hanbelîlere göre de temettu', ifrâd, kırân[436] şeklinde sıralanması gösteriyor ki, Hz.

---

[428] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 281.

[429] İfrâd haccı, *"umresiz olarak yapılan farz, vacip veya nâfile hacca denir. Sadece hac ibadeti yapıldığı için bu adı almıştır."* (Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslâm ilmihali,** KİTABEVİ**,** İstanbul 2015**,** s. 420; Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm ilmihali,** Erkam yayınları, İstanbul 2015, s. 703.)

[430] Temmettu' haccı, "*hac mikatında/aylarında önce umre için ihrama girip, umreyi tamamladıktan sonra aynı yılın hac aylarında hac için yeniden ihrama girerek yapılan hacca denir."* (Bkz. Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mavsılî (ö. 683/1284), **el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr,** Dâru'l-marife, Beyrut 2015, s. 1/205; Hamdi Döndüren, **Delilleriyle İslâm ilmihali,** Erkam yayınları, İstanbul 2015, s. 704.)

[431] Kırân haccı, *"aynı yılın hac mikatı/ayları içinde umra ve haccı tek ihramla birleştirerek yapılan haçtır."* (Bkz. Burhânüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî (ö. 593/1196), **el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî,** Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî Erkam, Beyrut ts., c. 1, s.1/186; Döndüren, **Delilleriyle İslâm ilmihali,** s. 705.)

[432] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 179; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 159; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 314.

[433] Merğînânî, **el-Hidâye,** c. 1, s. 1/186, 189; Mavsılî, **el-İhtiyâr,** s. 1/205, 207; Bilmen, **Büyük İslâm ilmihali,** s. 420.

[434] Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs Karâfî (ö. 684/1285), **ez-Zehîre,** Thk. Muhammed Haccî, Dâru'l-ğerbi'l-islâmî, Beyrut 1994, c. 3, s. 285; el-Habîb b. Tâhir, **el-Fıhu'l-Mâlikî ve edilletuhu,** Dâru ibn Hazm, Beyrut 1998, c. 2, 178, 180, 182.

[435] Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî eş-Şirâzî (ö. 476/1083), **el-Mühezzeb,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1995, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbinî (ö. 977/1570), **Muğni'l-muhtâc,** Dâru'l-marife, Beyrut 1997, c.1, s. 748; c. 1. s. 368

[436] Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme (ö. 620/1223), **el-Kâfî,** Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Hicre, Dâru hicre (Medine) 1997, c. 2, s. 332, 335; Ebû Tâlib Abdurrahman b. Ömer b. Ebi'l-Kâsim ed-Darîr (ö. 684/?), **el-Vâdıh fî şerhi muhtasari'l-Hırakî,** Thk Abdulmelik b. Abdillah**,** Dâru Hadar, Beyrut 2000**,** c. 2, s. 177.

Peygamber'in vahyi beklemeden dolayı mübhem/belirsiz bıraktığı fiillere, dört mezhep âlimleri -aşağıda zikredileceği üzere bazı Şafiîler dışında- iktida etmemiştir.

Bu tür fiillerde, Rasûlullah'a iktidâ edilip edilemeyeceği hususunda Şâfiî âlimler arasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Cüveynî'nin naklettiğine göre bazı Irak imâmları yukarıda zikri geçen örnek hususunda teessî yani Hz. Peygamber'e iktida olsun diye ihramı yani hac çeşidini belirsiz bırakmak, tayin etmekten daha faziletlidir demişler.[437] Bu örnek hakkında yapmış oldukları açıklamadan anlaşılıyor ki, bazı Şâfiîler bu fiillerde iktidanın olduğunu kabul etmişlerdir. Cüveynî bunun açık bir hata olduğunu açıkladıktan sonra şöyle demiştir: "*Çünkü Hz. Peygamberin mübhem bırakması kesinlikle vahyi beklemesinden dolayıdır öyleyse bu açıdan ona iktida etme imkânı ve ihtimali yoktur*."[438]

Şevkânî ise, Cüveynî'nin konu hakkındaki görüşünü vermekle yetinip, herhangi bir tercihte bulunmamıştır.

Hz. Peygamber'in bu davranışı, vahyi beklemeden dolayı bir takım hükümleri belirsiz bırakmanın (ibhâm) caiz olduğuna delalet eder. Çünkü böyle bir fiil geçersiz (fasid) olsaydı Hz. Peygamber onu yapmazdı.[439]

2.2.3.6. Birilerine Ceza Olsun Diye Yaptığı Fiiller

Hz. Peygamber, birtakım sebeplerden dolayı ilgili kişilere ceza olsun diye bazı davranışlar (fiiler) sergilemiştir. Mesela, bazı mülk sahiplerine ceza ('ukûbet) olsun diye, onların mülkünde herhangi bir tasarrufta bulunması gibi…[440]

Hanefîlerden Cassâs'a göre Hz. Peygamber'in, birinin hakkını başkasından almak ve –suçluya- ceza olsun diye yaptığı fiili, vücûb ifade eder. Zira bu tür fiileri ibâha ve

---

[437] İmâmu'l-haremeyn Ebû'l-Me'âlî Abdulmelîk b. Abdillah el-Cüveynî (ö. 478/185), **Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,** Thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, Dâru'l-minhâc, Cidde 2007, c. 4, s. 193; Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 179;

[438] Cüveynî, **Nihâyetü'l-matlab,** c. 4, s. 193; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 159,160.

[439] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 314.

[440] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 160.

nedb ifade etsinler diye yapmak câiz değildir. Cassâs bu görüşünü " يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً " "*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin.*" [441] âyeti ve "دماؤكم وأموالكم عليكم حرام" "*Sizin canlarınız ve mallarınız birbirinize haramdır* "[442] hadisine dayandırmıştır.[443]

Şâfiîlerden Zerkeşî'ye göre de ceza ('ukûbet) olan fiillerin işlenmesi şüphesiz Hz. Peygamber'e vaciptir.[444]

Mâlikîlerden Karrâfî'ye (ö. 684/1285) göre de Hz. Peygamber'in cezaları uygulaması (ikâmetu'l-hudûd) gibi devlet başkanı (imâmet) vasfıyla yaptığı fiiller, dönemin devlet başkanının izni olmadan birilerinin yapması caiz değildir. Çünkü Rasûlullâh (s.a.) onu devlet başkanı vasfıyla yapmıştır.[445]

Şevkânî de konuyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*Eğer Hz. Peygamber'in fiilinin sebebi tarafımızca belli ise sebebin meydana gelmesi durumunda biz de Hz. Peygamber'in fiilinin aynısını yapabiliriz. Şayet sebep belli değilse, bizim aynı fiili yapmamız caiz olmaz. Ama Hz. Peygamber bu tür fiilleri iki davalı arasında yapmışsa bu kazâ (yargı) olmuş olur. Bu durumda bizim (ümmet) de onun (s.a) hüküm verdiği gibi hüküm vermemiz gerekir.*"[446]

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere, hakkı korumak için ceza ('ukûbet) olan fiillerin işlenmesi Hz. Peygamber'e nasıl ki vacipse, yetkili olan kimselere de sebebinin bilinmesi takdirinde hak eden kimselere karşı o fiileri işlemek veya işletmek gerekir.

---

[441] **Kur'ân-ı Kerîm,** Nisâ 4/29.
[442] Buhârî, "Hacc", 132/1739, 1741, 1742.
[443] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 231
[444] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180.
[445] Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî (ö. 684/1285), **el-İhkâm fî temyîzi'l-fetâvâ 'ani'l-ahkâm ve tasarrufâti'l-kâdî ve'l-imâm,** thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiye, Beyrut 2009, s. 108.
[446] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 160.

2.2.3.7. Zikredilen Kayıtlardan Mücerred Olan Fiiller

Yukarıda zikri geçen altı kısmın dışında kalan fiiller bu kısımdan sayılmıştır. Bu nevi fiillerin hükmü, Hz. Peygamber'in fiili işleme amacına göre değişmektedir. Bu kısma giren fiiller Şevkânî'nin *İrşâdu'l-fuhûl'da* açıkladığı üzere beyan olan mücered fiiller, beyan olmayıp Hz. Peygamber hakkındaki hükümleri (sıfatları) bilinen mücerred fiiller ve Hz. Peygamber hakkında hükmü bilinmeyip kurbet (İbadet) kasdı taşımayan mücerred fiiller olarak üç kısma ayrılır.

2.2.3.7.1. Beyan Olan Mücerred Fiiller

Bu kısım Hz. Peygamber'in herhangi bir -dini- konuyu açıklamak (beyan) için işlediği fiilleridir. Bu nevi fiiller has ve a'mm olma, vücûb, nedb ve ibâha gibi hükümler ifade etme hususunda beyanı oldukları şeye (mübeyyen) tabidir ve usûl âlimleri arasında herhangi bir ihtilâf olmaksınız delil olarak kabul edilmiştir.[447] Örneğin Hz. Peygamberin : "صلوا كما رأيتموني أصلي" "*Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, siz de öylece kılın.",*[448] "خذوا عني مناسككم" "*Hac menasikini benden alınız*"[449] ve hırsızlıkla ilgili ayeti[450] açıklamak için hırsızlık yapanın elini bilekten kesmesi gibi fiiller bu kısımdandır.[451]

Hz. Peygamber'in mücmelin[452] beyanı için olan fiilinin hükmü ise vacip/farz veya mendûb olan mücmelin hükmüne tabidir. Bu da haccın, umrenin, farz namazların ve ay tutulmasından dolayı kılınan kusûf namazının beyanı için Hz. Peygamber'den sadır olan

---

[447] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 231; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 224; Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 160; Muhammed Abdürrahmân Î'd el-Mehlâvî, **Teshîlu'l-vusûl ilâ i'lmi'l-usûl,** Matbea'tu Mustafâ el-Bâbii, Mısır h. 1341, s. 164.

[448] Buhârî, "Ezân", 18/631.

[449] Müslim, "Hac", 51/1297, Ebû Dâvud, "Menâsik", 77/1970.

[450] **"**وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" "*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir."*(**Kur'ân-ı Kerîm,** Mâide 5/38).

[451] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 16; Mehlâvî, **Teshîlu'l-vusûl,** s. 164.

[452] Mücmel, beyanı hususunda mücmile (lafzı mübhem bırakan) müracaat etmeden sırf lafzın sigasını düşünerek kendisiyle ne kastedildiği anlaşılamayan lâfızlardır. Başka bir ifadeyle, sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadan kendisi ile kastedilen mananın anlaşılamadığı lâfızdır.(Serahsî, **Usûl,** c. 1, s. 126; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 387.)

fiillerdir.[453] Bu ifadelere göre hac ve namaz gibi farz olan ibadetlerin açıklamsı mahiyetinde olan fiillerin hükmü farz, ay tutulmasından dolayı kılınan kusûf namazı gibi mendûb olan ibadetlerin beyanı olan fiillerin de hükmü mendûb olmalarıdır.

2.2.3.7.2. Beyan Olmayıp Hz. Peygamber Hakkındaki Hükümleri (Sıfatları) Bilinen Mücerred Fiiller

Herhangi bir şerî‘ meseleyi ve mücmeli beyan etmek için olmayan ve Hz. Peygamber hakkındaki vacip, mendûb ve mübâh gibi şerî‘ hükmü (sıfat) bilinen fiillerin hükmü hakkında, usûl âlimleri farklı görüşler beyan etmiştir.

Hanefîlerden Cassâs'ın[454]tercihine göre Hz. Peygamber hakkında hükümleri belli olan fiiler, ümmeti için de aynı hükümleri ifade eder. Yani ona (s.a) vacip/farz olan fiil ümmete de vacip, ona (s.a) mendûb olan ümmete de mendûb ve ona (s.a) mübâh olan fiil aynı şekil ümmetine de mübâhtır.[455]

Şâfiîlerden Zerkeşî'ye göre de en sahih görüşe göre hükümleri belli olan fiiller, Hz. Peygamber hakkında hükümleri ne ise ümmeti hakkındaki hükümleri de odur.[456]

Âmidî'nin naklettiğine göre vacip olsun, mendûb olsun veya mübâh olsun bu fiillerde Hz. Peygamber'e iktida ve teessînin olduğu hususunda, fukahâ ve mütekellimûnun çoğunluğu ittifak etmiştir. Ona göre cumhura ait olan bu görüş, tercihe daha şayandır. Delilleri de nass ve icmadır. Nass olan delilleri " فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًاۜ" "*Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın*."[457] Âmidî'nin açıklamasına göre Hz. Peygamber'in fiilinde kendisine ittiba yoksa bu ayet anlamsızdır.

---

[453] Bâcî, **İhkâmu'l-fusûl,** s. 315; Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 160;
[454]Cassâs, **el-Fusûl fi'l-usûl,** c. 3, s. 226.
[455] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 215; Mehlâvî, **Teshîlu'l-vusûl,** s. 164.
[456] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180.
[457] **Kur'ân-ı Kerîm,** Ahzâb, 33/37.

Ona göre konuyla ilgili en kuvvetli delil budur. Nasstan diğer delilleri de " قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ" "*(Rasûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.*",[458] " لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ" "*Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*"[459]âyetleridir. İcma delilleri de sahabenin delil olarak Hz. Peygamber'in fiillerine müracat etmeleridir. Mesela: Rasûlullâh (s.a) ihramlıyken Hz. Meymûne ile evlenmesi, hacerül esvedi öpmesi gibi pek çok konuda ona (s.a) müracaat etmeri bunun örneklerindendir.[460]

Şevkanî de fiilin Hz. Peygamber'e has olduğuna delalet eden bir delil yoksa ümmettin de o fiili işleme hususunda Hz. Peygamber gibi olduğu görüşünü zikrettikten sonra bu görüşün hak olduğunu belirtmiştir.[461]

Râzî'ye göre mücerred fiillerde tavakkuf tercihe daha uygundur. O bu görüşünün gerekçesini ifade sadedinde şöyle der "*Hz. Peygamber'in günah işlemesine cevaz verirsek o fiilin kendisine (s.a) ve bize günah olmasına cevaz vermiş oluruz. O takdirde o fiili işlememiz caiz olmaz. Peygamber'in günah işlemesine cevaz vermezsek o durumda fiilin mübah, mendûb ve vacip olduğuna cevaz vermiş oluruz. Fiilin vacip olması halinde de onun Hz. Peygamber'e has olduğuna ve olmadığına cevaz vermiş oluruz. Bu kısımların ihtimalli olmalarıyla beraber birini kesinleştirmek mümteni olmuş olur."*[462]

Zikredilen delillerden de anlaşıldığı üzere kanaatimce cumhurun görüşü tercih edilmeye daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber bütün sözlü ve fiili tasarruflarında ümmet için örnektir ve dinî hükümlerin öğreticisidir. Bu özelliklerinden dolayı ümmetinin de onu fiillerinde örnek alması, kendisi için sabit olan hükümlerin-ona has/özel olmadıkları sürece- onlar için de sabit olması örnek olmasının doğal bir sonucudur.

---

[458] **Kur'ân-ı Kerîm,** Âl-i İmrân, 3/31
[459] **Kur'ân-ı Kerîm,** Ahzâb, 33/21.
[460] Âmidî, **İhkâm**, c. 2, s.159, 160.
[461] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 160.
[462] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 414, 415.

2.2.3.7.3. Beyan Olmayıp Hz. Peygamber Hakkındaki Hükümleri (Sıfatları) Bilinmeyen Mücerred Fiiller

Şevkânî beyan olmayıp Hz. Peygamber hakkındaki hükümleri (sıfatları) bilinmeyen mücerred fiilleri, kurbet (ibadet) kasdı taşıyan fiiller ve kurbet (ibadet) kasdı taşımayan fiiller olarak iki kısımda ele almıştır.[463]

Bu kısımları şöyle açıklaya biliriz:

2.2.3.7.3.1. Hz. Peygamber Hakkında Hükmü Bilinmeyip Kurbet (İbadet) Kasdı Taşıyan Fiiller

Şevkânî'nin aktardığına göre Hz. peygamber hakkında şerî' hükmü bilinmeyip kurbet kasdı taşıyan mücerred fiillerin hükmü konusunda ihtilaf eden usûl âlimleri, vücûb, nedb, ibâha ve vakf olmak üzere dört farklı hüküm beyan etmişlerdir.[464]

2.2.3.7.3.1.1. Vücûb/Farz

Hanefîlerin farz, cumhurun ise vücûb diye ifade ettiği bu görüş, İmâm Malik, Mâlikîlerin çoğunluğu,[465] İbnu Süreyc (306/918),[466]İbnu Ebî Hüreyre (ö. 345/956),[467]

---

[463] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s.161, 164.

[464] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 161, 163, 164.

[465] Bâcî, **İhkâmu'l-fusûl,** s. 315; Karâfî, **Şerhu Tenkîhu'l-fusûl**, s. 226; Şe'lân, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** s. 922

[466] Tam olarak adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Süreyc el-Bağdadî olan İbnu Süreyc hicri 249/863 yılında Bağdat'ta doğdu. Fars asılı olup dedesine nisbetle anılır. Ebü'l-Kâsım el-Enmâti'den fıkıh ilmini öğrendi. Şiraz'da kadılık vazifesin üstlendi. Şâfiî fakihi olan İbnu Süreyc 57 yaşında hicri 306/918 yılında Bağdat'ta vefat etti. (Sübkî, **Tabâkat,** c. 3, s. 21, 26, 31; Şirâzî, **Tabakâtü'l-fukahâ'**, s. 108, 109; Şükrü Özen, "İbn Süreyc", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul ?, c. 20, s. 363.)

[467] Tam olarak adı, Ebû Alî Hasen b. el-Hüseyn b. Ebî Hüreyre el-Bağdâdî olan İbn Ebû Hüreyre Şâfiî fakihidir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan ibn Ebû Hüreyre, Ebû İshak el-Mervezî ve İbn Süreyc gibi âlimlerden ders aldı. Hocası el-Mervezî'yle Mısır'a yaptığı seyahati dışında Bağdat'ta yaşadı ve orada Şâfiî fıkhı okuttu ve kadılık yaptı. Yetiştirdiği talebeleri arasında Dârekutnî, el-Müstedrek sahibi Hâkim en-Nîsâbûrî ve Ebû Ali et-Taberî gibi meşhûr âlimler bulunmaktadır. Şerhu Muhtasari'l-Müzenî ve el-Mesâil gibi eserler yazan İbn Ebû Hüreyre, 345/956 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. (Sübkî, **Tabâkat,** c. 3, s. 256-263; Şirâzî, **Tabakâtü'l-fukahâ'**, s. 112; Saffet Köse, "İbn Ebû Hüreyre", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2013, c. 19, s. 434, 435).

İbnu Şüreyh (ö. 476/1084),[468] Ebû Sa'îd İstahrî (ö. 328/940)[469]ve İbnu Hayrân (ö. 310/923)[470] gibi bazı Şâfiîler,[471] Ahmed b. Hanbel ve bazı Hanbelîlere aittir.[472]

Bu görüşleri Kitap, İcmâ ve akli delile dayanmaktadır.[473] Kitaptan delilleri: " وَمَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْاۚ" "*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının",*[474] " قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْۗ" *"(Rasûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın",*[475] "فَلْيَحْذَرِ الَّذِيْنَ يُخَالِفُوْنَ عَنْ اَمْرِهٖٓ اَنْ تُصِيْبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيْبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ" *"Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar",*[476] " لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيْراًۚ" *"Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir"*[477] ve " يَا اَيُّهَا

[468] Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbîlî'dir. 392'de (1002) İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. Endülüs'ün büyük kurralarından biri olup, Mekkî b. Ebî Tâlib'den icâzet almıştır. Başta kıraat olmak üzere sarf, nahiv, hadis ve fıkıh alanlarında saygın bir yere sahip olan ve rivayetlerinde sika kabul edilen İbn Şüreyh, 4 Şevval 476'da (14 Şubat 1084) İşbîliye'de vefat etti. *el-Kâfî* ve *et-Tezkîre* gibi eserlerinde müellifidir. (Ebû Abdillâh Muhammed bi Ahmed b. Osman ez-Zehebî (ö. 748/1248), **Me'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr 'alâ tabekâti ve'l-a'sâr,** thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995, c. 2, s. 824, 825; Ahmet Madazlı, "İbn Şüreyh", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 20, s. 383).

[469] Bağdat'ta dönemin Şafiî mezhebinin büyük âlimlerinden olup, ismi Hasan b. Ahmed el-İsterhî'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd olup, "İstahrî" nisbetiyle meşhurdur. İstahra, İran şehirlerinden birinin adıdır. Hicri 244 (m. 858) senesinde doğdu. Birçok âlimden ilim aldı. Kum şehrinde kadılık yaptı. Elde ettiği yüksek ilimlerle, kıymetli eserler yazdı. 328 (m. 940) senesi Cemâzil-âhır ayında, Cum'a günü Bağdat'ta vefât etti. (Bkz. **Tarîhu Bağdât,** c. 7, s. 268.)

[470] Şafiî mezhebi âlimlerinden, İsmi Hüseyn bin Sâlih b. Hayrân'dır. Künyesi, Ebû Ali'dir. 310 (m. 923) senesi Zilhicce ayının 17'sinde vefât etmiştir. (Bkz. Ebû 'Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî İbn Salâh(ö. 643/), **Tabakâtu'l-fukahâi'ş-Şafiiyye,** thk. Muhyiddîn Ali Necîb, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut 1996, c. 1, s. 459, 460.)

[471] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 489; Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 181; Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 414; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 161.

[472] Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fettûhî İbnü'n-Neccâr (ö. 972/?), **Şerhu Kevkebü'l-munîr**, Thk Muhammed ez-Zuhaylî, Nezîh Hammâd, Mektebetü'l-a'bîkân, Riyad 1993, c. 2, s. 189.

[473] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 489, 490; Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 415, Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 161.

[474] **Kur'ân-ı Kerîm,** Haşr, 59/7.

[475] **Kur'ân-ı Kerîm,** Âl-i İmrân, 3/31.

[476] **Kur'ân-ı Kerîm,** Nûr, 24/63.

[477] **Kur'ân-ı Kerîm,** Ahzâb, 33/21.

الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِي الْاَمْرِ مِنْكُمْ"*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ülülemre de itaat edin"*[478] ayeti kerimelerdir.[479]

İcmâ'dan delilleri de sahâbenin Hz. Peygamber'in fiillerine uymalarıdır. Ashâbı kirâm çoğu meselede Hz. Peygamber'in fiilleriyle ilgili kendilerine rivayette bulunan kişinin rivayetine müracaat ediyorlardı. O meselelerden biri de şuydu: Gusül ile ilgili olarak sünnet mahallerinin iltikâsıyla gusül gerekip gerekmediği hususuydu. Hz. Ayşe validemiz konuyla ilgili olarak "*Ben ve Rasûlullah bundan dolayı yıkandık*" deyince sahabeler ona müracaat edip konu üzerinde icmâ' ettiler.[480]

Aklî delilleri ise şudur: ihtiyât, meseleyi ilgili olan en üst mertebeye hamletmeyi gerektirmektedir. Bu meselede de en üst mertebe vücûb/farz olduğu için fiilin ona hamledilmesi gerekir.[481]

Zikredilen delillere şu itirazlar yapılmıştır: Birinci ayet[482] fiilleri kapsamamaktadır. Çünkü ayetin devamı olan "*size ne yasakladıysa ondan da sakının"* ifadesi "*Peygamber size ne verdiyse"* ayetinin anlamının "size ne emretiyse" şeklinde anlaşılmasının daha doğru olduğuna delalet etmektedir. Bir de ayette geçen "*ne verdiyse"*den anlaşılan vermeden kasıt sözlü olandır. Öyleyse bu ayet savundukları görüşe delil olmamaktadır.[483]

İkinci ayete[484] de şu şekilde cevap verilmiştir: ayette geçen mütabeattan (uymadan) kasıt Hz. Peygamber'in yaptığı şeyi yaptığı gibi yapmaktır. Ve bu da onun her yaptığının vucûb ifade ettiğini gerektirmez.[485]

---

[478] **Kur'ân-ı Kerîm,** Nisâ, 4/59.
[479] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 489, 490; Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 415; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 161.
[480] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 415, 416; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 161, 162.
[481] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 416; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.
[482] **Kur'ân-ı Kerîm,** Haşr, 59/7.
[483] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 489, 490; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.
[484] **Kur'ân-ı Kerîm,** Âl-i İmrân, 3/31.
[485] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.

Üçüncü ayette "فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ اَمْرِهِ اَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ اَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ" *"Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar* "[486] buyrulmuş ve buna da şöyle cevap verilmiş, usûl kurallarına göre emrin kavlî (sözlü) olan şeylerde hakikat olduğu icmâ' ile sabit olduğundan, emrin fiil için kullanılmasını kabuletmiyoruz. Ve üstelik "*emrihi"* nde bulunan "hû" zamirinin Arapça gramer kurallarına göre Allah lafzına dönmesi (râci olması) de caizdir. Zira zikredilme bakımından –zamire- en yakın olan odur.[487]

Dördüncü delil olan " لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيراً" *"Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir"*[488] ayetine de şöyle itiraz edilmiş: örnek almak örnek alınan kişinin yaptığının şekil ve sıfat bakımından aynısını yapmaktır. Mesela, Hz. Peygamber tatavvu (nafile) olsun diye bir şey yapmışsa biz kalkıp onu vucûb olarak yapsak ona uymuş sayılmayız. O halde Peygamber (s.a.v) yaptığının vacip olduğunu ifade eden bir delil olmadıkça onun yaptığının bize vacip olduğuna inanarak yapmamız örnek almaya aykırı olmuş olur.[489]

Kitaptan/Kur'ân'dan nakledilen beşinci delile de şöyle cevap verilmiştir. Ayette itaatten bahsedilmekte itaat, emredileni ya da murad edileni yapmaktır. Bu da Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûbluğuna delalet etmez.[490]

Sahabenin icma etttiği idiasına ise şu şekilde cevap verilmiştir: onlar kendilerine ulaşan fiillerin vücûbluğuna değil vâcib olsun mendûp olsun, onlara iktida etmeye icmâ' etmişlerdir. Gusülle ilgili vücubluk ise cenabetten dolayı guslün vacip olduğuna delalet eden delillerden anlaşılmıştır.[491]

---

[486] **Kur'ân-ı Kerîm,** Nûr, 24/63.
[487] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 416, 417; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.
[488] **Kur'ân-ı Kerîm,** Ahzâb, 33/21.
[489] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.
[490] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 417; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.
[491] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162.

Aklî delile ise şöyle cevap verilmiştir. İhtiyâta, tehlike ve riskin kesinlikle bulunmadığı durumlarda gidilir. Bu tür fiillerde ise durum söylendiği gibi değildir. Çünkü bu fiillerin ümmete haram olma ihtimali vardır. O halde bu fiillerin hükmü konusunda vucûba gitmek ihtiyât değildir.[492]

2.2.3.7.3.1.2. Nedb

Peygamber hakkında hükmü bilinmeyip kurbet kastı taşıyan fiillerin hükmünün nedb olduğu pek çok fıkıh usulü âlimi tarafından belirtilmiştir. İmâmı Şâfiî'ye nisbet edilen bu görüşü Cüveynî *Bürhân*'ında,[493] Razî *Mahsûl*'inde[494] nakletmektedir. Zerkeşî de *el-Bahr*[495] isimli kitabında Kaffâl (ö. 365/976)[496] ve Ebû Hamıd el-Mervezî'nin (ö. 362/973)[497] de bu görüşte olduğunu zikretmektedir. Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib de bu görüştedir.[498]

Bu görüşte olan âlimler de savundukları görüşü Kitap, İcmâ' ve akli delile dayandırmaktadırlar.[499] Kitap'tan delilleri " لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيراً" *"Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir"*[500] ayeti kerimesidir. Onlara göre örnek almak/izlemek (teessî) menduptur. Eğer vâcip olsaydı ayeti kerimede

---

[492] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 419; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 162, 163.
[493] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 489.
[494] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 414.
[495] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 192.
[496] *"Tam olarak adı Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. İsmâil el-Kaffâl eş-Şâşî'dir. 291/904 yılında Şâş'ta (Türkistan) doğdu. Kaffâl lakabı kilitçilik mesleğinden kaynaklanmaktadır. El-Kaffâl el-Kebîr veya Kaffâl eş-Şâşî diye anılmaktadır. Genel olarak tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh usulü eserlerinde Kaffâl şeklinde geçer. Fıkıh kitaplarında da daha çok el-Kaffâl eş-Şâşî olarak zikredilir. Şâfiî fakihi olan Kaffâl 365/976 yılında Şâş'ta vefat etti."* (Cengiz Kallek , "Kaffâl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 146, 147.)
[497] *"Tam olarak adı Ebû hâmid Ahmed b. Bişr b. Âmir el-Âmirî el-Merverrûzî'dir. Horasan bölgesinde Murgâb nehrinin yukarı kesimindeki Merverrûz şehrinde doğdu. Nisbesi Merverrûzî, Merrûzî ve bazı kaynaklarda da Mervezî şeklinde anılır. Merverrûzî, mezhep imamının usul ve kaidelerine bağlı kalarak ictihad yapan fıkıh âlimlerinden (ashâbü'l-vücûh) kabul edilir. Basra'da kadılık görevini yaptı. Şâfiî müçtehidi kabul edilen Merverrûzî 362/973 yılında Basra'da vefat etti."* (Ahmet Özel, "Merverrûzî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2004, c. 29, s. 233.)
[498] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 405.
[499] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 419; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 163.
[500] **Kur'ân'ı Kerim,** Ahzâb, 33/21.

"lekum" yerine a'leykum denilirdi. Buradan anlaşıldığına göre teessî vâcip değildir. Ayette geçen *"üsvetün"* lafzı fiil yönünün tercîhe daha şayan olduğuna delalet ettiğinden bu fiilerin hükmü nedb olup ibâha değildir.[501]

Her dönemde Hz. Peygamber'e iktidâ edileceğine dair mutabakat sağlanması bu fiillerin nedb ifade ettiği hususunda icmâ'ın oluştuğuna delalet etmektedir. Zira nedb, olabilirlik/imkân(rüchân) yönünün ifade ettiği en alt derecedir.[502]

Aklî delili ise bu görüşte olan âlimler şöyle izah etmişlerdir: fiil ya yokluğa (ademe) racih olur ya eşit olur ya da onun altında olur. İkinci ve üçüncü kısım, fiilin abes olmasını gerektirdiğinden batıldır. Geriye vâcip ve mendûb olma ihtimali olan fiilin ademe racih olması kalıyor bu durumda da kesin olan nedbtir.[503]

Bu görüş sahiplerine şöyle cevap vermek mümkündür. Örnek almak, fiili fiil sahibinin yaptığı gibi yapmaktır. O halde eğer fiil sahibi onu vâcip veya mübâh olsun diye yapmışsa biz kalkıp onu mendûp olarak işlesek teessî meydana gelmemiş olur.[504] Zikrettikleri icmâ' deliline de şöyle bir itiraz getirilmiştir: fille beraber başka karinelerin de bulunma ihtimali olduğundan, mücerred fiille istidlal ettikleri kabul edilemez.[505]

Aklî delile verilen cevap ise şudur: abes herhangi bir amaçtan yoksun olan şeydir. Mübah olan şeyde bir menfaat hâsıl olduğunda o abeslikten çıkacağı için mübâhın abes olması kabul edilemez. Ayrıca Hz. Peygamber'i örnek almada ve fiillerine ittibâ etmedeki gaye açık olduğundan, onu örnek almak ve fiillerine uymak abesin kısımlarından sayılmaz.[506]

---

[501] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 163.
[502] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 163.
[503] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 163.
[504] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 163.
[505] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 163.
[506] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 163, 164.

Şevkanî'ye göre de kurbet kavramının anlamı, fiilleri ibâha üstü bir hükme çıkardığından ve onun üstünde de nedb olduğundan o da tercihini nedibten yana yapmaktadır.[507]

2.2.3.7.3.1.3. İbâha

Hz. Peygamber hakkında şerî' hükmü bilinmeyip kurbet kasdı taşıyan fiillerin hükmü hakkındaki üçüncü görüş ise bu fiillerin ibâha ifade ediyor olmasıdır.

Hanefî usûlcülerden Cassâs ibadet ayrımı yapmadan, "*Hz. Peygamber'in hangi vecih (vâcip, mendûp veya mübâh) üzere yaptığını bilmediğimiz filleri ibâhe veçhi üzeredir. Çünkü filillerinin en alt dereceleri ibâhadır*."[508] Sözü gösteriyor ki, Cassâs'a göre bu nevi fiiler ibâha ifade ederler.

Razî[509] ve Âmidî[510] gibi bazı âlimler de bu görüşün İmam Malik'e ait olduğunu aktarmaktadırlar.[511]

Bu görüşün delili şudur: Hz. Peygamber'in ı'smet vasfından dolayı fiillerinin günah olacak şekilde kendisinden sadır olması câiz değildir. Öyleyse fiilin mübâh, mendûb veya vacip olması gerekir. Bu üç kısım da, fiilden günahı kaldırma hususunda müşterektir. Fiilin rüchanına dair bir delil de bulunmadığından onun günah olmadığı sabit olmuş olur. Günah olmadığına göre bu fiilde kesin olan onun mübâh olmasıdır.[512]

Bu görüşe şöyle itiraz edilmiştir: bu mevzûda tartışma mahalli, bu fiillerde kurbet kasdının bulunmasıdır. Bu da hükmün sırf ibaha olmasına münafidir. Zira hükmün ibâha

---

[507] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 164.
[508] Cassâs, **el-Fusûl fi'l-usûl,** c. 3, s. 226.
[509] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420.
[510] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 149.
[511] Bu fiiller hakkında, İmâm Malik'e iki görüş nisbet edilmektedir. Biri daha önce bahsi geçen vücûbluk ifade etme görüşü diğeri de burada zikredilen ibâha ifade etme görüşüdür. Son dönem Mâlikî âlimlerden Abdürrahmân b. Abdillâh eş-Şe'lân, ikinci görüşün yani bu fiillerin ibâhaya delalet etmeleri Mâlikî olmayan âlimler tarafından İmâm Malik'e nisbet edildiği değerlendirmesinde bulunur ve bir takım tercih sebepleri de zikrederek birinci görüşün İmâm Malik'e ait olduğunu tercih eder. (Bkz. Şe'lân, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** s. 921.)
[512] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420, 421; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 164.

olması durumunda kurbetin zuhuru anlamsız olmuş olur.[513] O halde bu nevi fiiller ibâha ifade etmezler.

2.2.3.7.3.1.4. Tavakkuf

Bu tür fiilerin hükmüyle ilgili dördüncü görüş te haklarında tevakkuf edip herhangi bir hüküm beyan etmemektir. Bu görüş Mâlikilerden Kâdı Ebubekr el-Bâkıllânî (ö. 403/1013),[514] Şâfiîlerden de Dekkâk,[515] Kâdî Ebü't-Tayyib el-Taberî (ö. 450/1058)[516] ve Râzî[517] gibi âlimlere aittir.

Bu görüşü tercih eden Râzî, gerekçe olarak şu aklî delili zikreder: " *Hz. Peygamber'in günah (zenb) işlemesine cevâz versek, fiilin hem ona (s.a) ve hem bize (ümmet) günah olduğuna cevâz vermiş oluruz. O zaman o fiili yapmak bize câiz değildir. Hz. Peygamber'in günah işlemesine cevâz vermesek fiilin mübâh, mendûb veya vacip olduğuna cevâz vermiş oluruz. Vacip olması takdirinde fiilin Peygamber'e has olmasına ya da olmamasına cevâz vermiş oluruz. Bu kısımların ihtimalli olmalarıyla beraber birini kesinleştirmek mümteni olur*."[518] Onun için tavakkuf etmek gerekli olmaktadır.

Görüşleri teker teker ele alan Şevkanî, kurbet anlamı bulunan fiilde tavakkuf etmenin anlamsız olduğunu, çünkü kurbet anlamı onu ibâha üstü bir hükme çıkardığını ve

---

[513] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 164.
[514] Bâcî, **İhkâmu'l-fusûl,** s. 316; Karâfî, **Şerhu Tenkîhi'l-fusûl,** s. 226.
[515] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 164.
[516] Tam olarak adı Ebü't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî'dir. 348 (959) yılında Taberistan'a bağlı Âmül'de doğdu. Bağdat'ta Bâbüttâk kadılığı yaptı. Daha sonra boşalan Kerh kadılığı kendisine verildi, ölünceye kadar bu görevi sürdürdü. Ashâbü'l-vücûhtan olan Taberî, fıkıh yanında usul, cedel ve hilâf konularında da iyi bir donanıma sahipti. Şâfiî fakihi olan Taberî, 450 (1058) yılında Kerh'te vefat etti. (Bkz. Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer İbn Kâdî Şühbe (ö. 851/1448), **Tabakâtü'ş-Şâfiiyye,** Thk. Hâfız Abdülalîm Hân, Âlemu'l-kutub, Beyrut1987, c. 1, s. 226-228; Sübkî, **Tabakât,** c. 5, s.12-16; Bilal Aybakan, "Taberî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 39, s. 313, 314.)
[517] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 180; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 164.
[518] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 414, 415.

onun üstünde de nedb olduğunu belirterek yukarda zikredildiği gibi tercihini nedibten yana yapmıştır.[519]

2.2.3.7.3.2. Hz. Peygamber Hakkında Hükmü Bilinmeyip Kurbet (İbadet) Kasdı Taşımayan Fiiller

Hz. Peygamber hakkında şerî‘ hükmü bilinmeyip, kurbet kasdı taşımayan mücerred fiillerin hükümleri de ulemâ arasında tartışılmış ve ihtilaf konusu olmuştur. Bu tür fiillere uymanın hükmü hususunda vacip, mendûb, mübâh ve vakf etme olmak üzere dört farklı hüküm beyan etmişlerdir.

2.2.3.7.3.2.1. Vâcib/Farz

Hz. Peygamber hakkında şerî‘ hükmü bilinmeyip, kurbet kasdı taşımayan mücerred fiillerin hükümlerinin vâcib olduğu görüşü, Şâfiîlerden İbn Hayrân, İbn Ebî Hüreyre, Taberî ve son devir Şafiî ulemâsının çoğunluğuna[520] ve bazı Hanbelîlere[521] aittir.

Hz. Peygamber hakkında şerî‘ hükmü bilinmeyip kurbet kasdı taşımayan mücerred fiillerin örneklerinden biri, Hz. Peygamber’in iki hutbe arasında oturmasıdır.[522] Şâfiî mezhebine göre iki hutbe arasında oturma, Hz. Peygamber’in fiilinden hareketle hutbenin şartlarından kabul edilmiştir.[523]

Bu görüşte olan âlimlerin delilleri, Hz. peygamber hakkında şerî‘ hükmü bilinmeyip kurbet kasdı taşıyan fiillerin hükmünün vâcib olduğu görüşünü savunan ulemanın Kitap, İcmâ‘ ve aklî delillerden zikrettikleri delillerdir.[524] Şevkanîye göre, o

[519] Şevkânî, **İrşâdu’l-fuhûl,** s. 164.
[520] Zerkeşî, **el-Bahrü’l-muhît,** c. 4, s. 182; Şevkânî, **İrşâdu’l-fuhûl,** s. 164.
[521] Ebü’l-Berekât Abdüsselâm b. Abdillâh, Ebü’l-Mehâsin Abdülhalîm b. Abdisselâm, Tekıyüddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm, **Müsvedde fî usûlü fıkıh,** Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Matbeatü’l-medenî, Kahire ts, s. 187; Fettûhî, **Şerhu Kevkebi’l-munîr**, c. 2, s. 189.
[522] Müslim, “Cumua‘”, 10/761, 762; Zerkeşî, **el-Bahrü’l-muhît,** c. 4, s. 182.
[523] Şirbinî, **Muğni’l-muhtâc,** c. 1; s. 429.
[524] Şevkânî, **İrşâdu’l-fuhûl**, s. 165.

delillere yapılan itirazların burada yapılması daha da açıktır, çünkü bu kısımda kurbet kasdı açık değildir.[525]

2.2.3.7.3.2.2. Mendûb

Bazı Mâlikîler,[526] Şâfiîlerden de Kaffâl (ö. 365/976)[527] kendisinde kurbet (ibadet) kasdı bulunmayan fiilleri işlemenin ümmet için mendûb olduğunu savunmuştur.

Bu görüşün hak olduğunu ifade eden Şevkânî, gerekçe olarak ta şöyle bir açıklamada bulunur: "*Hz. Peygamberin fiilleri kendilerinde kurbet kasdı açık değilse de kurbet için olmaları gerekir. Kurbetin kendisiyle gerçekleştiği şeyin en alt derecesi mendûbluk olduğuna göre ve bu fiillerin hükmünün nedbin ötesinde bir hüküm olduğunu gerektiren bir delil de olmadığından mendûbluğu kabul etmek gerekir*."[528]

Şevkânî'ye göre, bu kısım fiillerin hükmünün mübah olması da câiz değildir. Çünkü yapma ve yapmamanın kendisinde eşit olduğu mübâhlık, bu fiillerde Hz. Peygamber tarafından işlenmeden önce zaten mevcuttu. O halde onlara mübâhlık hükmü verme Peygamber'den sadır olan fiili ihmal etme olmuş olur. Nasıl ki mücerred fiili vucûba hamletme ifrât/aşırıya gitme ise bu da yani fiile mübâhlık hükmü verip ihmal etme de tefrittir/gerekeni yapmamaktır. Öyle ise hak olan bu fiilleri sınırlayıcılık ve aşırılık olmayacak şekilde vasat bir hüküm olan mendûbluğa hamletmektir.[529]

---

[525] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 165.
[526] Bâcî, **İhkâmu'l-fusûl,** s. 315; Karâfî, **Şerhu Tenkîhi'l-fusûl,** s. 226.
[527] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 183; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 165.
[528] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 165.
[529] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 165.

2.2.3.7.3.2.3. Mübâh

Bu nevi fiiller, özellikle Cassâs,[530] Kerhî, Serahsî,[531] Debbusî[532] gibi âlimler olmak üzere Hanefîlerin çoğunluğu,[533] Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib,[534] Şâfiîlerden Âmidî[535] ve Hanbelîlerin çoğunluğuna göre göre[536] mübâhtır.

Cassâs gerekçe olarak şunu zikreder; "…*Çünkü ibâhe Hz. Peygamber'in fiillerinin ifade ettiği en alt derecedir. Bu tür fiil bizim için ne mendûbtur ne de vacip zira mendûb ve vâcipte varlığını bilmediğimiz bir ek (ziyade) hüküm vardır. Ayrıca eğer bu fiil mendûb veya vacip olsaydı ihtiyacımız olduğu için Peygamber (s.a.) onu beyan ederdi. Açıklamadığına göre o fiili mübah olarak işlememize cevâz verdiğini bilmiş oluyoruz."*[537]

Bu kısım fiillerin mendûb olduğunun savunulduğu ikinci görüşte mübâhlığa itirazlar yapıldığından o itirazları burada zikretmeye ihtiyaç duymuyoruz.

2.2.3.7.3.2.4. Tavakkuf

Hz. Peygamber hakkında şerî' hükmü bilinmeyip kurbet kasdı taşımayan mücerred fiillerin hakkımızdaki hükümleri konusunda, özellikle Dekkâk, Kâdı Ebü't-Tayyib el-Taberî, Gazâlî[538] ve Râzî[539] olmak üzere Şafiîlerin cumhuru tavakkuf etmiştir.[540]

Bu görüşü savunan âlimler, bu fiillerin Hz. Peygamber'e has olma ve olmama ihtimali, has olma durumunda da vacip/farz, mendûb ve mübâh olma gibi pek çok ihtimali olduğu ve fiilin de bunlardan birine delalet etmesi için sigasının olmadığını gerekçe göstererek bu ihtimallerden birini tayin edecek delil bulununcaya kadar tavakkuf etmenin

---

[530]Cassâs, **el-Fusûl fi'l-usûl,** c. 3, s. 226.
[531] Serahsî, **Usûl,** c. 2, 87.
[532] Debbûsî, **Tekvîmu'l-edille,** s. 247.
[533] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 225.
[534] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 405.
[535] Âmidî, **İhkâm**, c. 2, s. 158.
[536] Ebü'l-Berekât Abdüsselâm, **Müsvedde,** s. 187; Fettûhî, **Şerhu Kevkebi'l-munîr**, c. 2, s. 189.
[537] Cassâs, **el-Fusûl fi'l-usûl,** c. 3, s. 226.
[538] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 184; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 164.
[539] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 420; Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 184.
[540] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 192.

gerekli olduğunu savunmuşlardır.[541] Çünkü usûlcülere göre emir sigası olsa vücuba/farza, nedbe ve ibâhaya,[542] nehiy sigası olsa haramlığa ve mekruhluğa delâlet eder.[543] Bunun için, bu tür sigalardan uzak mücerret filler hakkında hüküm vermek yerine tavakkuf etmek daha uygun görülmektedir. Örneğin bu görüşte olan Gazâlî'ye göre, "Hz. Peygamber'in fiillerinin vücûbiyetine/farz oluşuna delâlet edecek bir karine varsa vücûb içindir. Karine yoksa ve yapılan fiil yemek-içmek, oturmak-kalkmak, yaslanmak ve uyumak gibi gündelik hayata dairse (el-af'âlu'l-mu'tâde ise) kesin olarak buna hüküm taalluk etmez. Bazı muhaddislerin, Hz. Peygamber'e bütün fiillerinde benzemeyi sünnet saymaları ise yanlış olduğunu belirtmiştir."[544] Ayrıca Gazâlî, Hz. Peygamber hakkında sabit olan bir şeyin ona has olması asıl olduğunu, Ancak Rasûlullâh (s.a.), fiilinin herkesi ilgilendirdiğini söylerse o zaman umum ifade edeceğini zikretmiştir.[545] Dolayısıyla Gazâlî'ye göre fiili hadisler, mutlak olarak delil değillerdir. Yani fiili bir hadisden, hüküm çıkartılabilmek için söz konusu fiilin delil olduğuna dair kavli bir hadisin işaret etmesi gereklidir.[546]

Şevkânî, zikredilen görüşleri irdeleyerek şu kanaati paylaşmıştır. Bu fiilerin -ikinci görüşte mübâhlığa yapılan itirazdan dolayı- mübâh olma ihtimalinin olmadığını ve has olduğuna delalet edecek delil bulunmadığı sürece fiilin teşrîe' hamledildiğinden Hz. Peygamber'e has olma ihtimalinin de olmadığını gerekçe göstererek tavakkuf için herhangi bir gerekçenin olmadığını ve Gazzâlî ve Râzî'nin bu görüşü tercih etmelerinin hayret verici olduğunu zikretmiştir.[547]

---

[541] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 154; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 166.
[542] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 2, s. 87; Şa'bân, **Usûl**, s. 310, 311; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 293.
[543] Şa'bân, **Usûl**, s. 331, 332; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 302.
[544] Gazzâlî, **Menhûl,** s. 225, 226.
[545] Gazzâlî, **Mustasfâ**, s. 2/175.
[546] Bkz. Halil Kaya, "Gazzâlî'de Haber ve Hadis Kavramları", **Hadis tetkikleri dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 2, Yıl: 2016, s. 38,39.
[547] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 166.

2.2.4. Fiilleri İspat Etme Yolları

Hz. Peygamber'in yapmış olduğu fiilleri şu yollarla bilineceği tespit edilmiştir.

1. Hz. Peygamber'in fiilleri genelde haberlerle (ahbâr) bilinir. Bilindiği üzere haberler de Hanefîlere göre mütevâtir, meşhur ve âhâd, çoğunluk âlimlere göre de tevâtür ve âhâd olmak üzere iki tarikle nakledilmektedir. Bunun için Hz. Peygamber'in fiilleri de -sözleri gibi- bu tariklerden biriyle bize nakledilmesiyle bilinir. [548]

2. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in fiillerini bize nakletmesi.[549] Bununla ilgili Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Mesela: " عَفَا اللّٰهُ عَنْكَۚ لِمَ اَذِنْتَ لَهُمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ" "*Allah seni affetti. Fakat doğru söyleyenler sana iyice belli olup, sen yalancıları bilinceye kadar onlara niçin izin verdin?"*[550] ve "يٰٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَٓا اَحَلَّ اللّٰهُ لَكَۚ" "*Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?"*[551] âyetlerinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in, izin vermesi ve helal olanı kendisine haram kılma fiilleri bildirilmiştir.

3. Hz. Peygamber'in kendi fiilini haber vermesi. Örneğin İsrâ gecesinde kendisinden sadır olan fiilleri haber vermesi gibi.[552]

Zerkeşî, icma ile bir fiilin en faziletli fiil olarak kabul edilmesi ve varlığı sabit olmayan terklerle de Hz. Peygamber'in fiillerinin bilineceğini zikretmiştir.[553] Fakat birincisi sadece Hz. Peygamber'in amelde en faziletli olanı yaptığını gösterdiğini, ikincisinin de bütün terklerde böyle bir özelliğin olmadığı bilakis bazılarında bulunduğu

---

[548] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 190; Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasan el-İsnevî (ö. 772/1370), **Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-usûl,** A'lemu'l-kutub, ts. c. 3, s. 5; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 477.
[549] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 477.
[550] **Kur'ân-ı Kerîm,** Tevbe 9/43.
[551] **Kur'ân-ı Kerîm,** Tahrîm 66/1.
[552] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 477.
[553] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 190, 191.

gerekçesinden hareketle reddilmiştir.[554] Şevkânî ise Hz. Peygamber'in fiillerinin bilinme yollarına değinmemiştir.

2.2.5. Hz. Peygamber'in Fiillerinden Çıkarılabilecek Hükümler

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki fiil, emir ve nehiy gibi herhangi bir sigası olmadığı için kendisinden murad olan hükme delâleti ancak başka (haricî) bir karine ile anlaşılabilir.[555]

İmâm Şevkânî, Hz. Peygamber'in fiillerinden çıkarılabilecek hükümlere bazı kısımlarda değinmiş fakat ayrıntılı bir açıklama yapmamıştır. Bunun için bu konuyu, ayrıntılı ve sistemli bir şekilde işlemeyi uygun görüyoruz. İslâm dinindeki hükümler[556] usûl âlimleri tarafından teklifi hükümler[557] ve vaz'î hükümler[558] olarak iki kısımda ele alınmıştır. Biz de onların ele aldığı gibi hükümleri teklîfî ve vaz'î olarak işleyeceğiz.

2.2.5.1. Fiilî Sünnet'in Teklîfî Hükümlere Delâleti

Teklîfî hükümler, cumhura göre vâcib (farz), mendûb, haram, mekruh ve mübâh olmak üzere beştir. Hanefîlere göre de farz, vâcib, mendûb, haram, tahrimen mekruh, tenzihen mekruh ve mübah olarak yedi kısımdır. Fiili Sünnet'in teklîfî hükümlere delâletini işlerken cumhurun tasnifini esas alacağız. Onlar da şunlardır:

---

[554] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 478.

[555] Arûsî, **Ef'âlü'r-Rasûl,** s.75

[556] Şer'î hüküm usûl âlimlerine (cumhura) göre, Şâri'in (hüküm koyucu) mükelleflerin fiillerine taleb, tahyîr veya vazı olarak teelluk eden hitabıdır. Fukâhaya göre de, vücûb, hürmet ve ibâha gibi Şârii'n hitabının fiilde gerektirdiği eser (hukukî sonuç)'dir. (Bkz. Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 116).

[557] Teklîfî hüküm, şâriin (hüküm koyucu), mükellef (yükümlü) ten bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi yahut onu yapıp yapmamada serbest bırakmasıdır. (Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 117; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 227-230).

[558] Usûlcülara göre vaz'î hüküm, Şâri'in (hüküm koyucu), bir şeyi başka bir şey için sebeb, şart veya mâni' kılmasıdır. (Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 118; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 228).

2.2.5.1.1. Vücûb

Vâcib (farz) ise Şâri‘ Teâlâ’nın yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir tarzda istediği fiillerdir. Talebin bu tarzda olması, talep sigasının kendisinden anlaşılabilceği gibi, fiilin terkedilmesi durumunda ağır cezanın mükellefe terettüp etmesinden de anlaşılabilir. Vâcibin hükmü de yerine getirilmesi gereklidir; yerine getiren kimse sevabı, özürsüz olarak terk eden ağır cezayı hak etmiş olur. İnkâr edenin de kâfir olduğuna hükmedilir.[559]

Hz. Peygamber’in işlediği fiillerin bazılarından vücûb hükmü istinbât edilir yani çıkarılır. Onlar da şunlardır:

1. Hz. Peygamber’in fiili, onun ve ümmetin hakkında bir şeyin vücûbluğuna delâlet eden bir ayetin beyanı (açıklaması) olması.[560] Mesela: Hz. Peygamber’in farz namazların rekâtları ve hacc ile ilgili fiili bu kabildendir.[561]

2. Fiilin, vâcib olan bir şeye delâlet eden bir ayete uyma (imtisâl) olması.[562]

3. Fiil mücerred (herhangi bir şeyin beyanı olmaması) olup, Hz. Peygamber’in o fiili vâcib olarak işlediğine delâlet eden bir delilin bulunması.[563]

4. Fiil, vâcibliği sabit olmuş bir ibadetin edası olması.[564]

5. Fiilin, dinde vücûb emaresi olan bir şeyle vuku bulması.[565]

---

[559] Hallâf, **İlmu usûli’l-fıkıh**, s. 122, 123; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü’l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 236, 237; Sa‘dî Ebû Habîb, **el-Kâmûsu’l-fıkhî luğaten ve’s-tilâhen,** “Vâcip”, Dâru’s-sıdîk li’l-ulum ve Dâru nûru’s-sabâh, Lübnan 2011, s. 461; Erdoğan, **Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü**, “Vâcib”, s. 593).

[560] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 231; Şe‘lân, **Usûlu fıkhi’l-İmâmi Malik,** s. 896; Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 423, 424; Aşkar, **Ef‘âlü’r-Rasûl**, c. 1, s. 335.

[561] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 231; Şe‘lân, **Usûlu fıkhi’l-İmâmi Malik,** s. 897.

[562] Şe‘lân, **Usûlu Fıkhi’l-İmâmi Malik,** s. 891; Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 423, 424; Aşkar, **Ef‘âlü’r-Rasûl**, c. 1, s. 375.

[563] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 424; Aşkar, **Ef‘âlü’r-Rasûl**, c. 1, s. 335.

[564] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 424.

[565] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 424.

6. Fiilin, vâcib olmuş bir şartın cezası yani karşılığı olması. Nezr (adak) etme ile vâcib olmuş fiil gibi.[566]

7. Vâcib olmasa yapılması câiz olmayacak fiil. Örneğin, ay tutulmasından dolayı kılınan namazda –bir rekâtta- iki rükûun yapılması gibi.[567]

2.2.5.1.2. Nedb

Nedb, şâriin bir fiilin yapılmasını kesin ve bağlayıcı olmayacak bir tarzda istemesidir.[568] Bunun sonucu olan mendûb, fâili (yapan) övülen, târiki (terk eden) yerilmeyen, yapılması üstün ve övgüye değer olmakla birlikte terki hakkında yasak bulunmayan ve dinde devamlı olarak takip edilmiş bir yol olmayan fiildir.[569] Bunlar da şunlardır.

1. Nedbe delâlet eden bir şeyi beyan için yaptığı fiiller.[570]

2. Nedbe delâlet eden bir şeye imtisâl (uymak) için yaptığı fiil.[571]

3. Mücerred bir fiil olup, başka bir delilin mendûb olduğuna delâlet etmesi.[572]

4. Mücerred bir fiil olup, Hz. Peygamber'e nisbetle hükmü bilinmeyip fakat kurbet kasdı taşıyan ve cibillî olmayan bir fiil olması.[573]

5. Mendûb olan bir ibadeti eda etmek için olan fiil.[574]

---

[566] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 424
[567] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 424.
[568] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 122; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 236.
[569] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 61; Hallâf, Bilmen**, Kamus**, c. 1, s. 33; Erdoğan, **Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü**, "Mendûb", s. 360.
[570] Cassâs, **el-Fusûl,** c. 3, s. 231; Şe'lân, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** s. 896; Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 423; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 379.
[571] Şe'lân, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** s. 891; Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 423; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 379.
[572] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 379
[573] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 423; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 379
[574] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 379

6. Hz. Peygamber'in kendisine devam edip, nesh etmeksizin terk ettiği fiil. Çünkü devam etmesi, o fiilin ibadet (tâ'et) olduğuna, nesh etmeden terk etmesi vâcib olmadığına delâlet eder.[575]

2.2.5.1.3. İbâha

İbâha, şâriin bir fiilin yapılması ile yapılmamasını mükellefin tercihine bırakmasıdır. Bunun sonucu olan mubâh ise Şâriin, mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı, yapılıp yapılmaması eşit (müsâvi) olan fiildir.[576]Şu durumlarda, Hz. Peygamber'in fiilinden mübâhlık hükmü istinbât edilir:

1. Hz. Peygamber'in ihtiyârî ve yaratılış gereği yaptığı fiil.[577]

2. Dünyayla ilgili ve normal olan başka bir ifâde ile sıradan olan fiil.[578]

3. İbâhaya delâlet eden bir âyeti açıklamak için yaptığı fiil.[579]

4. İbâhaya delâlet eden bir âyete imtisâl (uyum) için yaptığı fiil.[580]

5. Bir karinenin delâletiyle mübâh olarak yaptığını bildiğimiz fiil.[581]

6. Hükmünü bilmediğimiz ve kurbet (ibâdet) kasdı taşımayan fiil.[582]

7. Hz. Peygamber'in mübâh olduğunu açıkça söylediği fiil. [583]

---

[575] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 424.
[576] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 122, 134; Bilmen**, Kamus**, c. 1, s. 33; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 236, 253.
[577] Debbûsî, **Tekvîmu'l-edille,** s. 247; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 382.
[578] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 382.
[579] Şe'lân, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** s. 896; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 382.
[580] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 382.
[581] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 382.
[582] Cassâs, **el-Fusûl fi'l-usûl,** c. 3, s. 226; Debbûsî, **Tekvîmu'l-edille,** s. 247; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 382.
[583] Razî, **Mahsûl,** c. 1, s. 423.

2.2.5.1.4. Kerâhe

Kerâhe, şâriin bir fiilin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayacak bir tarzda istemesidir. Bunun sonucu olan mekruh ise şâriin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir şekilde istediği fiildir. Başka bir ifadeyle, terki övülen ve yapılması ise zemmedilen, yapılmaması yapılmasından daha iyi olan davranıştır.[584]

Teklîfî hükümlerden biri olan kerâhete, Hz. Peygamber'in fiilleri delâlet etmez.[585] Çünkü Hz. Peygamber fiili işleyerek mekruh olduğunu göstermez. Bu durumda yapacağı şey sözlü olarak uyarma olabilir.

2.2.5.1.5. Tahrîm

Tahrîm, Şâriin bir fiilin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı şekilde istemesidir. Bunun sonucu olan haram ise Şâriin, yapılmamasını kesin ve bağlayıcı bir tarzda istediği ve yasakladığı fiildir.[586] Kerâhette olduğu gibi, fiil tahrîme yani yapılanın haram olduğuna delâlet etmez.[587] Zira Hz. Peygamber dinen haram olan bir şeyi yapmaz, yasak olduğunu bildirir.

2.2.5.2. Fiilî Sünnet'in Vaz'î Hükümlere Delâleti

Vaz'î hüküm, Şâri'in varlık (vücûd) ve yokluk (intifâ) bakımından, teklifî hükümler için alamet olarak koyduğu (vaz) hükümlerdir.[588]Vaz'î hüküm sebep, şart, mâni, ruhsat, azimet, sıhhât ve fesâd gibi nevilere ayrılır.[589]

Fiilî Sünnet'in teklifî hükümlere delâleti ve hangi hallerde delalet ettiğini yukarıda açıkladık. Vaz'î hükümlere delaleti ise, gizli bir delâlet olup, hükmün sebeb ve benzeri

---

[584] Hallâf, **İlmu Usûli'l-fıkıh**, s. 122, 133; Bilmen**, Kamus**, c. 1, s. 34; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s.236, 250.
[585] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 386.
[586] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 131; Bilmen**, Kamus**, c. 1, s. 34; Şa'ban, **Usûlü'l-fıkh**, (çev.), İbrahim Kâfi Dönmez, s. 250.
[587] Aşkar**, Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 1, s. 386.
[588] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 58; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 136.
[589] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 85; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 136.

şeylerle irtibatının söz/kavl olmadan izâhı nadiren mümkündür. Kavl ile açıklanması ise pek çok şekilde mümkündür.[590]

2.2.5.2.1. Sebep

Sebep, Şâri'in müsebbebe (sebeb olunan şeye) alamet kıldığı, sebeb olunan şeyin (müsebbebin) varlığını ve yokluğunu kendisine bağladığı zâhir[591] ve münzabit[592] vasıftır.[593] Örneğin; namazın farz olmasının sebebi vaktin girmesi, ramazan orucunun farz olmasının sebebi ramazan ayını idrak (şuhûd) etme, zekâtın farz olma sebebi nisâb miktarı mala sahip olma[594] ve Müslüman bir erkeğin Allah'a ortak koşan (müşrike) bir kadınla evlenmesinin haram olma sebebi şirktir.[595]

Söz olmadan sadece Hz. Peygamber'in fiilinin sebep gibi vazî' hükümlere delâletinin örneği pek azdır. Bu örneklerden birisi olarak şunu zikretmek mümkündür. Mesela; Hz. Peygamber'in istifrâ edip daha sonra abdest alması. Bir diğer örnek olarak namazda sehvedince de secde yapması gibi durumlar bu tür delillerdir.[596] Hz. Peygamber'in bu fiilleri, vazî' hükümlerden biri olan sebebe delâlet etmektedir.

2.2.5.2.2. Şart

Şart, hükmün varlığı kendisinin varlığına bağlı, yokluğu da hükmün yokluğunu gerektiren zâhir ve münzabit olan vasıftır.[597] Şart maşrûtun hakikatının dışında bir şey olduğu için onun yokluğu maşrûtun yokluğunu gerektirir. Ama varlığı ise maşrûtun varlığını gerektirmez.[598] Şarta örnek olarak, abdestin namazın sıhhati için şart olması,

---

[590] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 388.
[591] Zâhir vasıf, duyularla (el-hevâs) idrak edilebilen vasıf demektir. (Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s.75.)
[592] Münzabıt olmasının anlamı, kendisi için belirlenmiş (mahdud) ve belli (müayyen) bir hakikatının olması demektir. (Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 76).
[593] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 61; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 136; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 261.
[594] Pezdevî, **Usûl**, s. 146, 147; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 136, 137
[595] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 137.
[596] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 388.
[597] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 62; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 138.
[598] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 138; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 265.

nikâhın sıhhati için evlilik akdi esnasında iki şahidin hazır bulunmasının şart olması ve alış verişte iki bedelin belirlenmesinin (ta'yîn) şart olması zikredilebilir.[599]

Hz. Peygamber'in fiili, bir şeyin başka bir şeyin şartı olduğuna delâlet etmesi sabit olan bir hususdur. Fiilin tek başına vücûb şartını beyan etmesi bu kabildendir. Bu da fiil bir durumda terk edilip, başka bir durumda yapılırsa bu o halin şart olduğuna delâlet eder. Bunun örneği de Zuhrî'nin Ebî Seleme'den rivayet ettiğine göre Ebî Selime diyor ki: "*Ben Ebû Hüreyre'ye kaç adam olursa Cuma namazı farz olur?"* diye sordum. O da "*Rasûlullah'ın ashâbı elliye ulaşınca, Hz. Peygamber onlara Cuma namazı kıldırdı*" dedi. Ebû Hüreyre, bununla Cuma namazı için vücûb şartı elli adamın bulunması[600] olduğuna delil getirmiştir.[601]

Bazen de fiille, şartın yokluğu belli olabilir. Bu da şart olduğu zannedilen şeyin yokluğuyla beraber bir şey yapılıp onunla yetinme şeklinde gerçekleşir. Örneğin Hz.

[599] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 139; Şa'ban, **Usûl,** s. 252.

[600] Cuma namazının farziyeti için gerekli olan cemaat sayısı mezhepler arasında ihtilaflı bir konudur. Hanefî mezhebine göre bu sayı, Ebû Hanîfe'ye göre imâm dışında en az üç, Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed'e göre ise imâm dışında iki erkeğin bulunması şarttır. Assah olan görüşü göre İmâm Muhammed Ebû Hanîfe'nin görüşündedir. (Bkz. Merğînânî, **el-Hidâye,** c. 1, s.1/99; Mavsılî, **el-İhtiyâr,** s. 1/110.) Malikî mezhebine göre belli bir sayı yoktur. Kırktan az cemaatla cuma namazı kılınabilir. Fakat üç ve dört kişiyle kılınamaz.(Bkz. Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd (ö. 595/1198), **Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd,** Müessetü'r-risâle, Beyrut 2004, s. 154.) Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin de meşhur görüşüne göre akıllı, hür, ergen ve mukîm kırk erkeğin bulunması şarttır. (Bkz. Şirbinî, **Muğni'l-muhtâc,** c. 1, s. 422; Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme (ö. 620/1223), **el-Muğnî,** Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh muhammed Hülvî, Dâru Âlemi'l-kutub, Riyad 1997, c. 3, s. 203, 204.)

[601] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 388.

Peygamber'in, bey' akdini şahitsiz yapmasıyla şahitlerin bey'in sıhhat şartı[602] olmadığı bilinmiş oldu.[603]

2.2.5.2.3. Mâni'

Mâni', varlığı hükmün yokluğunu veya sebebin yokluğunu gerektiren zâhir ve münzabıt vasıftır.[604] Usûl âlimlerinin ıstılahına göre, her ne kadar müsebbebin sebebe terettüp etmesine engel olsa da şartın yerinde olmamasına mân'i denilmez.[605] Mâni' için vârisin vârisi olacağı kimseyi öldürmesinin mirasa engel olması, hayzın ve nifasın namazın vücûbiyetine/farziyetine engel olması örnek olarak zikredilebir.[606]

Hz. Peygamber'in fiili, vazî' hükümlerden biri olan mâni'e delâleti söz ile ve tek başına olmak üzere iki şekilde gerçekleşir. Mâni'liğin fiil ve söz ile beyânı çoktur. Bir örneği de Hz. Peygamber'in ihramlıyken kendisine ikrâm edilen av hayvanının etini geri çevirmesi ve ikrâmda bulunana, *"Onu (av etini) sana reddetmemiz ancak ihrâmlı olmamızdandır*"[607] buyurması gibi.[608] Burada ihram yasakları av hayvanı etini yemeye mani olmuştur.

---

[602] Hanefî, Malikî, Şafiî ve Hanbelî mezhebleri ve fukahânın çoğunluğuna göre bey' akdinde şahitlerin bulunması müstahap olup şahitsiz de sahihtir. (Bkz. Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090), **el-Mebsût,** Dâru'l-marife, Beyrut 1989, c. 6, s. 19; c. 19, s. 48; Ebû Abdillah Malik b. Enes b. Mâlik el-Asbahi el-Medenî (ö.179/795), **el-Muvattâ rivayetu Muhammed b. Hasan**, Thk. Tekiyuddîn en-Nedvî, Dâru'l-kÂlem, Dimeşk 1991, c. 1, s. 23; Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Mâverdî (ö. 450/1058), **el-Hâvi'l-kebîr,** Thk. Ali Muhammed Mua'vvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1994, c. 17, s. 4; İbn Kudâme, **eş-Şerhu'l-kebîr**, Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh Muhammed el-Hülvî, Hicre, 1995, c. 11, s. 201.) Zâhirî mezhebine göreyse bey' akdinde alıcı ve satıcının adil iki erkek veya bir erkek iki kadını şahit tutmaları farzdır. Şahit tutmadıkları takdirde günahkâr olmalarıyla beraber bey' akdi tam/sahih olur. (Bkz. Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saî'd İbn Hazm (ö. 456/1063), **el-Muhallâ,** Thk. Muhammed Munîr ed-Dimeşkî, İdâretu't-tibâa'ti'l-munîre, Mısır h. 1350, c. 8, s. 344.)

[603] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 388.

[604] Şevkânî**, İrşâdu'l-fuhûl**, s. 62, 63; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 141.

[605] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 141.

[606] Şa'bân, **Usûl,** s. 255.

[607] Buhârî, "Cezâu's-sayd", 6/1825.

[608] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 390.

Ortada Rasûl (s.a.v.) sözü olmadan sadece mücerred fiilin mân'iliğe delâleti, fiilin nehiy (yasaklama) olup olmadığına bakılır. Fiilin nehiy şeklinde olmasının pek çok örneği vardır. Biri de Hz. Peygamber'in namaz kılarken İbn Abbas'ı, imâmın solundan alıp sağına geçirmesi gibi.[609]

Kendisinde nehiy olmayan fiilin mân'iliğe delâleti ise az vârid olmuştur. Bu da Hz. Peygamber'in hastayken oturarak namaz kılması gibidir. Rasûlullah'ın (s.a.) bu fiili, hastalığın ayakta namaz kılmanın vücûbiyetine mân'i olduğuna delâlet ettiği ifade edilmiştir.[610]

2.2.5.2.4. Ruhsat ve 'Azimet

Ruhsat, kulların özürlerine binaen kendilerine bir kolaylık, müsaade olmak üzere ikinci derecede meşrû' kılınan şeydir.[611] Ruhsat, haramı işleme ruhsatı, vâcibi terk etme ruhsatı, genel kurala aykırı bazı sözleşmeleri ve hukuki muameleleri yapabilme ruhsatı ve önceki semâvî dinlerde mevcut ağır hükümleri kaldırma ruhsatı kısımlarına ayrılır.[612] Hanefîlere göre ise ruhsat terfiye/terfih (genişlik) ruhsatı ve iskât (düşürme) ruhsatı olarak iki kısma ayrılır. Terfîh ruhsatı, 'azimetin hükmünün ve delilinin bâki kalmasıyla beraber, mükellefe kolaylık olsun diye terk edilmesine ruhsat verilen şeydir. İskât ruhsatı ise kendisiyle beraber 'azimetin hükmünün bâki kalmadığı ve düştüğü ruhsattır.[613] Ruhsata örnek olarak, hastayken veya seferdeyken ramazan orucunun tutulmaması ve abdestte ayakları yıkama yerine mestleri meshetme verilebilir.[614]

'Azimet ise kulların özürlerine mebni olmaksızın ibtidâen (baştan)/aslen meşrû' kılınan şeydir.[615] 'Azimet, Hanefî usûlcülerden Pezdevî'ye göre farz, vacip, sünnet

[609] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 388.
[610] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 1, s. 388.
[611] Pezdevî, **Usûl**, s. 136; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 142; Bilmen**, Kamus**, c. 1, s. 34.
[612] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 142, 143; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 51, 52; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev. Dönmez), s. 265.
[613] Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 143, 144; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 52, 54.
[614] Şa'bân, **Usûlu'l-fıkıh,** s. 245.
[615] Pezdevî, **Usûl**, s. 135; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 142; Bilmen**, Kamus**, c. 1, s. 34.

ve nafile olarak dört kısma ayrılırken,[616]son dönem usûlcülerden sayılan Şâkiru'l-Hanbelî (ö. 1878/1985) ve Abdülkerim Zeydân (ö. 2014) gibi âlimlere göreyse bu dört kısım yanısıra teklifî hükümlerden sayılan haram, mekruh ve mübah da 'azimetin kısımlarından sayırlır.[617] Çünkü bu hükümler baştan/ibtidaen, genel, her mükellef için ve her durumda bağlayıcı olarak konulmuşlardır. 'Azimete örnek olarak da namaz, oruç, zekât, hac gibi Allah'ın yapılmasını gerekli kıldığı İslamî şiarlar ve içki, leş, domuz eti, zina ve öldürme gibi Allah'ın haram kıldığı şeyler zikredilebilir.[618]

Ruhsatın fiil ve kaville beyânı pek çoktur. Mesela; Hz. Peygamber'in nâfile oruca gündüz niyet etmesi ve mestler üzerine meshetmesi gibi durumlardır. Aynı şekilde ruhsatın sadece fiille beyânı da çoktur. Burada çok olmasının sebebi, o ruhsatların İslâm dinindeki yerleşik kuralın hilâfına olmasıdır. Bu da onların ruhsat olduğuna beyân için yeterlidir. Meselâ, Rasûlullah'ın (s.a.) seferdeyken iki namazı cem etmesi,[619] hastayken namazı oturarak kılması, binek üzerinde nâfile namazları kılması gibi.[620]

'Azimetin de ruhsat gibi fiil ve kaville beyânı pek çoktur. Mesela; Hz. Peygamber'in namaz[621] ve hac[622] ibadetiyle ilgili fiilleri bu kabildendir. Bu ibadetler

---

[616] Pezdevî, **Usûl**, s. 136.

[617] Şâkir b. Râğib b. Muhammed en-Nablusî el-Hanbelî (ö. 1878/1985), **Usûlu'l-fıkhı'l-İsâmî,** Dâru'l-beşâir, Dimeşk 2004, s. 340; Zeydân, **el-Vecîz,** s. 51.

[618] Şa'bân, **Usûlu'l-fıkıh,** s. 243.

[619] Seferdeyken iki namazı cem etme meselesi mezhepler arasında ihtilaflı bir husustur. Hanefî mezhebine göre, beş vakit namazı vakitleri içinde kılmak gerekir. Yolculuk veya yağmur mazeretiyle iki vakit namazını bir vakitte kılmak câiz değildir. Ancak hac sırasında, Arefe günü Arafat'ta öğle ile ikindi cem edilerek öğle namazının vaktinde (cem-i takdim), Müzdelife'de de akşamla yatsı birleştirilecek, yatsı vaktinde (cem-i tehîr) kılınabilir. (Bkz. Mavsılî, **el-İhtiyâr,** s. 1/193, 196; Bilmen, **Büyük İslâm İlmihali,** KİTABEVİ, İstanbul 2015, s. 211.) Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheblerine göreyse namazları cem etmek câizdir. (Bkz. Karâfî, **ez-Zehîre**, c. 2, s. 377; Şirbinî, **Muğni'l-muhtâc,** c. 1, s. 407; İbn Kudâme, **el-Muğnî,** c. 3, s. 131, 132.)

[620] Aşkar**, Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 1, s. 391.

[621] Hz. Peygamber'in, " صلوا كما رأيتموني أصلي " "*Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız, siz de öylece kılın"* (Buhârî, "Ezân", 18/631.) sözünden anlaşıldığı üzere 'azimet olan namazın, kılınışı kavil ve fiil ile beyân edilmiştir.

[622] Rasûlullah'ın, "خذوا عني مناسككم" "*Hac menasikini benden alınız."* (Müslim, "Hac", 51/1297, Ebû Dâvud, "Menâsik", 77/1970.) kavlinden anlaşıldığı üzere 'azimet olan olan haccın, yapılışı söz ve fiil ile açıklanmıştır.

herhangi bir özre mebni olmaksızın baştan meşrû‘ kılınmış[623] ve Hz. Peygamber tarafından kavil ve fiil ile beyân edilmişlerdir.[624]

2.2.5.2.5. Sıhhat ve Fesâd

Sıhhat, sahih olma hâline denir. Sahih ise şartlarını, rükünlerini ve vasıflarını tamamen kendisinde toplayan herhangi bir fiile denir. Böyle olan bir fiil, eğer farz ve vâcibse yerine getirildiği takdirde failinden sâkıt olur, zimmeti o fiilden beri olur, dünyada tazîr edilmekten kurtulur ve ahirette de sevâba müstahak olmuş olur. Eğer işlenen fiil şer'î bir sebeb ise bu durumda Şâri'in kendisine bağladığı hukukî sonuç da ona terettüp eder.[625]

Fesâd ise fâsid olma durumudur. Fâsid, haddi zatında meşrû' olduğu hâlde gayri meşrû' bir şeyle beraber bulunması sebebiyle meşrû'iyetten çıkan fiildir. Böyle olan bir fiil aslen câiz olduğu hâlde vasfen câiz değildir.[626] Mesela; evlilik caizdir. Ancak şahitsiz olarak yapılan evlilik fasittir.[627] Bu tarif Hanefî mezhebine ait bir tariftir. Hanefîler, ibâdetler konusunda fâsidle bâtıl arasında herhangi bir ayrım gözetmezken, muâmelatla ilgili konularda fasit ile butlânı farklı değerlendirirler. Fâsidi yaptığımız tarif gibi anlarken, bâtılı şartlarını, rükünlerini ve vasıflarını tamamen veya kısmen kendisinde cem etmeyen, aslen ve vasfen meşru olmayan fiil diye tarif ederler.[628]

Hz. Peygamber'in herhangi bir şey hakkında bir fiili yapması onun sahih olduğunu beyan etme meselesine gelince, Hz. Peygamber'in bir ibâdeti herhangi bir şekilde yapması, o ibâdetin o şekilde yapılması durumunda Rasûlullah'ın o fiili, yapılan ibâdetin sıhhâtine delâlet eder. Fakat o ibâdetin başka bir şekilde yapılması halinde-Hz. Peygamber'in o ibâdeti ifâ şeklinin vâcib olduğuna delâlet eden bir delil bulunmadıkça-

---

[623] Şa'bân, **Usûl**, s. 243.
[624] A'lâuddîn Ebûbekr b. Mesû'd el-Kâsânî (ö. 587/1191), **Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi',** Thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2003, c. 1, 462.
[625] Bilmen, **Kamus**, c. 1, s. 34; Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 146.
[626] Bilmen, **Kamus**, c. 1, s. 34. Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 147, 148.
[627] Muhammed Emîn İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), **Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr,** Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavved, Dâru Âlemi'l-kutub, Riyad 2003, c. 4, s. 274;
[628] Bilmen, **Kamus**, c. 1, s. 34. Hallâf, **İlmu usûli'l-fıkıh**, s. 147, 148.

onun fâsid olduğuna delâlet etmez. İbadetlerdeki bu durum ibâdet dışındaki muâmeleler için de geçerlidir. Hz. Peygamber'in sefere çıkarken, yanında hangi hanımını götüreceğini belirlemek için hanımlar arasında kura çekmesi[629] bu kabildendir. Onun (s.a.) bu fiili, eşit olduklarında ve herhangi bir tercih yolunun da bulunmadığı takdirde hakların tayini için kuranın sahih bir yöntem olduğuna delâlet eder.[630]

Yapılan açıklamalar ve verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber'in bir şeyi yapması, o şeyin sıhhatine, Şeriata uygun olduğuna, rükünlerini ve şartlarını tamamladığına ve mânilerin (engeller) olmadığına delalet eder.[631]

[629] Hanefî mezhebine göre, hanımlar arasında kura çekmek evlâ olmakla beraber, koca sefere dilediği hanımıyla sefere çıkabilir. (Mavsılî, **el-İhtiyâr,** s. 3/145.) Mâlikî mezhebine göre koca, ibâdet mahiyetinde olmayan yolculuklarda dilediği hanımıyla yolculuğa çıkabilir. İbadet mahiyetinde olan yolculukta ise kura çeker. Fakat kura çekmek vacip/farz değildir. (Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Meğribî (ö. 945/?), **Mevâhibu'l-celîl lî şerhi muhtasâri Halîl,** Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 1995, c. 5, s. 261**.)** Şâfiî ve Hanbelî mezheblerine göre, hanımlar arasında kura çekmeden biriyle sefere çıkmak câiz değildir. Çünkü böyle bir davranış, hanımlar arasında adaleti gözetmemektir. Bu bakımdan her iki mezhebe göre kura çekmek farzdır. (Şirâzî, **el-Mühezzeb,** c. 2, s. 485; İbn Kudâme, **el-Muğnî,** c. 10, s. 252.)

[630] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 1, s. 392.

[631] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 1, s. 392.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN İŞARETLERİ, YAZILARI, TERKLERİ, NİYET EDİP DE YAPMADIĞI FİİLLERİ, RÜYADAKİ VE NÜBÜVETTEN ÖNCEKİ FİİLLERİ

3.1. HZ. PEYGAMBER'İN İŞÂRETLERİ

İnsanoğlu muradını konuşma, yazma ve işaret gibi değişik yollarla ifade eden bir varlıktır. İfade etme yollarından biri olan işaret sözlükte, *"el veya başka bir şeyle bir şeyi tayin etme/belirleme, gösterme anlamına gelir."*[632] Istılahta ise mütekellimin (konuşan) muradına teşbih/benzetme ve tevcih (yönlendirme) gibi farklı yollarla delalet etmesine denir.[633] Hz. Peygamber (s.a) de muradını ifade etmek için bir takım işaretler yapmıştır.[634] Mesela, "عن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال ضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم بيده على الأخرى فقال الشهر هكذا وهكذا ثم نقص في الثالثة إصبعا" Sa'd b. Vakkâstan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber bir elini diğerine çarparak "*Ay şöyle, şöyle ve şöyle olur."* buyurdu. Sonra üçüncü çarpışta bir parmak noksan bıraktı/kapalı tuttu hadisinde,[635] Hz. Peygamber bir ayın kaç gün olduğunu on parmaklarıyla üç defa gösterip ve üçüncü defa da on parmağından birini kapatarak işaret etmiştir.

[632] Heyet/Komisyon, "İşâret", **Mu'cemu'l-Vasît,** el-Mektebetu'l-İslâmiye.
[633] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 20.
[634] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 212; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 177.
[635] Müslim, "Siyâm", 4/26.

Şevkânî'nin aktardığına göre işâretler tartışmasız olarak Sünnet kabilinden olup, hüccettirler.[636] Bunun için hükümler istinbat olunurken, kavil ve fiillerden nasıl istifade ediliyorsa o işaretlerden hareketle de bir takım dini hükümler istinbat edilebilir.

3.2. HZ. PEYGAMBER'İN YAZILARI

İnsanlar hislerini ve fikirlerini konuşma, yazı ve işaret gibi araçlar vasıtasıyla paylaşırlar. Bu vasıtalardan biri olan kitâbet (yazı), lügatın/dilin görsel tedvini olup, fikir ve hisleri aktarma aracıdır. İlk insan Hz. Âdem'e (a.s.) verilen suhuf ile insanlığın tanıştığı yazı ve kitabet insanlar arasında fikirlerin ve hislerin taşıma vasıtası olan konuşma ve işaretten farklı olarak baki kalma özelliğine sahiptir.[637] Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir takım emir ve nehileri karşı tarafa aktarmak ve İslâm'a davet için kitâbet yani yazma yöntemini kullanmıştır. Meselâ, Hz. Sâlim'in babasından rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber zekâtlar konusunda –bir mektup- yazmış,[638] zekât memurlarına/görevlilerine göndermeden önce vefat etmiştir. Daha sonra Hz. Ebubekir ve Ömer vefatlarına kadar onunla amel etmişlerdir.[639]

Hz. Peygamber'in yazışmaları aynı işaretleri gibi Şevkânî'nin aktardığına göre tartışmasız olarak Sünnet kabilinden olup, hüccettirler.[640] Bunun için kavil ve fiillerden nasıl ki bir takım hükümler istinbat ediliyorsa o yazılardan da bir takım dini hükümler istinbat edilebilir.

---

[636] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 177.

[637] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 9.

[638] عَنْ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَتَبَ الصَّدَقَةَ وَلَمْ يُخْرِجْهَا إِلَى عُمَّالِهِ حَتَّى تُوُفِّيَ قَالَ فَأَخْرَجَهَا أَبُو بَكْرٍ مِنْ بَعْدِهِ فَعَمِلَ بِهَا حَتَّى تُوُفِّيَ ثُمَّ أَخْرَجَهَا عُمَرُ مِنْ بَعْدِهِ فَعَمِلَ بِهَا قَالَ فَلَقَدْ هَلَكَ عُمَرُ يَوْمَ هَلَكَ وَإِنَّ ذَلِكَ لَمَقْرُونٌ بِوَصِيَّتِهِ فَقَالَ كَانَ فِيهَا فِي الْإِبِلِ فِي كُلِّ خَمْسٍ شَاةٌ حَتَّى تَنْتَهِيَ إِلَى أَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ فَإِذَا بَلَغَتْ إِلَى خَمْسٍ وَعِشْرِينَ فَفِيهَا بِنْتُ مَخَاضٍ إِلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ ابْنَةُ مَخَاضٍ فَابْنُ لَبُونٍ فَإِذَا زَادَتْ عَلَى خَمْسٍ وَثَلَاثِينَ فَفِيهَا ابْنَةُ لَبُونٍ إِلَى خَمْسٍ وَأَرْبَعِينَ فَإِذَا زَادَتْ وَاحِدَةً فَفِيهَا حِقَّةٌ إِلَى سِتِّينَ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا جَذَعَةٌ إِلَى خَمْسٍ وَسَبْعِينَ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا ابْنَتَا لَبُونٍ إِلَى تِسْعِينَ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا حِقَّتَانِ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَإِذَا كَثُرَتْ الْإِبِلُ فَفِي كُلِّ خَمْسِينَ حِقَّةٌ وَفِي كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ وَفِي الْغَنَمِ مِنْ أَرْبَعِينَ شَاةٌ إِلَى عِشْرِينَ وَمِائَةٍ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا شَاتَانِ إِلَى مِائَتَيْنِ فَإِذَا زَادَتْ فَفِيهَا ثَلَاثُ إِلَى ثَلَاثِ مِائَةٍ فَإِذَا زَادَتْ بَعْدُ فَلَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ حَتَّى تَبْلُغَ أَرْبَعَ مِائَةٍ فَإِذَا كَثُرَتْ الْغَنَمُ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ وَكَذَلِكَ لَا يُفَرَّقُ بَيْنَ مُجْتَمِعٍ وَلَا يُجْمَعُ بَيْنَ مُتَفَرِّقٍ مَخَافَةَ الصَّدَقَةِ وَمَا كَانَ مِنْ خَلِيطَيْنِ فَهُمَا يَتَرَاجَعَانِ بِالسَّوِيَّةِ لَا تُؤْخَذُ هَرِمَةٌ وَلَا ذَاتُ عَيْبٍ مِنْ الْغَنَمِ (Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), **Müsned,** Thk. Şüayb el-Arnavut, Müessesetü'r-risale, 1999, H: 4634, c. 8, s. 258.)

[639] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 213; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 177; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl,** c. 2, s. 12.

[640] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 177; Arûsî, **Ef'âlü'r-Rasûl,** s. 207; Erdoğan, **Sünnet**, s. 99.

3.3. HZ. PEYGAMBER'İN TERK ETTİKLERİ

Hz. Peygamber'in terk ettiği uygulamalarda, teessî/örnek almak konusunda aynen onun (s.a.v.) fiilleri gibi değerlendirilmektedir.[641] Rasûlullah'ın bir şeyi terk edip uygulamaması o şeyin işlenmesinin tercihe şayan olmadığına/mercûhiyetine delalet etmektedir.[642]

Şevkânî, Hz. Peygamber'in fiili terk etme sebeplerini anlatırken sadece farz olması endişesiyle terk etme ve cibilli sebeplerden dolayı terk etme gibi sebeplerine örnek getirerek değinmiştir. Şevkânî'ye göre teessî/iktida hususunda Hz. Peygamber'in terkleri de fiilleri gibi hüccettirler.[643] Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve sağlıklı bir değerlendirmenin yapılması için Hz. Peygamber'in terklerini, sebepleriyle birlikte ele almak ve onları ayrı ayrı değerlendirmek yerinde olacaktır. Rasûlullah'ın (s.a.) terklerinin sebepleri ve hükümleri şunlardır:

1. Fıtrattan gelen cibillî sebeplerden dolayı terk ettiği durumlar olmuştur. Hz. Peygamber aslında caiz olan bir şeyi, tabiatı icabı hoş karşılamayıp terk etmiştir. Meselâ Rasûlullah (s.a.v.), keler[644] (dabb) hayvanının etini yemekten imtina edip yememiştir. "Keler haram mıdır?" diye kendisine sorulunca da şöyle buyurmuştur: *" Hayır! Ancak memleketimde bulunmaz. Bu yüzden de onu yemeyi içim çekmiyor".*[645] Bu, Hz. Peygamber'in yaratılış icabı mübah olan bir şeyi terk oldoğundan, bu tür şeylerin işlenmesinde herhangi bir sakınca yoktur.[646]

2. Başkasının hakkına geçme sebebiyle terk. Rasûlullah (s.a.), meleklerin hakkını gözeterek sarımsak ve soğan yemeyi terk etmesi gibi. Bu da başkasının hakkıyla teâruz

---

[641] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 177; Arûsî, **Ef'âlü'r-Rasûl,** s. 207; Erdoğan, **Sünnet**, s. 99.
[642] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/710; Erdoğan, **Sünnet**, s. 99.
[643] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 177.
[644] (Eski Türk. Keler "kertenkele") Kertenkele, bukÂlemun gibi yerde sürünerek ilerleyen, beşer parmak ve dörder ayaklı, çok uzun kuyruklu sürüngenlerin ortak adı olup, "Su keleri." "Kum keleri." gibi çeşitleri bulunmaktadır. (http://www.lugatim.com/s/keler)
[645] Buhârî, "Zebâih ve Sayd", 33/5537.
[646] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/710; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 53; Erdoğan, **Sünnet**, s. 99.

etmesi nedeniyle mübah olan bir şeyi terk etmektir. Soğan ve sarımsak gibi kötü kokulu şeylerin yenmesi, vahiy meleğinin hakkını dikkate alma itibarıyla bizzat Rasûlullah (s.a.) hakkında yasak ya da mekruh olmaktadır. Bu hüküm onun için belli bir hale has olmayıp sürekli ve mutlaktır. Mescide ya da toplum içine çıkma durumunda ise bu hüküm hem Hz. Peygamber hem de ümmeti hakkında geneldir. Bu türden olan şeylerin, terk etme gerekçeleri kalktığında işlenmelerinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.[647]

3. Farz olmayan bir şeyin ümmetine farz olması endişesiyle terk etmesi. Hz. Peygamber, bazı amelleri işleme arzusu olmasına rağmen, insanlar onunla amel eder de kendilerine farz kılınır endişesiyle terkederdi.[648] Nitekim Rasûlullah (s.a.), terâvîh namazını mescitte cemaatle kılmayı bu sebeple terk etmiştir. O, terâvîhi mescitte iki ya da üç gece cemaatle kıldırdıktan sonra terk etmiş ve daha sonra da onlara şöyle buyurmuştur: *" Bana sizin durumunuz gizli değildir. Ama gece namazının (terâvih) size farz kılınmasından korktum".*[649] Hz. Peygamber'in vefatı ve vahyin kesilmesiyle farz olma endişesi ortadan kalkınca, Hz. Ömer (r.a.) döneminde terâvihler tekrar mescitte kılınmaya başlanmıştır.[650] Hz. Peygamber'in vefatı ile farz olma endişesi ortadan kalktığı için bu kısımdan olan Hz. Peygamber'in uygulamalarını terk ettiği işleri işlemek caizdir. Nitekim Hz. Ömer'in döneminde, terâvihin tekrar mescitte ve cemaatla kılınmasından da anlaşıldığı üzere uygulama da bu doğrultuda gerçekleşmiştir.[651]

4. Yanlış anlaşılması endişesiyle terk ettikleri. Rasûlullah (s.a.), insanlar müstahap olan bazı amelleri farz, mübah olan kimi amelleri de müstahap veya farz sanmasınlar diye terk etmiştir.[652] Bu sebep her ne kadar üçüncü sebep olarak zikrettiğimiz *"farz olmayan bir şeyin ümmetine farz olması endişesiyle terk etmesi"* benzer görünse de farklıdır. Çünkü

[647] Şâtıbî, **Muvâfakât,** s. **4/**710; Erdoğan, **Sünnet**, s. 101.
[648] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/710; Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 58, 59; Erdoğan, **Sünnet**, s. 101, 102.
[649] Buhârî,"Salâtu't-terâvih", 1/2012.
[650] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 59; Erdoğan, **Sünnet**, s. 102.
[651] Erdoğan, **Sünnet**, s. 102.
[652] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 59; Erdoğan, **Sünnet**, s. 103.

üçüncü sebepte bir şeyin farz kılınma endişesi varken burada ise farz veya müstahap sanma endişesi vardır.

5. Ümmete meşakkat (zorluk) olmasın diye onları kollama gayretiyle terk ettikleri. Rasûlullah (s.a.) yaptığı fiile iktida etme durumunda, ümmetin zorlukla karşı karşıya kalacağı sebebiyle bazı fiilleri terk etmiştir.[653] Mesela bir hadisi şeriflerinde şöyle buyurur: *"Eğer ümmetime sıkıntı verecek olmasıydım, her namaz esnasında onlara misvak kullanmalarını emrederdim."*[654]

6. Cüz (parça) olarak işlenmesinde herhangi bir sakınca olmayan şeyleri, kül (bütün) olarak ele alınması durumunda yasak olacağı ilkesinden hareketle terk ettikleri.[655] Bunun örneği de Hz. Peygamber'in evinde şarkı söyleyen iki cariyeyi dinlememesidir. Hz. Âişe (r.a.) olayı şöyle anlatıyor: "*Bir defasında yanımda Buâs ezgileri okuyan iki cariye varken, içeriye Rasûlullah (s.a.) girdi ve yatağa uzanarak yüzünü çevirdi. Derken Hz. Ebû Bekir (r.a.) girdi. Hemen beni azarladı ve* : *"Rasûlullah (s.a.) yanında şeytan düdüğü mü?"* dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), ona dönerek: *"Bırak onları!"* dedi. Onun zihni dalınca, ben cariyelere işaret ettim; onlar da çıktılar. O gün bayram idi.[656]

7. Sırf mübah olan bir şeyi, daha üstün olan bir şeyden dolayı terk. Hz. Peygamber için kasm-eşler arasında sıraya riayet etme- gerekli değildi. Çünkü Allah "*Ey Muhammed! Bunlardan istediğini bırakır, istediğini de yanına alabilirsin. Sırasını geri bırakmış olduklarından da arzu ettiğini yanına almanda sana bir sorumluluk yoktur"*[657] buyurmaktadır. Buna rağmen Rasûlullah (s.a.), kendisi için mübah kılınan bu davranışı terk edip, onun üstün ahlâkına daha uygun olan kasmı benimsemiştir.[658] Rasûlullah'ın bu tür terkleri teker teker ele alındıklarında hukukî bir mesned ve delil özelliği taşımazlar. Çünkü onlar gerçek anlamda bir nehyin gereği olmayıp tamamen itibarî mahiyette olan

[653] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 59; Erdoğan, **Sünnet**, s. 104.
[654] Müslim, "Tahâret", 15/252.
[655] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/711; Erdoğan, **Sünnet**, s. 105.
[656] Buhârî, "'Iydeyn", 2/949.
[657] **Kur'ân-ı Kerîm,** Ahzâb 33/51.
[658] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/711; Erdoğan, **Sünnet**, s. 106.

bir esasa dayanmaktadır. Dolayısıyla bu tür terklerden "Herkes bulunduğu makama yaraşır şekilde davranmalıdır" şeklinde bir ilke çıkarılabilir.[659]

8. Arzulanan şeyin gerçekleştireceği maslahattan daha büyük bir mefsedete yol açma endişesiyle bir şeyi terk etme. Rasûlullah (s.a.), kamuoyunu dikkate alması nedeniyle ve daha büyük bir zarar doğurabileceği endişesiyle yapmak istediği bazı şeyleri terk etmiştir.[660]

Hz. Peygamber, Hz. Âişe (r.a) validemize şöyle buyormuştur: *"Bilmez misin, Kâ'be'yi bina ettikleri sırada İbrâhîm'in temelleri üzerine tam oturtmadılar; bir kısmını dışarıda bıraktılar".* Bunun üzerine Hz. Âişe (r.a): "Ya Rasûlullah! Onu İbâhîm'in temelleri üzerine yeniden inşa etmez misin?" diye sorar. Rasûlullah (s.a.) cevaben: *"Eğer kavminnin henüz cahiliye devri ile olan anıları taze olmasaydı ve kaplerinin yadırgamasından korkmasaydım, (bu gün dışta kalan eski) duvarları Kâ'be'ye katar, kapısını da yer ile aynı seviyede yapardım";* bir başka rivayette de: *"Kâ'be'yi Hz. İbrâhîm'in temelleri üzerine yeniden inşa ederdim"* buyurmuştur. [661]

Bir diğer örnekte de, Hz. Peygamber: "*İnsanlar Muhammed, adamlarını öldürüyor demesinler"*[662] diye münafıkların öldürülmesni de terk etmiştir.[663] Rasûlullah'ın bu tür terkleri, dini değerleri toplumda yerleştirme ve yaymada belli bir yöntemin takip edilmesini bize göstermektedir.[664]

9. Gerekçesi ortadan kalktığı için terk. Hz. Peygamber bazı fiilleri, herhangi bir münasebeti kalmadığı için terk etmiş olabilir. Mesela; Rasûlullah (s.a.) bir musibetten dolayı bir ay boyunca kunût duası okumuş ve irşâd için giden heyeti hunharca katleden

---

[659] Erdoğan, **Sünnet**, s. 108.
[660] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/712; Erdoğan, **Sünnet**, s. 108.
[661] Buhârî, "Hacc", 42/1586.
[662] Müslim, "Zekât", 47/142.
[663] Şâtıbî, **Muvâfakât**, s. 4/712.
[664] Erdoğan**, Sünnet,** s. 109.

Ri'l, Zekvân ve Usayya kabilelerine[665] lânette bulunmuş ve daha sonrada "kunût" duası ve lanet etmeyi terk etmiştir. Bu tür fiiller, işlenmesini gerekli kılacak durumların vuku bulması halinde tekrar göndeme gelebilir.[666]

3.4. HZ. PEYGAMBER'İN NİYET EDİP DE YAPMADIĞI FİİLLER

Niyet sözlükte, kasıt, kesin karar, ihtiyaç ve uzaklık gibi anlamlara gelir.[667] Istılahata ise "Allah'a yaklaşmak/ibadet için bir şey yapmaya kesin karar vermek, bir şeyi fiiliyle/yapılmasıyla birlikte kastetmeye denir. Niyetin yeri de kalptir."[668]

İnsan bir fiili işlemek istediğinde, önce o fiille ilgili düşüncesi ve iradesi zayıf olarak doğar ve daha sonra kuvvetlenip varlık âlemine çıkar. Fakat bazen de o fiil, geçireceği bazı evrelerde de kalabilir.[669]

Hz. Peygamber de bazı fiilleri yapmayı niyetlenmiş, aklından kalbinden geçirmiş ancak yapmamıştır. Hz. Peygamber'in bu tür tavırlarının hükmüyle ilgili iki görüş bulunmaktadır.

Şâfiî usûlcülerden Zerkeşî'nin naklettiğine göre, İmam Şâfiî Rasûlullâh'ın tasarlayıpta yapmadığı bu tür fiilleri yapmayı müstahap görmüştür.[670] Bunun için Şâfiî âlimler de Hz. Peygamberin yapmaya niyet edipte yapmadığı fiilleri sünnetin kısımlarından saymıştır.[671]

---

[665] *"Ri'l, Zekvân ve Usayya, Kays Aylan'a mensup bir Arap kabilesi olan Süleym (Beni Süleym) kabilesinin meşhur kollarındadır. Başta Mekke ile Medine arası olmak üzere Hicaz'ın önemli bir kısmıyla Necid'in yukarı taraflarındaki Vadilkura ve Teyma' Beni Süleym kabilesinin en yoğun olarak bulunduğu yerlerdi."* (Bkz. Mehmet Azimli, "SÜLEYM", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul, c. 38, s.55.)

[666] Arûsî, **Ef'âlü'r-Rasûl,** s. 222-224; Erdoğan**, Sünnet,** s. 109.

[667] Heyet/Komisyon, "nevâ", **Mu'cemu'l-Vasît,** el-Mektebetu'l-İslâmiye.

[668] Sa'dî, **el-Kâmûsu'l-fıkhî,** "Niyyet",s. 452.

[669] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2, s. 131.

[670] Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s.211.

[671] Mesela; Zerkeşî (ö. 794/1392) sünneti kavlî, fiilî, takriri, Hz. Peygamber'in niyet ettiği (mâ hemme bihi), işâret, yazı (kitâbet) ve terk olarak yedi kısımda olarak ele almıştır. (Bkz. Zerkeşî, **Bahrü'l-muhît,** c. 4, s.168-214.)

Şevkânî'ye göreyse doğru olan bu tür fiillerin sünnetin kısımlarından sayılmamasıdır. Çünkü bu tür fiiiller sırf kalbe doğan, kesin bir şekilde yapılmayan ve Allah'ın kendilerinde Peygamber'i örnek almayı da emretmediği fiillerdir.[672] Dolaysıyla Şevkânî'ye göre, bu tür filler sünnetten sayılmadığı için dinî hükümler hususunda da hüccet değillerdir.

3.5. HZ. PEYGAMBER'İN RÜYADAKİ FİİLLERİ

Diğer insanlar ve varlıklar rüyada görüldüğü gibi Hz. Peygamber de rüyada görülmektedir. Görülen rüyalarda Hz. Peygamber'den sadır olan söz ve fiilerin hükmü hususu usûl âlimleri tarafından irdelenmiş ve farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Şevkânî'nin aktardığına göre Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin[673] (ö. 476/1083) de içinde bulunduğu bazı âlimlere göre, Hz. peygamber'in rüyadaki sözleri ve fiilleri hüccet olup, onlarla amel etmek gerekir.[674]

Şevkânî ise Hz. Peygamber'in rüyadaki sözlerini ve fiillerini hüccet kabul etmeyip şu açıklamada bulunmuştur: "*Allah, peygamberimiz diliyle teşrî' ettiği dini kemâle erdirmiş ve "Bugün size dininizi ikmal ettim…"*[675] buyurmuştur. (Ayrıca) *Hz. Peygamber'in vefatından sonra rüyada görüldüğünde rüyada söylediği sözün ve yaptığı fiilin delil ve hüccet olduğuna delâlet eden bir delil de bize ulaşmamıştır. Aksine Allah, bu ümmet için Peygamber'in diliyle teşri ettiği dini kemâle erdirdikten sonra onu (s.a.) yanına almıştır. Ümmet için bundan sonra dinleri hususunda hiçbir şeye ihtiyaç kalmamıştır. (Peygamber'in) ölümü ile dinî hükümleri tebliğ etmek ve açıklamak (tebyîn) için peygamber göndermek (bi'set) sona ermiştir. Bu açıklamadan hareketle uykuda*

---

[672] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 176.

[673] Tam olarak adı Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf olan Şîrâzî, 393 (1003) yılında Şîraz'ın güneyinde bulunan Firûzâbâd beldesinde doğdu. Şâfiî fakihi olan Şîrâzî, 21 Cemâziyelâhir 476 (5 Kasım 1083) tarihinde Bağdat'ta vefat etti. (Bkz. Nevevî, **Tehzîb,** c. 1/2, s. 172, 174; Bilal Aybakan, "Şîrâz", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 39, s. 184, 185.)

[674] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 815.

[675] **Kur'ân-ı Kerim,** Mâide, 5/3.

olanın zaptını var saysakta görmüş olduğu peygamberi sözler ve fiiller ne ona ne de ümmetten bir başkasına hüccet teşkil etmez."[676]

3.6. HZ. PEYGAMBER'İN NÜBÜVETTEN ÖNCEKİ FİİLLERİ

Hz. Peygamber'in hayatı, kaynaklarda genel olarak nübüvvetten önce ve sonra olmak üzere iki dönem olarak işlenmektedir. Birinci dönemde (peygamberlikten önce), kendisini diğer insanlardan ayıran bir vasfâ sahip değil, onlardan biri olarak aralarında dolaşıyor, sözlerine ve fiillerine iktidâ etme gibi bir durum da söz konusu değildi. Ancak hayatının ikinci dönemi yüce Allah tarafından âlemlere peygamber ve şari' olarak gönderildiği dönemdi.[677]

Siyer ve Sünen sahibi âlimler, Hz. Peygamber'in bi'setten önce gerçekleşen pek çok fiillerini ve hâllerini naklederler. Onların yapmış olduğu bu nâkillerden maksad kendilerinden şer'î hükümler istinbât etmek ya da o söz ve fiillere iktidâ etmek değildir. Asıl hedef, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ve doğruluğunu bilmeye yarayan hâllerini ve fiillerini nakletmektir.[678]

Cüveynî'ye göre Hz. Peygamber'in nübüvvetten önceki fiilleri tarihî bilgi mesabesindedir.[679] Dolasıyla onlara şer'î hükümler binâ edilemez.

Muâsır âlimlerden Muhammed b. Süleymân el-Aşkar da konuyla ilgili görüşünü şöyle zikreder: "*Allah'u Taalâ, her ne kadar Muhammed (s.a.v.) önceleri peygamberlik göreviyle yükümlü kılmamışsa da, onu (s.a) kendi gözetiminde yetiştirmiş, yetim olarak bulup korumuş, fakirken zengin kılmış ve güzel bir şekilde terbiye etmiştir. Bu da, Hz. Peygamber'in o dönemde kendisiyle temâyüz ettiği ve kendisinden nakledilen bazı*

[676] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl,** s. 815, 816.
[677] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2, s. 138.
[678] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2, s. 138,139.
[679] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 507.

adetlerin-güzel davranışlar olmaları ve şer'îata muhâlif olmamaları kaydıyla- iktidâ mahalli olmaları mümkündür."[680]

Şevkânî ise eserinde Hz. Peygamber'in nübüvvetten önceki fiillerine değinmemiştir.

Yukarda verilen değerlendirmelerden anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber'in bi'setten önceki sözleri ve fiilleri tarihi bilgi değerinde olup, kendilerinden şer'î hükümler istinbât edilmez. Fakat güzel davranışlar olmaları ve dine aykırı olmamaları kaydıyla onlarda Hz. Peygamber'e uyulabilir.

[680] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2, s. 139.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN FİİLÎ VE KAVLÎ SÜNNETLERİNİN TEÂRUZU

Rasûlullah'ın (s.a.v.) fiilleri arasında veya fiileri ile sözleri arasında teâruz bulunduğunda nasıl amel edilmesi gerektiği hususu usûl âlimleri tarafından araştırılmıştır.

4.1. FİİLLERİN TEÂRUZU (ÇELİŞMESİ)

Teâruz/çelişki sözlükte "*çekişme, ihtilaf, aykırılık; çelişme, tezat*"[681] anlamlarına gelir. Istılahta ise *"aynı meselede iki delilden herbirinin diğerini engellemesi"*[682] başka bir ifadeyle diğerinin gerektirdiğiyle çelişen bir hükmü gerektirmesi demektir.[683] Asıl olan Kur'ân ve sünnetten olan şerî' deliller arasında teâruzun olmaması olmakla[684] beraber, Hz. Peygamber'in fiilleri arasında teâruzun olup olmadığı meselesi usûl âlimleri tarafından ele alınmış ve bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Usûl âlimlerinin cumhuruna göre, fiilerin bazıları bazılarına nâsih ya da muhasis (tahsis edici) olacak şekilde, aralarında bir teâruzun olması câiz değildir. Çünkü fiilin bir vakitte vâcib, başka bir vakitte de aksi olması câizdir. Bunun nedeni, fiilin u'mûm ifade

---

[681] Arapça-Türkçe Sözlük, "Taâruz", Dağarcık, İstanbul 1995, s. 562.

[682] Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 12.

[683] **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh), (**çev. Dönmez), s. 417; Erdoğan, **Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü**, "Teâruz", s. 552.

[684] Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 12. Sahih olan şer'î deliller arasında bir teâruz/çatışma tasavvur edilemez. Çünkü böyle bir durum, İslâmî hükümlerin kendi içinde çelişki bulunduğu sonucuna götürür. Çelişki ise acz (kendi içinde tutarlı bir sistem kuramama) belirtisidir. Bunun Yüce Allah hakkında düşünülmesi imkânsızdır. Deliller arasında görülen teâruz sadece zahirde tespit edilebilen çatışmadan ibarettir. (Serahsî, **Usûl,** c. 2, s. 12; **İslâm hukuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh), (**çev. Dönmez), s. 419.)

etmemesidir. Bunun için fiil gelecek olan bütün vakitleri kapsamaz ve tekrara da delâlet etmez.[685]

Hanefî usûlcülere göre, tekrar vacip olmadığı sürece fiillerin biri bir vakitte zıddı da başka bir vakitte olmasından dolayı iki fiil arasında teâruz gerçekleşmez.[686] Tekrarın vacip olması halinde ikinci fiil ya nâsih ya da muhassis/tahsîs edici olur. Fiillerin tarihi bilinmiyorsa teâruz hükmü gerçekleşir ve fiillerden biri diğerine tercih edilir.[687] Buradaki nesh, gelecekte o fiilin hükmünün ortadan kaldırılmasıdır. Tahsis ise bazı mükellefleri fiile ait olan hükmünün kapsamından çıkarılmasıdır.[688]

Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib, *"Hz. Peygamber veya ümmeti için fiilin tekrarının vacip olduğunu gösteren bir delil bulunmadığı sürece fiiller arasında teâruz gerçekleşmez. Mesela oruç tutma ve yeme (oruç tutmama) fiilerinde olduğu gibi fiil bir vakitte emir ve bir vakitte de ibâhe olabir. Tekrârın vacip olması halinde ikinci (sonradan olan) fiil nâsih olur."*demiştir.[689] Bu durumda ikinci fiil, tekrâra delâlet eden delilin hümünü neshetmiş olur, fiilin hükmünü değil.[690]

İbnü'l-A'râbî (ö. 543/1148) de herhangi bir isim vermeden konuyla ilgili üç görüş zikretmiştir. Birinci görüş, tahyîr yani iki fiilden birini seçme konusunda kişinin kendi iradesine göre hareket etmesi; ikinci görüş, sözlerde (ekvâl) olduğu gibi, sonradan vuku bulan fiili öncekine takdim etme; üçüncü görüş ise kıyâs gibi hârici (dış) bir delile dayanarak iki fiil arasında tercihte bulunmaktır. Meselâ, yirmi dört şekilde kılınacağı kabul edilen korku namazında, İmam Malik ve Şâfiî'nin bu durumda namaz heyetine en yakın olanın tercih edileceğini, Ahmed b. Hanbel'in kişi bu konuda serbesttir ve diğer bazı âlimlerin de bilinmesi halinde son şeklin takdim edileceğini söylemeleri gibi. İbnû'l-

---

[685] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 192; Şevkânî**, İrşâdu'l-fuhûl**, s. 166.
[686] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 514, 515; İbn Emîr Hâc (ö. 879/1474), **et-Takrîr ve't-Tahbîr,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 1983, c. 3, s. 13; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 249.
[687] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 249; Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 514, 515.
[688] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[689] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 416.
[690]Abdürrahmân b. Ahmed el-Îcî (ö. 756/1355), **Şerhu'l-A'dud a'lâ Muhtasâri'l-müntehe'l-usûlîyy,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2000, s. 105.

A‘râbî’nin tercihine göre, Hz. Peygamber iki namaz -yani normal ve korku esnasında kılınan namaz- arasında ayrım yapmamıştır. Sadece saldırı esnasında düşmandan korunmak için durumun el verdiği şekilde farz namazı ikâme etmiştir.[691]

Cüveynî’nin naklettiğine göre âlimlerin çoğunluğu, Hz. Peygamber’den tarihleri belli ve birbirinden farklı olan iki fiil nakledildiğinde, sonradan vuku bulan fiilin alınmasının ve öncekinin nasih olarak kabul edilmesinin vâcib olduğunu kabul etmişlerdir. Cüveynî, İmâm Şâfiî’nin de bu görüşe meylettiğini ve Zâtu’r-rek‘âda kılınan korku namazının kılınma şekli hakkında bu metodu izlediğini belirtmiştir.[692]

Şâfiîlerden Gazâlî de iki fiil arasında teâruz diye bir şey söz konusu olamayacağını zikretmiş ve şöyle demiştir: “*Çünkü iki eylem arasında gerçekleşen teâruz ya farklı zamanlarda veya ayrı şahıslar hakkındadır. Bu durumda birini vücuba, diğerini ise tahrime (haml) ederek ikisinin arasında cem yapmak mümkündür*.”[693] Başka bir vesile ile Gazâlî, aynı konu hakkında birbirine muhalif iki fiil Hz. Peygamber’den nakledilmişse ve (bu hadisleri nakleden) râviler de âdil iseler, korku namazında olduğu gibi, bunun (çözüm yolu) aşağıdaki gibi olacağını belirtmiştir. Söz konusu çözüm yolu şöyledir: *“Eğer fakihler iki uygulamanın da sahîh olduğunu söyleseler, fakat hangisinin daha efdal olduğu konusunda ihtilafa düşseler; (bize göre) efdal olanın üzerinde tevakkuf ederiz. Şayet herkes karşısında duran kişinin mezhebi/görüşü batıl/geçersiz olduğunu söylese, o zaman tevakkuf edilir ve tercih yapılmaz.”*[694]Bununla birlikte *“Gazzâlî, Hz. Peygamber’in fiilleri ile sözleri arasında da teâruz olabileceğini ve bu durumda cem ve diğer metotlara başvurulacağını belirtmiştir.”*[695]

---

[691] Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh İbnü’l-Arâbî el-Mâlikî (ö. 543/1148), **el-Mahsûl fî usûli’l-fıkıh,** Dâru’l-beyârık, Kahire 1991, s. 111; Zerkeşî, **el-Bahrü’l-muhît,** c. 4, s. 192; Şevkânî**, İrşâdu’l-fuhûl**, s. 166.

[692] Cüveynî, **el-Burhân,** c. 1, s. 496, 497.

[693] Gazzâlî, **Mustasfâ**, s. 2/180.

[694] Gazzâlî, **Menhûl,** s. 227.

[695] Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Ayrıca Detaylı bilgi için bkz. Halil Kaya, **Gazzâlî’de hadis usûlü ve rivayeti**, (Basılmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016), s. 114-115.

Şevkânî'ye göre ise fiillerin kavlî sünneti açıklama mahiyetinde olmadığı durumlarda, fiiller arasında teâruz gerçekleşmez. Zira fiiler, araştırılacak ve hakkında hüküm verilecek sigaları olmayıp farklı vakitlerde vuku bulan birbirinden farklı şeylerdir. Fiillerin kavlî sünneti açıklama mahiyetinde olduğu durumlarda ise her ne kadar fiiller arasında bir teâruz şeklen görünse de hakikatta o teâruz açıklanan kavillere râcidir. Bu durumda iki kavilden sonuncusunun öncekini neshettiği gibi, iki fiilden de sonra olanı öncekini nesheder.[696] Bu konuya, korku namazı örnek olarak verilebilir.[697] Çünkü Hz. Peygamber'in, bu namazı farklı şekillerde kıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.[698] Buna göre, Hz. Peygamber'in korku namazı ile ilgili son fiili öncekilere nâsih olarak kabul edilebilir.

4.2. KAVLÎ SÜNNET VE FİİLÎ SÜNNET ARASINDAKİ TEÂRUZ

Hz. Peygamber'in sözü ve fiili genelde birbiriyle örtüşür.[699] Ancak aralarında teâruzun gerçekleşmesi de mümkündür.[700] Rasûlüllahın kavlî sünneti ve fiilî sünneti teâruz ederse hangisisne göre amel etmek efdaldir? Bu hususta, müçtehitler farklı görüşler belirtmiştir. Hanefîler sözlü sünneti, Şâfiîler ise fiilî sünneti efdal görmüştür. Mesela; Mekke'deki bir Müslümanın umre için hangi mikatten ihrama girmesinin efdal olduğu hususunda Hanefîler, sözlü sünneti[701] esas alarak Mekke merkezine 8 km. kadar uzaklıkta bulunan Ten'îm'in efdal olduğunu kabul etmişlerdir.[702] Şâfiîler ise fiilî sünneti[703] esas alarak Ci'râne'nin efdal olduğunu söylemişlerdir.[704]

---

[696] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 167.
[697] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 173.
[698] Tirmizî, Sefer, 8/564; (Bkz. Ebû Dâvûd, Salât, bab 280-287.)
[699] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 185.
[700] Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180.
[701] Abdurrahmân b. Ebî Bekir'den rivât edildiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Âişe'yi terikesine alıp Ten'îm'den umre yaptırmasını kendisine emir buyurmuştur. (Müslim, "Hac", 17/135.)
[702] Mavsılî, **el-İhtiyâr,** s. 1/184; Döndüren, **Delilleriyle İslâm ilmihali**, s. 692.
[703] Hz. Enes'in haber verdiğine göre Hz. Peygamber, dört defa umre yapmıştır. Haccı ile birlikte yaptığı umre dışında bunların hepsini Zilka'de ayında ifa etmiştir. Bir umre Hudeybiye'den yahut Hudeybiye zamanında Zilka'de'de, bir umre ertesi yıl Zilka'de'de, bir umre Zilka'de ayında Huneyn ganimetlerini taksim ettiği sırada Ci'râne'den, bir umre de haccı ile beraber yapmıştır. (Müslim, "Hac", 35/217.)
[704] Şirbinî, **Muğni'l-muhtâc**, c. 1, s. 692;

Usûl âlimleri ise kavlî sünnet ve fiilî sünnet arasındaki teâruz hususunda müçtehitlerin takip edecekleri yolu belirlemek için, hükmün ihtilafına etki edecek faktörleri zikretmekle yetinmeyip, söz ve fiil arasında gerçekleşmesi muhtemel olan suretleri ve hükümlerini pratiği olmadığı halde zikretmişlerdir.[705] Şevkânî de Hz. Peygamber'in sözü (kavl) ve fiili arasında vuku bulan teâruzun şekillerini irdeleyerek, on dört kısmının sünnette çokça yer aldığını belirlemiş[706]ve bu kısımları da şöyle zikretmiştir.

4.2.1. Kavlin Hz. Peygamber'e Has Olması, Kendisinde Tekrarın ve Teessînin Olduğuna Delalet Eden Bir Delilin Bulunmaması ve Fiilden Sonra Olması Konumundaki Sünnet

Kavil fiilden sonra olup Hz. Peygamber'e has olması ve kendisinde de tekrarın ve teessînin olduğuna delalet eden bir delilin bulunmaması halinde söz ve fiil arasında teâruz gerçekleşmez.[707] Zira fiilin vacip/farz, mendûb veya mübâh olması bir vakitte, söz ile haram kılınması ise başka bir vakitte olabilir.[708] Bu da Hz. Peygamber'in bir davranışta bulunup daha sonra "*Bu fiil bana câiz değildir*" demesi gibidir.[709]

Şevkâniye göre de bu kısımda kavli ile fiili hadis arasında herhangi bir teâruz gerçekleşmez. Çünkü Hz. Peygamber'in kavlinin mâzîde gerçekleşen fiille hiçbir alakası yoktur. Zira kavle (söze) binâ edilecek olan hüküm, fiilin sonrasına taalluk eder. Aynı şekilde sözün hükmü müstakbelde/gelecekte de fiile taallluk etmez. Zira amaç fiilin tekrarlanmaması olduğu için onun gelecek zamanla da hiçbir alakası yoktur. [710]

[705] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 205.
[706] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 169
[707] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s 416, 417; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 163, 164.
[708] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 250.
[709] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 169.
[710] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 169.

Bu kısmın pratiği ile ilgili olarak Şevkânî eserinde herhangi bir örnek zikretmemiştir. Ayrıca diğer fıkıh usulü âlimlerinin eserlerinde de herhangi bir örnek tespit edilemedi.

4.2.2. Hz. Peygamber'e Has Olan Kavlin Fiilden Önce Olması

Bu kısım, Hz. Peygamber'in "*Filan vakitte filan fiil bana vaciptir*" deyip ardından aynı vakitte o fiilin zıddını yapması[711] ya da "*Bu fiil bana câiz değildir*" deyip ardından aynı vakitte o fiili yapması gibi.[712]

Âmidî'nin aktardığına göre gereğini yerine getirme mümkün olmadan önce, hükmün neshedilmesini kabul eden âlimlere göre fiili hadis, kavli hadis için nâsih olur. Kabul etmeyenlere göreyse fiil, kavil için nâsih olmaz.[713]

Hanefîler,[714] Mâlikîler[715] ve Şevkânî'ye[716] göre bu durumda fiil, kavil için nâsihtir. Bu kısmın pratiği ile ilgili olarak Şevkânî'nin ve usûl âlimlerinin fıkıh usulü eserlerinde herhangi bir örnek tespit edilemedi.

4.2.3. Kavlin Hz. Peygamber'e Has Olması ve Tarihinin Bilinmemesi

Kavil Hz. Peygambere has olup, söylendiği tarih bilinmiyorsa, bu durumda ümmet hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz vuku bulmaz. Ama Hz. Peygamber hakkında teâruzun olup olmayacağı hususunda ise ihtilâf edilmiştir.[717] Bazı âlimlere göre fiille amel edilir ve hükmü olduğu gibi sabit kalır, devam eder. Bazılarına göre ise kavil ile amel edilir. Bu durumda kavil Hz. Peygamber hakkında fiilin hükmünü nesheder. Fiilin ümmet hakkındaki hükmü ise baki kalır.[718] Hanefîlerden Üsmendî (ö. 552/1157) fiil ve

---

[711] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164;
[712] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 169.
[713] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164.
[714] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût,** c. 2, s. 250.
[715] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s 417.
[716] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 170.
[717] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 170.
[718] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251; İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14.

kavlin tarihi bilinmediği takdirde kavle gitmenin yani onunla amel etmenin daha evlâ olduğunu belirtmiştir.[719]

Fakat usûl âlimlerinin çoğunluğuna göre bu durumda tavakkuf etmek tercihe daha şayandır. Zira hem fiilin hem de kavlin önce veya sonra olma ihtimalinin olduğu bir durumda birini diğerine tercih etme tahakküm yani tercih nedeni olmadan birini diğerine tercih etme olur.[720] Bu da uygun değildir.

Şevkânî de bu durumda tavakkufun tercih edilmesi gerektiğini belirtmekle yetinip,[721] konu hakkında herhangi bir örneğe yer vermemiştir.

4.2.4. Kavlin Ümmete Has Olması

Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu söz (kavl) ümmete has olduğunda, Hanefîlerden Leknevî, Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib ve Şafiîlerden Âmidî gibi usûl âlimlerine göre kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz gerçekleşmez. Çünkü kavil ve fiil tek bir mahal hakkında varid olmamışlardır. Yani ilgili olduğu kimseler birbirinden farklıdır. Bunun için teâruz gerçekleşmez.[722]

Şevkânî de "*Fiil ve kavlin bir mahal hakkında varid olmadıkları için teâruzun olmayacağını*" söylemiştir.[723] Teâruzun olmayacağından anlaşılıyor ki, ümmet kendilerine has olan kavl (söz) ile amel eder. Fiil de Hz. Peygamber'e has olduğuna hamledilir.

---

[719] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[720] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251; İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14.
[721] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 170.
[722] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s 417, 418; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164.
[723] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 170.

4.2.5. Kavlin Genel Olması

Bu kısım, Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu kavil (söz) 'âmm (genel) olup ona ve ümmete şâmil gelmesidir.[724] Bu kısımda usûl âlimleri, fiilin kavilden önce veya sonra olması durumuna göre farklı görüşler belirtmişlerdir.

Hanefîlere göre, bu kısımda ümmet için herhangi bir teâruz söz konusu değildir. Hz. Peygamber hakkında ise eğer fiil kavilden önceyse onun (s.a.v.) hakkında da hiçbir teâruz yoktur.[725] Eğer fiil kavilden sonraysa o durumda fiil kavil için nâsih olur ve Hz. Peygamber hakkındaki kavlin hükmünü kaldırır.[726] Mesela; Rasûlullah'ın *"Hz. Peygamber, ihramlıyken de, oruçluyken de hacamat yaptı."*[727] fiilî sünneti ile "*Hacâmat yapan ve yaptıranın orucu bozulur."*[728] kavlî sünneti arasında teâruz/çelişki bulunmaktadır. Bu örnekte, zahire göre kavil/söz 'amm olup,[729] fiiliden öncedir.[730] Ayrıca burada fiilin Hz. Peygamber'e has olması ve kavlin hükmünün ümmet hakkında baki kalması da mümkün değildir. Zira ibâdetler hususunda, kavl/söz ruhsat bakımından has kılınmamıştır. Bu nedenle, Hz. Peygamber ve ümmet hakkında hükmün neshedilmesine hükmedilir.[731]

İbnü'l-Hâcib'e göre de bu kısımda ister fiil önce olsun veya sonra olsun ümmet için herhangi bir teâruz söz konusu değildir. Hz. Peygamber hakkında ise eğer 'amm olma kavlin zahirinden anlaşılıyorsa fiil kavil için tahsis olur.[732]

Âmidî'nin de naklettiğine göre, bu kısımda ümmet için herhangi bir teâruz söz konusu değildir. Hz. Peygamber hakkında ise eğer fiil kavilden önceyse onun (s.a.v.) hakkında da hiçbir teâruz gerçekleşmez. Eğer fiil kavilden sonraysa gereğini yerine

---

[724] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 170.
[725] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250;
[726] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250;
[727] Buhârî, "Savm", 32/1938.
[728] Buhârî, "Savm", 32/1937.
[729] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 209.
[730] Dârakutnî, **es-Sünen**, "el-Kublet li's-sâimi", h: 12.
[731] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2. s. 208, 209.
[732] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s 418, 419.

getirme mümkün olmadan önce, hükmün neshedilmesini kabul eden âlimlere göre fiil kavil için nâsih olur. Kabul etmeyenlere göreyse fiil kavil için nâsih olmaz.[733]

Râzî'ye göre fiilin kavilden hemen sonra olması halinde, fiil Hz. Peygamber'in kavlinin umumluğundan tahsîs edildiğine delâlet eder. Eğer fiil kavilden bayağı sonraysa o durumda kavlin gereği olan hüküm hem Hz. Peygamber hem de ümmeti için neshedilmiş olur. Şayet fiil kavilden önceyse bu durumda da eğer kavil fiilden hemen sonraysa fiilin hükmü hem ümmetten hem de Hz. Peygamber'den düşer. Eğer kavil fiilden çok sonraysa kavil fiilin hükmünü nesheder.[734]

Şevkânî'ye göre ise fiilin kavilden sonra olması durumunda fiil, Hz. Peygamber'i kavlin umumundan tahsis eder yani ayırır. Bunun örneği de Hz. Peygamber'in ikindi namazından sonra namaz kılmayı yasaklaması[735] sonrasında da kılamadığı öğle namazının sünnetini ikindi namazından sonra kılıp[736] ve buna devam etmesidir. Şevkânî'nin naklettiğine göre cumhurun da bunu kabul ettiğini ancak onlara göre fiilin mükaddem olması veya müahhar olması durumu değiştirmediğini söylemiştir. Eğer fiil kavilden sonraysa ve kavlin Hz. Peygamber'e şâmil olduğu kelamın zâhirinden anlaşılıyorsa örneğin, "*Hiç kimseye helal değildir ya da müslümana veya mümine câiz değildir*" demesi gibi bu durumda kavl fiil için nâsih olur. Fakat kavil Hz. Peygamber'e açık bir ifadeyle şâmil geliyorsa, mesela "*Bana ve size helal değildir*" demesi gibi, bu durumda fiil Hz. Peygamber hakkında kavil için nâsih olup ümmet hakkında olmamaktadır. Buna göre de kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz olmamış olur.[737]

---

[733] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164.
[734] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 424, 425.
[735] " نهى رسول الله عن صلاتين بعد الفجر حتى تطلع الشمس و بعد العصر حتى تغرب الشمس " (Buhârî, "Mevâkîti's-salâ", 31/588).
[736] " ما كان النبي يأتيني في يوم بعد العصر إلا صلى ركعتين " (Buhârî, "Mevâkîti's-salâ", 33/593.)
[737] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 170.

4.2.6. Fiilin Tekrarına veya Teessînin Vâcib Olduğuna Bir Delilin Delalet Etmesi ve Kavilin de Hz. Peygamber'e Has Olması

Fiilin tekrarına ve teesînin vâcib olduğuna bir delil delâlet etse ve kavil de Hz. Peygamber'e has olursa, bu durumda ümmet hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir müâraza (çelişki) gerçekleşmez.[738]

Ama Hz. Peygamber hakkında ise fiil ve kavlin tarihi biliniyorsa kavilden ve fiilden hangisi sonra ise o önceki için nâsih olur.[739]

Fiil ve kavlin tarihinin mechûl olması durumunda da kavil ve fiilden hangisinin tercih edileceği ya da tercih konusunda tevakkuf mu edileceği hususunda usûl âlimleri farklı görüşler ifade etmişlerdir.[740] O görüşler de şunlardır:

Hanefîlerin de içinde bulunduğu cumhura[741] ve özellik de Şâfiîlerden Âmidî[742] ve Râzî[743] gibi âlimlere göre kavil fiile tercih edilir. Tercih nedenleri de şunlardır:

1. Kavlin herhangi bir vasıta olmadan hükümlere delâlet etmesi.

2. Kavil ile görülen şeyler ve görülmeyen/aklî şeyler ifade edilir. Fiil ise sadece görülen şeyleri haber verir.

3. Kavil tekîd edilebilir, fakat fiil tekîd edilemez.

4. Fiilin tekrarına ve teesînin vâcib olduğuna bir delil delâlet etse ve kavil de Hz. Peygamber'e has olması durumunda kaville amel etmek, sadece Hz. Peygamber hakkında

---

[738] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 419, Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

[739] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 419, Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

[740] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 164; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

[741] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 198.

[742] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 165.

[743] Razî, **Mahsûl**, c. 1, s. 425.

fiilin gereğini neshetme olmuş olur. Fiille amel etme ise hem Hz. Peygamber hem de ümmet hakkında kavlin gereğini iptal etme olur. Zikredilen nedenlerden dolayı kaville amel etmek fiille amel etmekten daha kuvvetli ve daha evlâdır.[744]

Zerkeşî'nin aktardığına göre, fiilin kavle tercih edileleciği görüşü Şâfiîlerden Ebü't-Tayyib et-Taberî'nin görüşüdür.[745]

Hanefîlerden Leknevî[746] ve İbn Emir Hâc (ö. 879/1474),[747] Malikîlerden İbnü'l-Hâcib[748] gibi bazı âlimler de tevakkuf etmeyi tercih etmişlerdir. Bu durumda onlara göre tavekkuf etmek tercihe daha şayandır zira hem fiilin hem de kavlin önce veya sonra olma ihtimalinin olduğu bir durumda birini diğerine tercih etmek, tahakküm etme olur.[749] Bu da uygun değildir.

Şevkânî, fiil ve kavlin tarihinin mechûl olması durumunda kavil ve fiilden hangisinin tercih edileceği ya da tercih konusunda tevakkuf mu edileceği hususunda isim zikretmeden "*kîle (denilmiş)*" diyerek üç görüşe değinmiş,[750] fakat herhangi bir tercihte bulunmamış ve örnekte zikretmemiştir.

4.2.7. Kavlin Ümmete Has Olması ve Fiilde de Tekrar ile Teessînin Bulunduğuna Dair Delilin Olması

Kavil ümmete has olup fiilde de teessî ve tekrarın olduğuna delâlet eden bir delîl bulunduğunda, Hz. Peygamber hakkında fiil ve kavil arasında herhangi bir teâruz söz konusu olamaz.[751]

---

[744] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 165.
[745] Zerkeşî, **el-Bahrü'l-muhît,** c. 4, s. 198.
[746] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251.
[747] İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14.
[748] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 419.
[749] İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14.
[750] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[751] İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 420; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

Ümmet hakkında ise durum kavil ve fiilin tarihlerinin bilinmesine bağlıdır. Tarihleri bilindiği takdirde kavil ve fiilden hangisi müahhar/sonra ise o önceki için nâsih olur.[752] Mesela; ateşin deydiği/ateşte pişirilen şeylerden dolayı abdest alma hususunda Hz. Peyagamber'den kavlî ve fiilî olarak birbiriyle teâruz halinde olan rivayetler bulunmaktadır. Kavlî olanı, "توضئوا مما مست النار" "*Ateşin deydiği şeylerden dolayı abdest alın.*"[753] Fiilî olanı da, "أن رسول الله صلى الله عليه و سلم أكل كتف شاة ثم صلى فلم يتوضأ" "*Rasûlullah (s.a.v.) –pişmiş-koyunun kürek kemiğinden et yedi, sonra abdest almadan namaz kıldı.*"[754] Bu örnekte fiilî sünnet, kavlî sünnetten sonra olup,[755] kavlî sünneti neshetmiştir.[756]

Kavlin ve fiilin tarihleri bilinmiyorsa bu durumda hangisiyle amel edileceği hususunda âlimler arasında ihtilâf bulunmaktadır. Bazılarına göre fiille, bazılarına göre kaville amel edilir ve bazılarına göre de tavakkuf edilir. Leknevî'nin[757] naklettiğine göre âlimlerin çoğunluğu kaville amel edileceğini tercih etmiştir. Özellikle Hanefîlerden Üsmendî[758] ve İbn Emir Hâc,[759] Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib ve Şâfiîlerden Âmidî gibi âlimler de bu görüştedir. Kavlin fiile tercih edilme nedeni bir önceki kısımda zikri geçen nedenlerdir. Onlar da şunlardır:

1. Kavlin herhangi bir vasıta olmadan hükümlere delâlet etmesi.[760]

2. Kavil ile görülen şeyler ve görülmeyen/aklî şeyler ifade edilir. Fiil ise sadece görülen şeyleri haber verir.[761]

---

[752] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 420; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[753] Müslim, "Hayz", 23/352, 353.
[754] Müslim, "Hayz", 24/354.
[755] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 74/192.
[756] Aşkar, **Ef'âlü'r-Rasûl**, c. 2, s. 212.
[757] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[758] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[759] İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14.
[760] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 165; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[761] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 421; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 165.

3. Kavil tekîd edilebilir, fakat fiil tekîd edilemez.[762]

4. Fiilin tekrarına ve teesînin vâcib olduğuna bir delil delâlet etse ve kavil de Hz. Peygamber'e has olması durumunda kaville amel etmek, sadece Hz. Peygamber hakkında fiilin gereğini neshetme olmuş olur. Fiille amel etme ise hem Hz. Peygamber hem de ümmet hakkında kavlin gereğini iptal etme olur.[763]

Şevkânî de kavlin delâletinin fiilin delâletinden daha kuvvetli olmasını, ümmete has olan kavlin has, teessîye delâlet eden delilin de amm olduğunu ve hâssın da 'amma mükaddem olduğunu ve de fiilin kavle takdîm edileceğini savunanların uygun bir delîl getirememelerini gerekçe göstererek kaville amel edileceğini savunan görüşün râcih olduğunu ifade etmiştir.[764] Fakat konunun pratiği ile ilgili herhangi bir örneğe yer vermemiştir.

4.2.8. Tekrar ve Teessînin Bulunduğuna Dair Delilin Olmasıyla Beraber Kavlin 'Amm Olması

Kavlin 'am olması, tekrar ve teessînin olduğuna dair de delilin bulunması halinde kavil ve fiilden hangisi sonra ise o Hz. Peygamber ve ümmet hakkında nâsih olur.[765] Mesela; Ukl ve Ureyne hâdisesinde,[766] deve çobanını öldürenlerin ellerinin, ayaklarının

---

[762] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 165.

[763] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 421; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 165.

[764] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

[765] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 422; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

[766] Hz. Enes'in rivayet ettiğine göre, " عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفَرٌ مِنْ عُكْلٍ فَأَسْلَمُوا فَاجْتَوَوْا الْمَدِينَةَ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَأْتُوا إِبِلَ الصَّدَقَةِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَبْوَالِهَا وَأَلْبَانِهَا فَفَعَلُوا فَصَحُّوا فَارْتَدُّوا وَقَتَلُوا رُعَاتَهَا وَاسْتَاقُوا الْإِبِلَ فَبَعَثَ فِي آثَارِهِمْ فَأُتِيَ بِهِمْ فَقَطَعَ أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ وَسَمَلَ أَعْيُنَهُمْ ثُمَّ لَمْ يَحْسِمْهُمْ حَتَّى مَاتُوا" *"Ukl veya (Ureyne) kabilelerinden bazı kimseler –Medine'ye- Hz. peygamber'in yanına gelip müslüman oldular. Yakalandıkları mide ağrısından dolayı Medine'de ikamet etmek istemediler. Rasûlullah (s.a.v.) onlara sütlü develerin bulunduğu yere gidip develerin bevillerinden ve sütlerinden içmelerini emretti. Onlar da oraya gittiler. İyileştiklerinde Hz. Peygamber'in çobanını öldürüp develeri de önlerine katıp götürdüler. Bu haber sabah vakti geldi. Rasûlullah (s.a.v.) arkalarından adamlar gönderdi. Bunlar, gün yükselince onları/hainleri getirdiler. Hz. Peygamber, ellerinin, ayaklarının kesilmesini emretti ve kesti. Gözleri de oyulup Harre (Medine'de siyah taşların bulunduğu meşhur bir yerdir ayrıca hâdisenin gerçekleştiği yere de yakındır) denilen yere atıldılar. Su istediler, kendilerine su verilmedi."* (Buhârî, "Vudû'", 66/233.)

kesilmesi ve gözlerinin de oyulması ile Hz. Peygamber'in müsleyi yasaklaması hadisi[767] arasındaki durum gibi. Zikri geçen örnekte fiil kavilden önce olup,[768] kavil/söz de 'ammdir. Ayrıca kavlde tekrarın bulunmasını gerektiren nehiy/yasaklama da vardır. Bunun için önce olan fiilin hükmü kavl/söz ile neshedilmiştir.

Kavlin ve fiilin tarihleri bilinmediğinde hangisinin tercih edileceği veya tavakkuf mu edileceği hususunda âlimlerden farklı görüşler bulunmaktadır.

Hanefîlerden Üsmendî[769] ve İbn Emir Hâc,[770]Şâfiîlerden Âmidî[771] gibi âlimlere göre bir önceki kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha uygundur.

Hanefîlerden Leknevî[772] ve Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib[773] gibi âlimlere göre de kavlin ve fiilin tarihleri bilinmediğinde, ümmet hakkında kavl ile amel etmek, Hz. Peygamber hakkında da tavekkuf etmek daha uygundur.

Şevkânî de yedinci (G) kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin (söz) râcih olduğunu belirtmekle iktifâ etmiş,[774] herhangi bir örnek zikretmemiştir.

4.2.9. Hz. Peygamber Hakkında Tekrarın Olduğuna Delâlet Eden Bir Delilin Olması ve Kavlin de Ümmete Has Olması

Hz. Peygamber hakkında tekrarın olduğuna delâlet eden bir delilin olması ve kavlin de ümmete has olması halinde, kavlin ve fiilin mahalleri yani ilgili oldukları kişiler

[767] "قَالَ قَتَادَةُ بَلَغَنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ كَانَ يَحُثُّ عَلَى الصَّدَقَةِ وَيَنْهَى عَنْ الْمُثْلَةِ" Katâde (r.a.) dediğine göre, "*Hz. Peygamber Ureyne hadisesinden sonra sadaka vermeye teşvik ediyor ve müsleyi de yasaklıyordu.*" (Buhârî, "el-Meğâzî", 36/4192.)
[768] Buhârî, "el-Meğâzî", 36/4192.
[769] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[770] İbn Emîr Hâc**, et-Takrîr ve't-tahbîr,** c. 3, s. 14, 15.
[771] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[772] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[773] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 422.
[774] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.

farklı olduğundan aralarında herhangi bir teâruz meydana gelmez.[775] Bu durumda fiil Hz. Peygamber'e has olur.[776] Ümmet hakkındaysa, fiil ve kavil arasında teâruz gerçekleşir.[777] İkisinden hangisinin önce hangisinin de sonra olduğu biliniyorsa sonra olan önceki için nâsih olur.[778] Tarih bilinmediğinde Hanefîlerden Üsmendî[779] ve Şâfiîlerden Âmidî[780] gibi âlimlere göre yedinci kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha uygundur. Hanefîlerden Leknevî[781] ve Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib[782] gibi âlimler kavlin ve fiilin tarihleri bilinmediğinde Hz. Peygamber hakkında tavakkuf etmenin daha uygun olduğunu kabul etmişlerdir.

Şevkânî, kavlin ve fiilin mahalleri farklı olmasından dolayı aralarında herhangi bir teâruzun vuku bulmayacağını belirtmekle yetinip,[783] Hz. Peygamber hakkında açıklama yapmamış ve konu hakkında da herhangi bir örnek de zikretmemiştir

4.2.10. Fiilin Hz. Peygamber'e Has Olması

Fiil Hz. Peygambere has olup, teessînin olmadığına delâlet eden bir delilin olması halinde, ümmet hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz vuku bulmaz.[784] Zira kavlin ve fiilin mahalleri yani ilgili oldukları kişiler farklıdır.[785] Ayrıca teessînin olduğuna delâlet eden bir delil de yoktur.[786] Bunun için fiil ve kavil arasındaki teâruz sadece Hz. Peygamber hakkında gerçekleşir.[787] İkisinden hangisinin önce, hangisinin de sonra olduğu

[775] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[776] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[777] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[778]Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[779] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[780] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[781] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[782] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423.
[783] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[784] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 422; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[785] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[786] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[787] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.

biliniyorsa sonra olan önceki için nâsih olur.[788] Tarih bilinmediğinde Hanefîlerden Üsmendî[789] ve Şâfiîlerden Âmidî[790] gibi âlimlere göre yedinci (G) kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha uygundur. Hanefîlerden Leknevî[791] ve Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib[792] gibi âlimler de, kavlin ve fiilin tarihleri bilinmediğinde Hz. Peygamber hakkında tavakkuf etmenin daha uygun olduğunu kabul etmişlerdir.

Şevkânî, bu kısımda kavil ve fiil arasında teâruzun vuku bulmayacağını belirtmekle yetinip[793] ayrıntıya girmemiştir.

4.2.11. Kavlin 'Amm Olması ve Fiilde Teessînin Olduğuna Dair Delîlin Bulunmaması

Kavil 'amm olup Hz. Peygamber ile ümmeti kapsasa ve fiilde Hz. Peygamber'e iktidâ edileceğine dair bir delil yoksa bu durumda ümmet için herhangi bir teâruz gerçekleşmez.[794]Fiil de Hz. Peygamber'e has olur.[795]

Bu kısımda teâruz sadece Hz. Peygamber hakkında gerçekleşir.[796] Fiil ve kavilden hangisinin önce hangisinin de sonra olduğu biliniyorsa, sonra olan önceki için nâsih olur.[797] Tarih bilinmiyorsa Hanefîlerden Üsmendî[798] ve Şâfiîlerden Âmidî[799] gibi âlimlere göre yedinci (G) kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha

[788]Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[789] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[790] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[791] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[792] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423.
[793] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[794] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 422; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[795] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[796] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[797]Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[798] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[799] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.

uygundur. Hanefîlerden Leknevî[800] ve Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib[801] gibi âlimler de, kavlin ve fiilin tarihleri bilinmediğinde Hz. Peygamber hakkında tavakkuf etmenin daha uygun olduğunu kabul etmişlerdir.

Şevkânî bu kısımda fiilin Hz. Peygamber'i kavlin umûmundan tahsîs ettiğini kabul ederek,[802] fiil ve kavilden sonra olanın önceki için nâsih olduğunu kabul eden Üsmendî,[803] Leknevî,[804] İbnü'l-Hâcib[805] ve Âmidî[806]gibi âlimlere muhalefet etmiştir.

4.2.12. Teessînin Olduğuna Delâlet Eden Delîlin Bulunması ve Kavlin Hz. Peygamber'e Has olması

Fiilde teessînin olduğuna delâlet eden bir delil olup tekrarın olduğuna dair delil yoksa ve kavil de Hz. Peygamber'e has ise bu durumda ümmet hakkında kavil ve fiil arasında hiçbir teâruz gerçekleşmez.[807]

Hz. Peygamber hakkında ise kavil fiilden sonraysa bu durumda hiçbir teâruz gerçekleşmez.[808] Fakat fiil kavilden sonraysa bu durumda fiil kavil için nâsih olur.[809]

Kavil ve fiilin tarihleri mechul ise kavlin mi yoksa fiilin mi tercîh edileceği veya tavakkuf mu edileceği hususunda var olan görüşler burada da geçerlidir.[810] O görüşler de şunlardır: Hanefîlerden Üsmendî[811] ve Şâfiîlerden Âmidî[812] gibi âlimlere göre yedinci (G)

---

[800] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[801] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423.
[802] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 171.
[803] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[804] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[805] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423;
[806] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[807] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250, 251; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423, 424; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[808] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250, 251; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423, 424; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[809] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250, 251; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423, 424; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[810] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[811] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[812] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.

kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha uygundur. Hanefîlerden Leknevî'ye[813] göre fiilin kavle takdimi daha râcihtir.[814] Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib[815] gibi âlimlere göre de Hz. Peygamber hakkında tavakkuf etmek daha uygundur.

Şevkânî'ye göre bu kısımda ümmet için hiçbir teâruz yoktur. Hz. Peygamber hakkında da eğer kavil fiilden sonraysa onun için de teâruz yoktur. Eğer fiil sonraysa bu durumda kavil için nâsih olur. Kavil ve fiilin tarihi bilinmiyorsa kavlin tercih edilmesi daha uygundur.[816]

4.2.13. Teessînin Olduğuna Delâlet Eden Delîlin Bulunması ve Kavlin Ümmete Has Olması

Teessînin olduğuna delâlet eden bir delîlin bulunması ve kavlin ümmete has olması halinde Hz. Peygamber hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz meydana gelmez.[817]

Ümmet için teessî ile ilgili delil kaim olduğundan kavil ve fiilden hangisi sonra/müahhar ise o diğerine nâsih olur.[818]

Tarih bilinmiyorsa Hanefîlerden Üsmendî[819]ve Leknevî,[820] Şâfiîlerden de Âmidî[821] gibi âlimlere göre yedinci (G) kısımda zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha uygundur. Mâlikîlerden İbnü'l-Hâcib[822] de kavlin ve fiilin tarihleri

---

[813] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251.
[814] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[815] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423.
[816] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[817] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 424; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[818] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 424, 425; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[819] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[820] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 250.
[821] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[822] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 423.

bilinmediğinde, Hz. Peygamber hakkında tavakkuf etmenin daha uygun olduğunu kabul etmiştir.

Şevkânî bu kısımda Hz. Peygamber hakkında hiçbir teâruzun olmadığını, ümmet hakkındaysa, teessî olduğu için kavil ve fiilden sonra olanın önceki için nâsih olduğunu belirtmekle yetinmiştir.[823]

4.2.14. Kavlin Amm Olması ve Teessînin Olduğuna Delâlet Eden Delilin Bulunması

Kavil 'amm olup teessînin olduğuna delâlet eden bir delilin bulunması halinde kavil ve fiilden hangisi sonraysa o ümmet hakkında önceki için nâsih olur.[824]

Hz. Peygamber hakkında ise eğer fiil kavilden önceyse hiçbir teâruz söz konusu olamaz.[825] Fakat kavil önce ise bu durumda fiil kavil için nâsih olur.[826]

Kavil ve fiilin tarihleri bilinmiyorsa bu durumda, Hz. Peygamber ve ümmet hakkında Hanefîlerden Üsmendî,[827] Şâfiîlerden Âmidî[828] ve Şevkânî[829] gibi âlimlere göre, yedinci kısımda (G) zikredilen nedenlerden dolayı kavlin fiile tercih edilmesi daha uygundur. Hanefîlerden Leknevî'ye göre de bu durumda ümmet için kavlin fiile tercih edilmesi, Hz. Peygamber hakkında da tavakkuf etmek daha uygundur.[830]

---

[823] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[824] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251; İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 425; Gazzâlî, **Mustasfâ,** s. 2/180; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 167; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[825] İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 425; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 167; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[826] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515; Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251, İbnü'l-Hâcib, **Muhtasaru Müntehe's-sûl,** c. 1, s. 425; Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 167; Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[827] Üsmendî, **Bezlü'n-nazar,** s. 515.
[828] Âmidî, **İhkâm**, c. 1, s. 166.
[829] Şevkânî, **İrşâdu'l-fuhûl**, s. 172.
[830] Leknevî, **Fevâtihu'r-rahamût**, c. 2, s. 251.

SONUÇ

İslâm dini, vahye dayalı ilahi bir dindir. Diğer semavî dinlerde olduğu gibi, yüce Allah onu insanlara tebliğ etsin diye, hemcinsleri gibi bir beşer olan, ancak onlardan farklı olarak ilahî vahiyle desteklenen Hz. Muhammed'i peygamber olarak göndermiştir. Hz. peygamber, hem rasûl hem de nebiydi. Bu özelliği sebebiyle Allah diğer rasûl ve nebileri nasıl masum kıldıysa onu da risâlet makamının gereği olarak, nübüvvetten sonra büyük günah işleme hususunda masûm kılmıştır. Hz. Peygamber bu ulvî görevi yerine getirirken, kendisinden sünnet diye isimlendirilen bir takım sözler, fiiler ve onaylar (takrirler) sadır olmuştur.

Sünnet, Kitap'tan (Kur'ân'ı Kerim) sonra İslam dininin temel (aslî) kaynaklarının ikincisi olarak kabul edilmiştir. Bunun için, ilk dönemlerden itibaren usûl âlimleri tarafından Sünnet araştırılmış farklı itibarlarla tarif edilmiş ve taksime tabi tutulmuştur. Yapısı bakımından, kavlî (sözlü), fiilî ve takrîrî olarak üç kısma ayrılmıştır.

Hz. Peygamber'den vurûdu sabit ve makbûl olan sünnet hüccet ve şerî hükümlerin kaynağı olup, gereğiyle amel etmek lazımdır. Kaynak olması bakımından derece olarak Kur'ân'dan sonra gelir. Sünnet'in, Kitap'taki hükümlere göre konumu tekid, tebyîn (açıklama), nesh ve teşrî' olarak dört şekilde gerçekleşir. Sünnet'in, Kur'ân'ın delâlet ettiği hükümlere uygun olması durumunda ona tekîd etmiş olur. Bu durumda ilgili hüküm için iki kaynak ve iki delil olmuş olur. Tebyin mücmeli tefsir, mutlâkı takyîd ve 'âmmı tahsîs şeklinde vuku bulmuştur. Sünnet'in Kitâbla neshi, cumhûra göre câiz olup fiilî olarak gerçekleşmiştir. Mesela; namazda Beyti'l-Makdis'e dönmenin Kâbe'ye dönmeyle

neshedilmesi gibi. Allah'ın Hz. Peygamber'e verdiği yetkinin bir sonucu olarak Sünnet, Kur'ân'da hükmü açıklanmayan meseleler hakkında da hükümler teşrî' eder.

Yaptığımız araştırmanın sonucunda şu hususlar tespit edilmiştir:

1. Hz. Peygamberin fiilleri, genel olarak hüccet kabul edilmiştir. Çünkü nebevî fiiller, mükelleflerin fiilleriyle ilgili olan şerî hükümlere delalet eder.

2. Hz. Peygamber'in fiilleri üç yolla ispat edilir. a. Hz. Peygamber'in fiilleri genelde haberlerle (ahbâr) bilinir. b. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in fiillerini bize nakletmesi. c. Hz. Peygamber'in kendi fiilini haber vermesi.

3. Hz. Peygamber'den kalkma ve oturma gibi ibadetlerle hiçbir alakası olmayan ve yaratılışın gereği oldukları açık olan irâdî (kasıtlı) fiillerde ve içe doğarak meydana gelen fikirler, uzuvların tasarrufları ve vücud hareketleri gibi kasıt olmadan sadır olan fiillerde Hz. Peygamber'e iktidâ vâcib olmayıp onlar sadece ibâhaye delâlet ederler.

4. Hz. Peygamber'in yeme, içme, giyinme ve uyku gibi fiilleri, bilinen bir şekil ve özel bir durumla ile kendilerine devam etmesi sebebiyle cibillî fiillerden çıkıp teşrî' olma ihtimali yüksek olan fiiller, Hz. Peygamber'e olan sevgi, bağlılık ve onun yoluna uyma niyetiyle işlenmeleri sevabı gerektirir. Terkleri ise kötü bir davranış sayılmaz, kınanma ve azarlanmayı da gerektirmezler.

5. Hz. Peygamberin kendisine has olduğunu saraheten (açıkça) açıkladığı ve bize de has olduğuna dair şerî bir delil bulunmayan fiillerde, ona iktida edilmez.

6. Hz. Peygamber'in vahyin gelişini beklemeden dolayı belirsiz bırakıp açıklamadığı fiillerde, Hz. Peygamber'in fiili mübhem bırakması vahyi beklemesinden kaynaklandığı için iktida etme imkânı ve ihtimali yoktur.

7. Hz. Peygamber, birtakım sebeplerden dolayı ilgili kişilere ceza olsun diye bazı davranışlar (fiiler) sergilemiştir. Eğer Hz. Peygamber'in fiilinin sebebi tarafımızdan belli

ise, sebebin meydana gelmesi durumunda biz de, Hz. Peygamber'in fiilinin aynısını yapabiliriz. Şayet sebep belli değilse, bizim aynı fiili yapmamız caiz olmaz. Ama Hz. Peygamber bu tür fiilleri, iki davalı arasında yapmışsa bu kazâya (yargıya) dair olmuş olur. Bu durumda bizim de, onun (s.a) hüküm verdiği gibi hükmetmemiz gerekir,

8. Beyan olan mücerred fiiller, Hz. Peygamber'in herhangi bir dini konuyu beyan (açıklama) etmek için işlediği fiilleridir. Bu nevi fiiller tartışmasız olarak bizim hakkımızda delil olup, uyulmaları vaciptir. Mücmelin beyanı için işlenen fiilin hükmü de, mücmelin hükmüne tabidir.

9. Herhangi bir şerî meseleyi ve mücmeli beyan etmek için olmayan ve Hz. Peygamber hakkındaki vücûb, nedb ve ibâha gibi şerî' hükmü (sıfat) bilinen fiillerin hükmü, -fiilin Hz. Peygamber'e has olduğuna delalet eden bir delil yoksa ümmet de o fiili işleme hususunda Hz. Peygamber gibidir.

10. Kendisinde kurbet anlamı anlaşılmış olan fiilde kurbet anlamı onu ibâha üstü bir hükme çıkarmıştır. Onun üstü de, nedb olduğundan bu tür fiillerin mendûp olmaları tercihe daha şayandır.

11. Hz. Peygamber'in işlediği fiillerden vücûb, nedb ve ibâha gibi hükümler istinbât edilir. Teklîfî hükümlerden olan haram ve kerâhete Hz. Peygamber'in fiilleri delâlet etmez. Fakat terkler delalet eder.

12. Fiilî Sünnetin vaz'î hükümlere delaleti, gizli bir delâlet olup, hükmün sebeb ve benzeri şeylerle irtibatının söz (kavl) olmadan izâhı az kere mümkün olur. Söz (kavl) ile açıklanması ise şeriatta pek çoktur.

13. Hz. peygamber'in muradını ifade etmek için yapmış olduğu işaretler, sünnet kabilinden olup, hüccettirler. Bunun için o işaretlerden bir takım dini hükümler istinbat edilebilir.

14. Hz. Peygamber'in yazışmaları, sünnet kabilinden olup hüccettirler.

15. Hz. Peygamber bazı fiilleri yapmayı niyetlenmiş ancak yapmamıştır. Bu tür fiiller, sünnetin kısımlarından sayılmamaktadır. Çünkü o fiiiller, sırf kalbe doğan, kesin bir şekilde yapılmayan, Rasûlullâh'ın bize getirdiklerinden olmayan ve Allah'ın hakkında Peygamber'i örnek almayı emrettiklerinden olmayan fiillerdir.

16. Hz. Peygamber'in rüyadaki sözleri ve fiilleri dinî hükümler hususunda hüccet değildir.

17. Hz. Peygamber'in bi'setten önceki sözleri ve fiilleri tarihi bilgi değerinde olup, kendilerinden şerî hükümler istinbât edilmez. Fakat güzel davranışlar olmaları ve dine aykırı olmamaları kaydıyla onlarda Hz. Peygamber'e uyulabilir.

18. Fiillerin bazıları bazılarına nâsih ya da muhasis (tahsis edici) olacak şekilde, aralarında bir taâ'rruzun olması câiz değildir. Çünkü fiilin bir vakitte vâcib, başka bir vakitte de aksi olması câizdir. Bunun nedeni, fiilin 'umûm ifade etmemesidir. Bunun için gelecek olan bütün vakitleri kapsamaz ve tekrara da delâlet etmez.

19. Kavlin Hz. Peygambere has olması ve kendisinde tekrarın ve tessî'nin olduğuna delalet eden bir delilin bulunmaması. Bu durumda kavil ile fiil arasında herhangi bir teâruz (çelişki) gerçekleşmez. Çünkü Hz. Peygamberin bu kavlinin mâzîde gerçekleşen fiille hiçbir alakası yoktur. Zira o kavle (söz) binâ edilecek olan hüküm, o fiilin sonrasına taalluk eder. Aynı şekilde o sözün hükmü müstakbelde de, o fiile taallluk etmez.

20. Kavil fiilden önce olursa, fiil kavlin (söz) hükmü için nâsih olur.

21. Kavil Hz. Peygambere has olup, söylendiği tarihi bilinmiyorsa bu drumda ümmet hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz vuku bulmaz. Ama Hz. Peygamber hakkında teâruzun olup olmayacağı hususunda ise, tavekkuf tercih edilmiştir.

22. Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu söz (kavl) ümmete has olduğunda, kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz gerçekleşmez. Çünkü kavil ve fiil tek bir mahal yani konu hakkında varid olmamışlardır.

23. Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu kavil (söz) 'amm (genel) olup, ona ve ümmete şâmil olması, fiilin de müahhar (sonra) olması durumunda, fiil Hz. Peygamber'i kavlinin umumundan tahsis etmiş olur. Fiil kavilden önce ise, hitap edenin hitabının kapsamına girdiğini kabul edenlere göre kavil fiilin neshine delalet eder. Bu da kavlin, Hz. Peygamber'e şâmil olduğu açık bir yolla olması durumundadır. Fakat kavil Hz. Peygamber'e tansîs (açık bir ifade) yoluyla şâmil oluyorsa bu durumda fiil, Hz. Peygamber hakkında kavil için nâsih olup ümmet hakkında olmamaktadır. Buna göre de kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz olmamış olur.

24. Fiilin tekrarına ve teessînin vâcib olduğuna bir delil delâlet ederse ve kavil de Hz. Peygambere has olursa, bu durumda ümmet hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir müâraza (çelişki) gerçekleşmez. Ama Hz. Peygamber hakkında ise, kavilden ve fiilden hangisi sonra ise o önceki için nâsih olur..

25. Kavil ümmete has olup, fiilde teessî ve tekrarın olduğuna delâlet eden bir delîl bulunduğunda, Hz. Peygamber hakkında fiil ve kavil arasında herhangi bir teâruz söz konusu olamaz. Ümmet hakkında ise, durum kavil ve fiilin tarihlerinin bilinmesine bağlıdır. Tarihleri bilindiği takdirde kavil ve fiilden hangisi müahhar ise o önceki için nâsih olur. Fakat tarihleri bilinmiyorsa, bu durumda kavlin delâleti fiilin delâletinden daha kuvvetli olduğu için kavl (söz) ile amel edilir.

26. Hz. Peygamber hakkında tekrarın olduğuna delâlet eden bir delilin olması ve kavlin ümmete has olması halinde kavlin ve fiilin mahalleri yani ilgili oldukları kişiler farklı olduğundan aralarında herhangi bir teâruz meydana gelmez.

27. Fiil Hz. Peygambere has olup, teessînin olmadığına delâlet eden bir delilin olması halinde kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz vuku bulmaz.

28. Kavil ‘amm olup Hz. Peygamber ve ümmete şamil olsa ve fiilde Hz. Peygamber’e iktidâ edileceğine dair bir delil yok ise, bu durumda fiil onu kavlin umûmundan tahsîs edici olmuş olur. Ümmet hakkında ise fiilde tessînin olduğuna delâlet eden bir delil olmadığından onlara nisbetle kavil ve fiil arasında teâruz gerçekleşmez.

29. Fiilde tekrara değil de sadece Hz. Peygamber’in örnek alınacağına delâlet eden bir delîl varsa ve kavil de Hz. Peygamber’e has ise, bu durumda ümmet hakkında kavil ve fiil arasında hiçbir teâruz gerçekleşmez. Hz. Peygamber hakkında ise, kavil ve fiilin durumuna bakılır. Şayet fiil önce, kavil ondan sonra ise hiçbir teâruz vuku bulmaz. Fakat kavil önce fiil sonra ise bu durumda fiil onun hakkında nâsih olmuş olur.

30. Kavlin ümmete has olması halinde, Hz. Peygamber hakkında kavil ve fiil arasında herhangi bir teâruz meydana gelmez. Ümmetin hakkında ise, teessî hakkında delil kaim olduğundan kavil ve fiilden hangisi müahhar ise o diğerine nâsih olur.

31. Kavil ‘amm olup, Hz. Peygamber’e ve ümmete şâmil olduğunda ve tekrara değil de sadece teessîye delâlet eden bir delilin varlığı halinde kavil ve fiilden hangisi sonra ise o ümmet hakkında öncekine nâsih olur. Hz. Peygamber hakkında ise bakılır, eğer fiil kavilden önceyse hiçbir teâruz söz konusu olmaz. Fakat kavil önce ise, bu durumda da fiil nâsih olmuş olur.

32. Çalışmamızda yapmak isteyip de zaman darlığından dolayı eksik bıraktığımız yönler şunlardır: a. Konuyla ilgili görüşlerde Şevkânî’den önceki âlimlerin görüşleri çokça verilirken, sonraki âlimlerin görüşlerine az değinilmiştir. b. Konuyla alakalı Şevkânî’in *İrşâdü’l-fuhûl’*daki usûlî görüşlerinin fürudaki yansımalarının tespiti için fıkhî eserlerine müracaat edememek. c. Dördüncü bölümde bulunan Hz. Peygamber’in fiilî ve kavlî sünnetlerinin teâruzu konusunda teorik bilgiler verilirken konunun pratiği ile ilgili örneklere tespit edilemediklerinden dolayı çok az yer vermek.

KAYNAKÇA

A‘ZÂMÎ, Muhammed Mustafa, **Dirâsâtun fi’l-hadisi’n-nebevî ve târihu tedvînihi,** el-Mektebetu’l-islâmî, Beyrut 1980.

AZİMLİ, Mehmet, “SÜLEYM”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

ABÂZA, Fârûk Osmân, **el-Hükmu’l-Osmânî fi’l-Yemen,** el-Mektebetü’l-Arabî, 1986.

ALTIKULAÇ, Tayyar, “Ebû Şâme el-Makdisi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi, ,** c. 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

ÂMİDÎ, Ebu’l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed (ö.631/1233), **el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm**, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiye, Beyrut 2005.

Arapça-Türkçe Sözlük, “Taâruz”, Dağarcık, İstanbul 1995.

ARÛSÎ, Muhammed Abdülkâdir, **Ef‘âlü’r-Rasûl ve delâletuhâ ‘ale’l-ahkâm,** Dâru’l-Muctema‘, Cidde 1991.

ASFEHÂNÎ, Ebü’s-Senâ’ Mahmûd b. Abdirrahmân b. Ahmed (ö.749/ ?), **Beyânü’l-muhtasâr şerhu Muhtasari İbni’l-Hâcib,** Thk. Muhammed Mazher Bekâ, et-Turâsi’l-islâmî, Mekke ts.

ASKALÂNÎ, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer (ö. 852/1449), **Nüzhetu’n-nazar fî tevdîhi Nuhbeti’l-fiker,** Thk. Nureddin I‘tır, Matbaa‘tu’s-sabah, Dimeşk 2000.

AYBAKAN, Bilal, “Şîrâzî”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

AYDINLI, Abdullah, **Hadis Istılahları Sözlüğü**, İFAV yayınları, İstanbul 2013.

BÂCÎ, Ebû’l-Velîd Süleymân b. Halef (ö. 474/1081), **İhkâmu’l-fusûl fî ahkâmi’l-usûl,** Thk. Abdulmecid Türkî, Dâru’l-ğarbi’l-İslâmî, 1195.

BÂCÛRÎ, İbrâhîm b. Muhammed (ö. 1276/1860), **Tuhfetu'l-murîd 'alâ Cevhereti't-tevhîd,** Thk. Ali Cum'a, Dâru's-selâm, Kahire 2002.

BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Hatîb (ö. 463/1071), **el-Kifâye fî me'rifeti usûli i'lmi'r-rivâye,** Thk. İbrâhîm b. Mustafâ ed-Dimyatî, Dâru'l-Hudâ, 2003.

BEDİR, Murteza, **İslâm'ın yolu: Sünnet**, İSAM yayınları, İstanbul 2012.

_____"Sünnet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, İstanbul 2010,

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn b. Ali, **es-Süneni'l-kubrâ,** Meclisu Dâireti'l-me'ârifi'n-nizâmiyye, Haydarabad h. 1344.

BEYZÂVÎ, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), **Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl,** Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hellâk, Mahmûd Ahmed el-Etraş, Dâru'r-Raşîd, Beyrut 2000.

BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Hukukı İslâmiyye ve ıstılahatı fıkhiyye kamusu,** Bilmen basım ve yayın evi, İstanbul ts.

_____**Büyük İslâm ilmihali,** KİTABEVİ**,** İstanbul 2015.

BİLGE, Mustafa L., "Dariye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

BOSTAN, İdris, "Yemen", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, (ö. 256/869), **el-Camiu'l-müsnedu's-sahihu'l-muhtasar,** Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2012.

BUSTÂNÎ, Butrus, **Muhîtü'l-muhît**, "el-fi'l", Mektebetu Lübnan, Beyrut 1987.

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, "Vehhâbîlik", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.

BÛTÎ, Muhammed Ramazan, Mustafa Sa'îd el-Hın, Ali eş-Şerbecî, **Mustalehu'l-hadis**, el-Cumhuriyyetu'l-Arabiyye es-Suriye Vezâretu'l-Evkâf, 1990.

CASSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), **el-Fusûl fi'l-usûl,** Thk. 'Acîl Câsim en-Neşemî, Vezâretu'l-avkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1994.

_____**Ahkâmu'l-Kur'ân**, Dâru'l-kitabi'l-arabî, Beyrut ts.

CEHHÂF, Lütfullâh b. Ahmed (ö. 1243/?), **Düreru nuhûri'l-huri'l-î'n bi sîreti'l-İmâmi'l-Mansûr Alî,** Thk. İbrâhîm b. Ahmed el-Mukhifiyy, Mektebetü'l-irşâd, San'â 2004.

CÜRCÂNÎ, Seyid Şerîf Ali b. Muhammed (ö. 816/1413), **et-Ta'rîfât**, Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2003.

CÜVEYNÎ, İmâmu'l-haremeyn Ebû'l-Me'âlî Abdulmelîk b. Abdillah (ö. 478/185), **el-Burhân fî usûli'l-fıkıh**, Thk. Abdulazîm ed-Dîb, ts.

_____**Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb,** Thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, Dâru'l-minhâc, Cidde 2007.

ÇELEBİ, İlyas, "Sünnet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 38, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

_____"Mu'tezile", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 31, TDV Yayınları, İstanbul 2006.

ÇİÇEK, Hacı, "Şevkânî'nin Hayatı ve el-Fevâid Adlı Eserinin Metodolojik Özellikler", **e-Şarkiyat ilmi araştırmalar dergisi,** 2013, s. 104-126, -www.e-sakiyat.com- ISSN: 1308-9633 (24. 10. 2018).

DÂRAKUTNÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer, **es-Sünen**, Thk. Azîm Âbâdî, Dâru ibn Hazm, Beyrut 2011.

DARÎR, Ebû Tâlib Abdurrahman b. Ömer b. Ebi'l-Kâsim (ö. 684/?), **el-Vâdıh fî şerhi Muhtâsari'l-Hırakî,** Thk Abdulmelik b. Abdillah**,** Dâru Hadar, Beyrut 2000**.**

DEBBÛSÎ, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Ömer el-Hanefî (ö. 430/1039), **Tekvîmu'l-edille fî usûli'l-fıkıh,** - Thk. Halîl Muhyiddin el-Meys, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.

DEHLEVÎ, Şâh Veliyullah b. Abdirrahîm (ö. 1176/ 1762), **Huccetullâhi'l-bâliğa,** Dâru'l-kutub el-'İlmiyye, Beyrut 2005.

DEMİRCİ, Muhsin, **Tefsir usûlü,** İFAV yayınları, İstanbul 2009.

DİB, Abdülazîm, "Cüveynî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 8**,** TDV Yayınları, İstanbul 1993.

DÖNDÜREN, Hamdi, **Delilleriyle İslâm İlmihali,** Erkam yayınları, İstanbul 2015.

ŞA'BÂN, Muhammed İsmâîl, **el-İmâmü'ş-Şevkânî ve ârâuhu'l-usûliyye,** Dâru İbni'l-Hazm, Beyrut 2008.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş‘as es-Sicistânî (ö. 275/889), **Sünen,** Müessesetu’r-risâle, Beyrut 2013.

EBÛ ĞUDDE, Abdulfettâh, **Lemahât min târîhi’s-Sünneti ve ‘ulûmi’l-hadîs,** Mektebu’l-matbû‘âti’l-İslâmiye, Halep ts.

EBÛ REYYE**, es-Sünnetu ve Mekânetuhâ fi’t-teşrî’i’l-islâmî**, ts.

EBÛ ZEHRA, Muhammed (ö. 1974), **Târîhu’l-mezâhibi’l-islâmiyye,** Dâru’l-fikri’l-Arabiyy, Karhire 1996.

EBÛ’L-HÜSEYN, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, **Mu‘cemu mekâyîsi’l-luğa,** thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikir, Kahire 1979.

EBÜ’L-BEREKÂT, Abdüsselâm b. Abdillâh, Ebü’l-Mehâsin Abdülhalîm b. Abdisselâm, Tekıyüddîn Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Abdilhalîm, **Müsvedde fî usûli fıkıh,** Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Matbeatü’l-medenî, Kahire ts.

EL-HABÎB, b. Tâhir, **el-Fıhu’l-Mâlikî ve edilletuhu,** Dâru ibn Hazm, Beyrut 1998.

EMİR BÂDŞÂH, Muhammed Emîn el-Hanefî, **Teysîru’t-tahrîr,** Dâru’l-Baz, Mekke ts.

ERDOĞAN, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar yayınları, İstanbul 2013.

_____**Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, İstanbul 2014.

FERRÂ’, Kâdî Ebû Ya‘lâ Muhammed b. Hüseyn (ö.458/1066), **el-‘Udde fî usûli’l-fıkh,** Thk. Ahmed b. Ali el-Mübârekî, Riyad 1990.

FETTÛHÎ, Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz İbnü’n-Neccâr (ö. 972/1564), **Şerhu Kevkebi’l-munîr**, Thk Muhammed ez-Zuhaylî, Nezîh Hammâd, Mektebetü’l-a‘bîkân, Riyad 1993.

FEYYÛMÂ, Muhammed İbrâhîm, **eş-Şîatu’l-A‘rabiyye ve’z-Zeydiyye,** Dâru’l-fikr el-Arabiyy, Kahire 2002.

FİRÛZÂBÂDÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali (ö. 476/1082), **et-Tebsire fî usûli’l-fıkıh**, Thk. Muhammed Hasan Heytû, Dâru’l-fikir, Dimeşk 1980.

GAZÂLÎ, Hüccetü'l-İslam Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111), **el-Menhûl min ta'lîkâti'l-usûl**, thk. Muhammed Hasan b. Mahmûd Heyto, Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1980.

_____**el-Müstasfâ min i'lmi'l-usûl,** Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2012.

GÜNDÜZ, Tufan, "Safevîler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008.

GÜRKAN, Menderes, "Zerkeşî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

GÖLCÜK, Şerafettin, Süleyman Toprak, **Kelam tarih ekoller problemler**, Tekin Kitabevi, Konya 2014.

_____"Bâkıllânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

GÖRMEZ, Mehmet, **Sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanmasında metodoloji sorunu**, OTTU yayınları, Ankara 2014.

GÜMÜŞ, Sadrettin, "Cürcânî ", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

HACRÎ, Muhammed b. Ahmed, **Hulâsa min târîhi'l-Yemen**, Mektebetü'l-irşâd, San'â 2007.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Asîr", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 3, TDV Yayınları, İstanbul 1991.

HALLÂF, Abdulvehhâb, **İlmu usûli'l-fıkıh**, Dâru'l-hadîs, Kahire 2003.

HAMEVÎ, Yâkût b. Abdillâh (ö. 626/1228), **Mu'cemü'l-büldân,** Dâru Sâdır, Beyrut 1977.

HANBEL, Ahmed (ö. 241/855), **Müsned,** Thk. Şüayb el-Arnavut, Müessesetü'r-risale, 1999.

HANEFÎ, Ramazân b. Muhammed, **Hâşiye 'alâ Şerhi'l-akâ'id el-Mecmûa'tu's-seniye ile birlikte**, Dâru Nûru's-sabâh, Lübnan 2012.

HATÎB, Muhammed A'câc, **es-Sünnetü kable't-tedvîn,** Mektebetu Vehbe, Kahire 1988.

HEYET/KOMİSYON, **Mu'cemu'l-Vasît,** el-Mektebetu'l-İslâmiye, ts.

IRÂKÎ, Ebü'l-Fazl Abdurrahîm b. Hüseyn (ö. 806/1404), **Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-hadis,** Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2001.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir (ö. 1973), **Mekâsıdu'ş-şerî'a**, Thk. Muhammed Tâhir el-Meysâvî, Dâru Lubnan, Beyrut 2011.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emîn (ö. 1252/1836), **Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr,** Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Alî Muhammed Muavved, Dâru âlemi'l-kutub, Riyad 2003.

İBN EMÎR, Hâc (ö. 879/1474), **et-Takrîr ve't-Tahbîr,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1983.

İBN HAZM, Ali b. Ahmed b. Se'îd (ö. 456/1064), **el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm,** Dâru'l-ifâk el-cedîd, Beyrut ts.

_____**el-Muhallâ,** Thk. Muhammed Munîr ed-Dimeşkî, İdâretu't-tibâa'ti'l-munîre, Mısır h. 1350.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî (ö. 354/965), **Sahih'i İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân,** Thk. Şu'ayb Arnavut, Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1993.

İBN KUDÂME, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), **el-Muğnî,** Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh muhammed Hülvî, Dâru âlemi'l-kutub, Riyad 1997.

_____**eş-Şerhu'l-kebîr**, Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettâh Muhammed el-Hülvî, Hicre, Medine 1995.

_____**el-Kâfî,** Thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Hicre, Dâru hicre (Medine) 1997.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrem b. Ali el-Ensârî (ö. 711/1311), **Lisânü'l-Arab**, Thk. Yasir Süleymân ve Mecdî Fethî, el-Mektebetu't-Tevfîkıyye, Kahire ts.

İBN RÜŞD, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (ö. 595/1198), **Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasid,** Müessetü'r-risâle, Beyrut 2004.

İBN SALÂH, Ebû 'Ammr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), **Tabakâtu'l-fukahâi'ş-Şafi'îyye,** thk. Muhyiddîn Ali Necîb, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, Beyrut 1996.

İBN KÂDÎ ŞÜHBE, Ebû Bekr b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 851/1448), **Tabakâtü'ş-Şâfi'iyye,** Thk. Hâfız Abdülalîm Hân, Âlemu'l-kutub, Beyrut1987.

İBN SÎDE, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mürsî (ö. 458/1066), **el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zâm**, Thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2000.

İBNU'L-KASSÂR, Kâdî Ebû'l-Hasan Alî b. Ömer el-Bağdadî (ö. 397/1007), **Mukaddime fî usûli'l-fıkıh,** Thk. Mustafâ Mehdûm, Dâru'l-mu'lime, Riyad 1999.

İBNÜ'L-ARÂBÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Mâlikî (ö. 543/1148), **el-Mahsûl fî usûli'l-fıkıh,** Dâru'l-beyârık, Kahire 1991.

İBNÜ'L-HÂCİB, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer (ö. 646/1249), **Muhtasaru Müntehe's-sûl ve'l-emel fî 'ilmeyi'l-usûl ve'l-cedel**, Thk. Nezîr Hammâd, Dâru İbnü'l-Hazm, Beyrut 2006.

ÎCÎ, Abdürrahmân b. Ahmed (ö. 756/1355), **Şerhu'l-A'dud a'lâ Muhtasâri'l-müntehe'l-usûlîyy,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 2000,

İLTAŞ, Davut, "Üsmendî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012.

İSNEVÎ, Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasan (ö. 772/1370), **Nihâyetü's-sûl fî şerhi Minhâci'l-usûl,** A'lemu'l-kutub, ts.

KANNÛCÎ, Sıddîk b. Hasan (ö. 1307/1889), **Ebcedu'l-u'lûm,** Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut ts.

KARÂFÎ, Ebu'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs (ö. 684/1285), **el-İhkâm fî temyîzi'l-fetâvâ 'ani'l-ahkâm ve tasarrufâti'l-kâdî ve'l-imâm,** thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2009.

_____**Şerhu Tenkîhu'l-fusûl**, Dâru'l-fikr, Beyrut 2004.

_____**ez-Zehîre,** Thk. Muhammed Haccî, Dâru'l-ğerbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.

KÂSÂNÎ, A'lâuddîn Ebûbekr b. Mesû'd (ö. 587/1191), **Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi',** Thk. Ali Muhammed Muavvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 2003.

KAYA, Eyüp Said, Nail Okuyucu, "Şevkânî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

_____"Mâzerî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 28, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

KAYA, Halil, **Gazzâlî'de hadis usûlü ve rivayeti**, (Basılmamış Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2016.

_____"Gazzâlî'de Haber ve Hadis Kavramları", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı: 2, Yıl: 2016, s. 38-39.

KELVEZÂNÎ, Ebû'l-Hatâb Mahfûz b. Ahmed el-Hanbelî (ö 510/1116), **et-Temhîd fî usûli'l-fıkıh**, Thk. Muhammed b. Alî b. İbrâhîm; Dâru'l-Medenî, Cidde 1985,

KESTELLÎ, Mustafâ b. Muhammed el-Kastalânî (ö. 901/1496), **Hâşiye 'alâ Şerhi'l-akâ'id el-Mecmûa'tu's-seniye ile birlikte,** Dâru Nûru's-sabâh, Lübnan 2012.

KILAVUZ, Ahmet Saim, **Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş**, Ensar yayınları, İstanbul 2014.

KILIÇ, Hulûsi, "İbnü'l-Hâcib", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 21, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

KOÇYİĞİT, Talât, **Hadîs Usûlü**, TDV yayınları, Ankara 2003.

KÖSE, Saffet, "İbn Ebû Hüreyre", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 19, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

KURTULUŞ, Rıza, "Hudeyde", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

LEKNEVÎ, Abdül'alî Muhammed b. Nizâmiddîn es-Sihâlevî (ö. 1225/1810), **Fevâtihu'r-rahamût bi şerhi Müsellemi's-sübût,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 2002.

MADAZLI, Ahmet, "İbn Şüreyh", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 20. TDV Yayınları, İstanbul 1994.

MÂLİK, Ebû Abdillah Malik b. Enes b. Mâlik el-Asbahi el-Medenî (ö.179/795), **el-Muvattâ**, Thk. Abdurrazzâk Mehdî, Dâru Nûru's-Sabâh, Dâru'l-fecr ve Mektebetu'l-emîn, Lübnan 2014.

_____**el-Muvattâ rivayetu Muhammed b. Hasan**, Thk. Tekiyuddîn en-Nedvî, Dâru'l-kÂlem, Dimeşk 1991.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî (ö. 333/944), **Şerhu Fıkhı'l-ekber,** eş-Şuûni'd-diniyye, Katar ts.

MÂVERDÎ, Ali b. Muhammed b. Muhammed (ö. 450/1058), **el-Hâvi'l-kebîr,** Thk. Ali Muhammed Mua'vvad-Adil Ahmed Abdulmevcûd, Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1994.

MAVSILÎ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), **el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr,** Dâru'l-marife, Beyrut 2015.

MEĞRİBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân (ö. 945/?), **Mevâhibu'l-celîl lî şerhi Muhtasâri Halîl,** Dâru'l-kutub el-ilmiyye, Beyrut 1995.

MEHLÂVÎ, Muhammed Abdürrahmân Î'd, **Teshîlu'l-vusûl ilâ i'lmi'l-usûl,** Matbea'tu Mustafâ el-Bâbii, Mısır h. 1341.

MEKDİSÎ, Hâfız Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail (ö. 665/1267), **el-Muhakkak min 'İlmi'l-Usûl fîmâ yete'alleku bi ef'âlı'r-Rasûl,** thk. Mahmûd Sâlih Câbir, Medine 2015.

MERĞÎNÂNÎ, Burhânüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr (ö. 593/1196), **el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî,** Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî Erkam, Beyrut ts.

MISIRLIOĞLU, Kadir, **LOZAN zafer mi, hezimet mi? I**, Sebil yayınevi, İstanbul 2014.

MİFLÂH, b. Avde, **İhtiyârâtu'l-İmâmı'ş-Şevkânî el-usûliyye,** Cezair 2012.

MÜSLÎM, Ebû Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kûşeyrî en- Neysâbûrî (ö.261/875), **el-Musnedu's-sahîhu'l-muhtasar mine's-sunen**, thk. 'İmâd Zekî el-Bârûdeyy, el-Mektebetu't-tevfîkiye, Kahire 2010.

NESEFÎ, Ebü'l-Berekât Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), **Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl,** Dâru'l-Edâ', İstanbul 1993.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (ö. 676/1277), **Tehzîbu'l-esmâi ve'l-luğât,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut ts.

NÛMSÛK, Abdullah, **Menhecu'l-İmâmi'ş-Şevkânî fi'l-akîde**, Dâru'l-kalem ve'l-kitab, Riyad 1994.

OKUYUCU, Nail, **Şevkânî'nin fıkıh tarihi anlayışı ve mezheblere bakışı**, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2008.

ÖZ, Mustafa, "Masûr-Billâh, Kâsım b. Muhammed", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

_____"Râfizîler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 34, TDV Yayınları, İstanbul 1993.

ÖZEL, Ahmet, "Mervezî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 29, TDV Yayınları, İstanbul 2004.

ÖZEN, Şükrü, "İbn Süreyc", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 20**,** TDV Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZTÜRK, Cemil, "Mondros Mütarekesi", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005.

PEZDEVÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Huseyn (ö. 482/1089), **Usûlu'l-Pezdevî (Kenzu'l-vusûl ilâ ma'rifeti'l-usûl**), Usûlu'l-Kerhî'yle beraber, Mir Muhammed Kütüphanesi, ts.

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrudd'in (ö.606/1210), **el-Mahsûl fî 'ilmi'l-usûl,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1999.

SA'DÎ, Ebû Habîb, **el-Kâmûsu'l-fıkhî luğaten ve's-tilâhen,** "Savmu'l-visâl", Dâru's-sıdîk li'l-ulûm ve Dâru nûru's-sabâh, Lübnan 2011.

SEMÂ'NÎ, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed (ö. 489/1096), **Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl**, Thk. Muhammed Hasan İsmâî'l, Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, Beyrut 1997.

SEMÂHÎ, Muhammed Muhammed, **Ğeysu'l-musteğîs fî 'ilmi mustalehi'l-hadîs,** Dâru'l-'ahdı'l-cedîd, ts.

SERAHSÎ, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 4830/1091), **Usûlü's-Serahsî**, Thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, İhyâu'l-meârif en-Nu'mâniye, Haydar Abat ts.

SIRMA, İhsan Süreyya, **Osmanlı devleti'nin yıkılışında Yemen isyanları,** Beyan yayınları, İstanbul 2008.

SUBHÎ'S-SÂLİH, **U'lûmu'l-hadîs ve mustalahuhu**, Dâru'l-ilim, ts.

_____**Mebâhis fî 'ulumi'l-Kur'ân,** Dâru'l-ilim, Beyrut 2014.

SUYÛTÎ, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), **Miftâhu'l-cenne fi'l-ihticâci bi's-Sünne,** İdâretu't-tabâe'ti'l-munîre, Mısır ts.

SÜBKÎ, Tâcüddîn Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali b. Abdilkafî (ö. 756/1355), **Tabakatü'ş-Şafi'iyeti'l-kûbrâ**, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî,

Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Darü'l-İhyaü'l-Kutübü'l-Arabiyye, Beyrut ts.

_____**Cemu'l-cevâmi',** İlim Kitap evi, Diyarbakır ts.,

ŞA'BÂN, Zekiyüddîn, **Usûlu'l-fıkhı'l-İslâmî**, ts.

ŞA'BAN, Zekiyüddîn, **İslâm hukıuk ilminin esasları (Usûlü'l-fıkh)**, (çev.), İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 2012.

ŞÂFİ'Î, Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs**, er-Risâle**, thk. Abdu'l-Fettâh Kebbâre, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1999.

ŞÂKİRU'L-HANBELÎ, Şâkir b. Râğib b. Muhammed en-Nablusî el-Hanbelî (ö. 1878/1985), **Usûlu'l-fıkhı'l-İslâmî,** Dâru'l-beşâir, Dimeşk 2004.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ, **el-Muvâfakât fî Usûl'iş-Şerîatî**, Dâru'l-kitab el-Arebî, Beyrut 2008.

ŞE'LÂN, Abdürrahmân b. Abdillâh, **Usûlu fıkhi'l-İmâmi Malik,** Mektebetu Melik Fehd, Riyad 2003.

ŞERCÎ, Abdulğânî Kâsım Ğâlib, **el-İmâmu'ş-Şevkânî hayâtuhu ve fikruhu,** Müessesetu'r-Risâle, Beyrut ts.

ŞEREFÜ'D-DÎN, Ali b. Abdülkerîm el-Fadîl, **ez-Zeydiyye nezariyye ve't-tatbîk,** Cemi'yyetu u'mmâli'l-metâbi'et-tea'vuniyye, Umman 1985.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdillâh (ö. 1250/1834), **İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-usûl,** Thk. Muhammed Subhî b. Hasan Hellâk, Dâru ibn. Kesîr, Beyrut 2007.

_____**el-Bedrü't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi',** Dâru'l-Kitabı'l-İslâmiyye, Kahire ts.

_____**el-Fethu'r-rabânî min fetâva'l-İmâmı'ş-Şevkânî (mükaddime),** Thk. Ebû Musa'b Muhammed Subhî b. Hasan Hellâk, Mektebetü'l-celîl el-cedîd, San'â ts.

_____**Katru'l-veliyyî a'lâ hadîsi'l-veliyyî,** thk. İbrâhîm İbrâhîm Hilâl, Dâru'l-kutubi'l-hadisiyye, Kahire 1979.

ŞİRÂZÎ, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî (ö. 476/1083), **el-Mühezzeb,** Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1995.

ŞİRBİNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö. 977/1570), **Muğni'l-muhtâc,** Dâru'l-marife, Beyrut 1997.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/923), **Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân,** Thk Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Merkezu'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kahire 2001.

Tefsir Terimleri Sözlüğü, "Nesh", İFAV, İstanbul 2015.

TEFTÂZÂNÎ, Mes'ûd b. Ömer (ö. 792/1390), **Şerhu'l-akâ'id,** Talha Hakan Alp, (Şerhu'l-Akâid Taftâzânî Tercüme ve İzâhât), Yasin yayın evi, İstanbul ts.

TEFTÂZÂNÎ, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer (ö. 792/1390), **Şerhu'l-akâ'id el-Mecmûa'tu's-seniye ile,** Dâru Nûru's-sabâh, Lübnan 2012.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), **el-Câmi'u'l-muhtasar min's-Sünen,** Müessesetu'r-risâle, Beyrut 2011.

TOMAR, Cengiz, "Yemen", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 43, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

TOPALOĞLU, Bekir, İlyas ÇELEBİ, **Kelâm Terimleri Sözlüğü**, İSAM yayınları, İstanbul 2015.

TURAN, Şerafettin, "Lozan Antlaşması", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 27, TDV Yayınları, İstanbul 2003.

Türkçe Sözlük, "Hazire", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

ULUDAĞ, Süleyman, "Kuşeyrî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2002.

USLU, Recep, "Dekkâk", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 9, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

ÜNAL, İsmail Hakkı, **İmam Ebu Hanife'nin hadis anlayışı ve Hanefi mezhebinin hadis metodu**, DİB yayınları, Ankara 2012.

ÜNALAN, Abdülkerim, "Kiyâ el-Herrâsî", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 26, TDV Yayınları, İstanbul 2002.

ÜSMENDÎ, Muhammed b. Abdilhamîd (ö. 552/1157), **Bezlü'n-nazar fi'l-usûl,** Thk. Mummed Zekî Abdilber, Mektebetu Dâru't-turâs, Kahire 1992.

ÜZÜM, İlyas, "Zeydîler", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, c. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

YAŞAR OĞLU, Kâmil, "İrşâdü'l-Fuhûl", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000.

YURDAGÜR, Metin, "Kâdî Abdülcebbâr", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001.

YÜCEL, Fatih, "Zeydiyye", **Diyanet İslam Ansiklopedisi,** c. 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013.

ZEBÂRA, Muhammed b. Muhammed el-Hasenî, **Neylu'l-vatar min terâcimi ricâli'l-Yemen fî'l-karni's-sâlise a'şar**, Merkezu'd-dirâsât ve'l-ebhâs el-Yemeniye ts.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed bi Ahmed b. Osman (ö. 748/1248), **Me'rifetu'l-kurrâi'l-kibâr 'alâ tabekâti ve'l-'asâr,** thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995.

ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır (ö. 794/1392), **el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-Fıkıh,** Vezâretu'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-islâmiye, Kuveyt 1992.

ZEYDÂN, Abdulkerîm (ö. 2014), **el-Vecîz fî usûli'l-fıkıh**, Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1996.

ZİRİKLÎ, Hayreddin (ö. 1976), **el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n nisâ mine'l-arab ve'l-müsta'rabîn ve'l-müşrikîn**, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1986.

ZUHEYLÎ, Muhammed, **Merciu'l-u'lûmi'l-İslâmiyye,** Dârul'-Mustafâ, Dimeşk 2010.